

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRK KÜLTÜRÜNDE YER ALAN HAYVAN İSİMLERİNİN SÖZ VARLIĞI VE
KAVRAM ALANI**

Sena Tuğçe MARAŞ
ORCID: 0009-0006-3972-1413

Danışman
Prof. Dr. Mustafa YILDIZ
ORCID: 0000-0003-4088-5926

Konya – 2025

TEŞEKKÜR

Tez yazma sürecimde bilgileriyle beni destekleyen değerli hocam Prof. Dr. Hakan KURT ve bana destek olan değerli aileme teşekkür ederim.

Lisans ve yüksek lisans sürecimde desteği, bilgisi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, ufkumu açan değerli danışmanım Prof. Dr. Mustafa YILDIZ'a en içten teőekkürlerimi sunarım.

Sena Tuğçe MARAŞ

Ekim 2025

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	vi
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ	vii
KISALTMALAR.....	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT.....	x
1. GİRİŞ	1
1.1 Problem Durumu.....	2
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3 Araştırmanın Önemi.....	4
1.4 Varsayımlar	4
1.5 Sınırlılıklar.....	5
1.6 Tanımlar	5
1. ALAN YAZIN	6
2.1 Söz Varlığı.....	6
2.1.1 Söz Varlığının İçerdiği Öğeler.....	7
2.1.1.1 Temel Söz Varlığı	8
2.1.1.2 Yabancı Sözcükler.....	9
2.1.1.3 Atasözü	10
2.1.1.4 Deyim	11
2.1.1.5 İlişki Sözleri (Kalıp Sözler)	11
2.1.1.6 Kalıplaşmış Sözler.....	12
2.1.1.7 Terimler	12
2.1.1.8 Çeviri Sözcükler.....	13
2.2 Hayvanların Kültürdeki Yeri	15
2.2.1 Atın kültürdeki yeri	16
2.2.2 Ayının kültürdeki yeri	17
2.2.3 Balığın kültürdeki yeri.....	18
2.2.4 Boğanın kültürdeki yeri	18
2.2.5 Devenin kültürdeki yeri	19
2.2.6 Domuzun kültürdeki yeri.....	19
2.2.7 Eşeğin kültürdeki yeri.....	20
2.2.8 Filin kültürdeki yeri.....	20
2.2.9 Geyiğin kültürdeki yeri.....	20
2.2.10 İneğin kültürdeki yeri	21

2.2.11 Kaplanın kültürdeki yeri.....	22
2.2.12 Kaplumbağanın kültürdeki yeri.....	22
2.2.13 Kartalın kültürdeki yeri.....	22
2.2.14 Kazın kültürdeki yeri.....	23
2.2.15 Keçinin kültürdeki yeri.....	23
2.2.16 Kedinin kültürdeki yeri.....	24
4.1.17 Koçun kültürdeki yeri.....	24
2.2.18 Koyunun kültürdeki yeri.....	24
2.2.19 Köpeğin kültürdeki yeri.....	25
2.2.20 Kurdun kültürdeki yeri.....	26
2.2.21 Öküzün kültürdeki yeri.....	27
2.2.22 Sıçanın kültürdeki yeri.....	28
2.2.23 Yılanın kültürdeki yeri.....	28
2.3 Kavram Alanı.....	29
2.4 İlgili Çalışmalar.....	31
2.4.1 Kitaplar.....	31
2.4.2 Makaleler.....	32
2.4.3 Yüksek Lisans Tezleri.....	33
2.4.4 Doktora Tezleri.....	33
3. YÖNTEM.....	34
3.1. Araştırma Yöntemi.....	34
3.2. Araştırma Modeli.....	34
3.3. Veri Toplama Teknikleri.....	34
3.4. Verilerin Toplanması.....	35
3.5. Verilerin Analizi.....	35
3.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği.....	36
BULGULAR.....	38
4.1 Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular.....	38
4.1.1 Atın Söz Varlığı Unsurları.....	38
4.1.2 Ayının Söz Varlığı Unsurları.....	41
4.1.3 Balığın Söz Varlığı Unsurları.....	42
4.1.4 Boğanın Söz Varlığı Unsurları.....	45
4.1.5 Devenin Söz Varlığı Unsurları.....	46
4.1.6 Domuzun Söz Varlığı Unsurları.....	47
4.1.7 Eşeğin Söz Varlığı Unsurları.....	48
4.1.8 Filin Söz Varlığı Unsurları.....	49
4.1.9 Geyiğin Söz Varlığı Unsurları.....	50
4.1.10 İneğin Söz Varlığı Unsurları.....	50
4.1.11 Kaplanın Söz Varlığı Unsurları.....	51
4.1.12 Kaplumbağanın Söz Varlığı Unsurları.....	51
4.1.13 Kartalın Söz Varlığı Unsurları.....	51

4.1.14 Kazın Söz Varlığı Unsurları.....	52
4.1.15 Keçinin Söz Varlığı Unsurları.....	52
4.1.16 Kedinin Söz Varlığı Unsurları	54
4.1.17 Koçun Söz Varlığı Unsurları	55
4.1.18 Koyunun Söz Varlığı Unsurları	55
4.1.19 Köpeğin Söz Varlığı Unsurları	56
4.1.20 Kurdun Söz Varlığı Unsurları.....	58
4.1.21 Öküzün Söz Varlığı Unsurları.....	59
4.1.22 Sıçanın Söz Varlığı Unsurları	60
4.1.23 Yılanın Söz Varlığı Unsurları	61
4.2 İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular.....	62
4.2.1 At Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	62
4.2.2 Ayı Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	63
4.2.3 Balık Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	64
4.2.4 Boğa Kelimesinin Tematik Kavram Alanı	66
4.2.5 Deve Kelimesinin Tematik Kavram Alanı	66
4.2.6 Domuz Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	68
4.2.7 Eşek Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	69
4.2.8 Fil Kelimesinin Tematik Kavram Alanı	70
4.2.9 Geyik Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	71
4.2.10 İnek Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	71
4.2.11 Kaplan Kelimesinin Tematik Kavram Alanı	72
4.2.12 Kaplumbağa Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	72
4.2.13 Kartal Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	73
4.2.14 Kaz Kelimesinin Tematik Kavram Alanı	73
4.2.15 Keçi Kelimesinin Tematik Kavram Alanı	74
4.2.16 Kedi Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	75
4.2.17 Koç Kelimesinin Tematik Kavram Alanı	76
4.2.18 Koyun Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	76
4.2.19 Köpek Kelimesinin Tematik Kavram Alanı	77
4.2.20 Kurt Kelimesinin Tematik Kavram Alanı	78
4.2.21 Öküz Kelimesinin Tematik Kavram Alanı	79
4.2.22 Sıçan Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	80
4.2.23 Yılan Kelimesinin Tematik Kavram Alanı.....	81
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	82
5.1 Tartışma.....	82
5.2 Sonuç.....	101
5.3 Öneriler.....	104
KAYNAKLAR.....	105

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Türk Kültüründe Yer Alan Hayvan İsimlerinin Söz Varlığı ve Kavram Alanı başlıklı tez çalışmamın toplam **110** sayfalık kısmına ilişkin, 31/10/2025 tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%16** olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
2. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
3. Önsöz hariç
4. İçindekiler hariç
5. Simgeler ve kısaltmalar hariç
6. Kaynaklar hariç
7. Alıntılar dahil
8. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

31/10/2025

Sena Tuğçe MARAŞ

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynaklar listesine eklendiğini beyan ederim.

31/10/2025

Sena Tuğçe MARAŞ

KISALTMALAR

Kısaltmalar

Ar.: Arapça

Alm.: Almanca

Fr.: Fransızca

İng.: İngilizce

Mec.: Mecaz

S.: Sıfat

Vs.: Vesaire

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Türkçe Eğitimi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

TÜRK KÜLTÜRÜNDE YER ALAN HAYVAN İSİMLERİNİN SÖZ VARLIĞI VE KAVRAM ALANI

Sena Tuğçe MARAŞ

Türkler, tarihin bilinen zamanlarından beri var olmuş kadim bir millettir. Her kadim millet gibi tabiatla iç içe olmuş, dünyayı tanımak ve tanımlamak için de tabiat unsurlarından yararlanmışlardır. Orta Asya'da güçlü bir bozkır devleti kurmuş ve kültür dairesi oluşturmuşlardır. Bozkır kültür sisteminin içerisinde hayvan ve hayvancılığın oldukça kıymetli bir yeri bulunmaktadır. Türkler atı ehlileştirerek yeni bir dönem açmış ve bu gelişme ışığında bilhassa savaş ve savaş taktikleri konusunda ustalaşmıştır. Tarım ve hayvancılıkta da muhtelif hayvanları kullanarak gelişme göstermişlerdir. Hayvanlar, Türkler için yalnızca vasıta olarak kullanılmamış, yaşamın her alanında yer bulmuş, bir kültür nüvesi durumuna gelmiştir. Bu durum bilhassa inanışlar, dil ve edebiyata büyük bir tesir etmiştir. Hayvanlar sembol olarak destanlarda, mitolojilerde, efsanelerde, halk hikâyelerinde anlatılmış; türkülerde, tekerlemelerde ağızdan ağıza dolaşmıştır. Şüphesiz söz varlığı da hayvan simgelerinden etkilenmiştir. Söz varlığının öğeleri durumundaki atasözleri, deyimler, kalıp sözler, kalıplaşmış sözler ve birleşik sözcüklerde hayvan isimleri yer alarak bir kavram dünyası oluşturmuştur. Bir dilin kavram dünyasını belirlemek, dilin geçmiş ve bugünkü durumu arasındaki bağlantıyı ortaya koymak adına önemlidir. Bu bağlamda kavram alanı çalışmaları bir dilin yaşı, eski inanışları ve kültür gelişimi hakkında fikir veren bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada Türk kültüründe yer bulmuş, yazılı ve sözlü edebiyatta kullanılıp simge durumuna gelmiş ve toplum hafızasında öne çıkan hayvanlar; doküman incelemesi sonucu belirlenmiştir. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te söz konusu hayvan isimlerinin yer aldığı söz varlığı öğeleri (tanım ve anlam, atasözü, deyim, kalıp söz ve birleşik sözcükler) nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemiyle incelenerek anlamları doğrultusunda kod ve temalar oluşturmak suretiyle hayvanların kavram alanları ortaya konmuştur. İncelenen 23 hayvanın söz varlığı içindeki yeri ele alınarak Türk kültüründeki etki alanı, yeri, kullanım sıklığı ve anlam dünyası ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: söz varlığı, hayvan isimleri, kavram alanı, kültür, sembol.

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Educational Sciences
Department of Turkish and Social Sciences Education
Turkish Education Program
Master Thesis

VOCABULARY AND CONCEPTUAL FIELD OF ANIMAL NAMES IN TURKISH CULTURE

Sena Tuğçe Maraş

The Turks are an ancient nation that has existed since the dawn of recorded history. Like all ancient nations, they have lived in harmony with nature and have used natural elements to understand and define the world. They established a powerful steppe state in Central Asia and created a cultural sphere. Animals and animal husbandry occupy a very valuable place within the steppe cultural system. The Turks ushered in a new era by domesticating horses and, in light of this development, became particularly skilled in warfare and war tactics. They also developed agriculture and animal husbandry by using various animals. Animals were not only used as tools by the Turks; they found a place in every aspect of life and became a cultural nucleus. This situation had a great impact, especially on beliefs, language, and literature. Animals have been narrated as symbols in epics, mythologies, legends, and folk tales; they have been passed down from mouth to mouth in folk songs and rhymes. Undoubtedly, the lexicon has also been influenced by animal symbols. Animal names have been incorporated into proverbs, idioms, set phrases, fixed expressions, and compound words, which are elements of the lexicon, creating a conceptual world. Determining the conceptual world of a language is important in order to reveal the connection between the past and present state of the language. In this context, conceptual field studies emerge as a field of study that provides insight into the age of a language, its ancient beliefs, and its cultural development.

This study identifies animals that have found a place in Turkish culture, have been used in written and oral literature to become symbols, and stand out in the collective memory of society, based on document analysis. The lexical elements (definition and meaning, proverbs, idioms, set phrases, and compound words) containing the names of the animals in question in the TDK Contemporary Turkish Dictionary were examined using the content analysis method, one of the qualitative research methods, and the conceptual fields of the animals were revealed by creating codes and themes according to their meanings. The place of the 23 animals examined within the lexicon was analyzed to reveal their sphere of influence, place, frequency of use, and semantic world in Turkish culture.

Keywords: vocabulary, animal names, conceptual field, culture, symbol.

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

Dil, insanlığın var olmasıyla gelişmeye başlayıp gelişimini sürdürmekte olan bir araçtır. Muharrem Ergin (2023, s.3) dili “*Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus, kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir.*” şeklinde tanımlamıştır. İnsanlar, iletişim kurarken ihtiyari yahut gayriihtiyari çeşitli dil yapılarını kullanır. Dil yapılarını, söz varlığı şeklinde tarif etmek mümkündür. Dilin söz varlığı tarif edilirken dilin kelimelerini tek başına ele almak doğru olmaz; mevzubahis dilin kalıp sözlerini, kalıplaşmış sözlerini, atasözlerini, terimlerini ve çeşitli anlatım kalıplarını da katmak gerekmektedir (Aksan, 2021,s.15) .

Dildeki kalıp yapılar, az sözle çok şey anlatmaya yarayan pratik ve kültürel birikimi yansıtan yapılardır. Bir toplumun yarattığı kalıp sözlerde bireyler; duygularını, dualarını <alkış>, beddualarını <kargış>, yeminlerini yansıtır. Bu bakımdan atasözü, deyim ve kalıp sözlerde bir toplumun bilinçaltı mevcuttur. Dil, insanların fikri yapılarını, dünya görüşlerini yansıtan bir vasıta. Zira insanlar kavramlarla düşünüp kelimelerle konuşurlar. Dolayısıyla dil, düşüncenin vesilesi ve muhafaza alanıdır.

Birleşik kelime veya kelime grupları da Türkçenin sentaksına (söz dizim) uygun olarak bir kavramı karşılamak üzere birden fazla sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan kalıp yapılardır. Bu gruplar gelişmiş güzel bir biçimde değil belirli bir kural çerçevesinde oluşur (Korkmaz, 2008). Birleşik kelimeler duruma ve zamana göre kullanım farklılığı gösterirler. Kimi durumda kendi anlamlarını korurken kimi durumda da mecaz anlamda kullanılırlar.

Atasözleri ve deyimler; bir milletin kimliğini, kültürlerarası alışverişini ve kuşaktan kuşağa aktarımı sağlayan vasıtalar. Toplumun kendine has atasözleri, yüzyıllar süren deneyimlerinin, dünya görüşünün ve yaşam tarzlarının bir yansımasıdır. Tıpkı deyimlerde olduğu gibi Türkçe atasözleri de konuları canlandırarak ve somutlaştırarak güçlü bir şekilde ifade eder, bu da onları kalıcı kılar. (Aksan, 2021, s.193).

Bu kalıplar bir ulusun düşünme tarzını, telakkisini ve durumlar karşısında verdiği refleksleri belirtir. Bir dilin geçmişi ve geleceği üzerine yorum yapma konusunda atasözleri ve deyimler son derece önemlidir.

Hayvanlar pek çok millette kelime anlamının dışına taşmış, kimi kavram ve durumların sembolü hâline gelmiştir. Söz gelimi Türkler, hayvanlara Bozkurt ve Ergenekon destanlarında olduğu gibi kutsiyet ve yöneticilik atfetmiş; Manas, Köroğlu, Battal Gazi, Dede Korkut destanlarında sadıklık ve yoldaş timsali olarak çıkartmış, Karacaoğlan'ın şiirinde olduğu gibi güzellik ibaresi olarak kullanmış, Yunus Emre'nin şiirlerinde olduğu gibi bazı hayvanları uğursuzluk ve kötü haber simgesi olarak öne çıkartmıştır (Doğan, 2001).

Asya toplumlarında yaygın olarak kullanılmış olan hayvan takvimleri; Hun, Göktürk, Uygur, Bulgar Türkleri tarafından da kullanılmıştır. Bu takvimler her bir ay bir hayvanla karşılanmış ve bu hayvanlara belirli özellikler yüklenmiştir. Bu durum da hayvanların kültürdeki yerinin göstergesidir.

1.1 Problem Durumu

Günlük hayatta iletişim kurarken temel araç dildir. İletişimde vasıta olarak kullandığımız deyim, atasözleri birleşik kelime gibi kalıp ifadeler; çeşitli anlamların yanında bir toplumun sosyal, psikolojik ve kültür altyapısı ile ilgili ciddi fikirler verir. Bir dilin söz varlığını teşkil ettiğinden bu yapıların incelenmesi son derece önemlidir. Deyimler ve atasözleri belirli durumları özetleyen, anonim, kalıplaşmış dil bütünüleridir. Birleşik sözcükler ise bir ya da daha fazla kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan kalıplardır. İnsanlar dil yapılarını otomatik olarak kullanırlar. Dil yapıları üzerine düşünüldüğünde bunların içerisinde derin anlamların mevcut olduğu fark edilecektir. Söz gelimi bu yapılar; bir dilin kelime üretme biçimini, soyut varlıkları temsil etme kabiliyetini, dildeki mecazi kullanımları hakkında fikir verir. Dilde kullanılan kalıp yapılarda geçmişten bugüne taşınan sembolik aktarımlar mevcuttur. Söz konusu sembolik dünya; çeşitli tesirlerin neticesinde, uzun bir süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Bu etkilere din, toplumun mizacı ve yaşam şekli, tabiatı anlamlandırma tarzı gibi örnekler verilebilir.

Türkler geçmişten beri tabiatla iç içe olduğundan hayvanlara ayrı bir değer vermiştir. Onları yalnızca hizmet aracı olarak kullanmayıp çeşitli anlatım ifadelerinin içerisinde ve ulusun ortaya koyduğu edebî ürünlerinde besleyip sembol durumuna getirmiştir. Bu çalışmada hayvanlar üzerinde durulmuştur. Çünkü hayvanlar, kültürlerin oluşmasında ve biçimlenmesinde hatırı sayılır bir yer tutar. Eski çağlardan beri muhtelif milletler, hayvanları konu yahut simge olarak sık sık kullanmışlardır. Nitekim Türklerin oluşturdukları destan, efsane ve inanışlarında hayvanların alegorik kullanımı öne çıkmaktadır (Doğan, 2001, s.615). Yani hayvanların destan, mitoloji, masal gibi türlerde olumlu/olumsuz bir imajla kullanılması,

milletlerin yaşam tarzlarının bir neticesidir. Elbette bu kullanımlar gündelik dil yapılarına da tesir etmiştir. Bir milletin kültürel mirasını temsil eden söz varlığı yapılarında da hayvan isimleri sıklıkla kullanılmış ve bu ürünler muhtelif kavram alanları oluşturmuştur. Kavram alanı çalışmaları; bir kelimenin çağrışımını, olumlu veya olumsuz kullanımını, diğer kelimelerle anlamsal bağlantısını ortaya koyan çalışma alanıdır. Bu sebeple kavram alanı çalışmaları, dilin çeşitliliğini ve anlam derinliğini kültürel anlamda ortaya koymak adına da önemlidir. Ancak kelimenin kavram alanı ele alınırken tarihî kodların ve kültürel manaların göz önüne alınması gerekmektedir. Literatür incelendiğinde hayvanlarla ilgili kavram alanı çalışmalarında eksiklik mevcuttur. Hayvanlarla ilgili; genel kavram çalışmaları, dil bilimsel çalışmalar ve folklor çalışmaları mevcuttur. İncelemeler ışığında hayvanların modüler şekilde ele alınmış olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın problem durumu; hayvanların söz varlığı içerisindeki durumunu kültürel bağlamda ve anlamsal yönlerini de dahil ederek bir bütün hâlinde inceleyen bir çalışmanın olmamasıdır. Ayrıca hayvanların söz varlığı üzerine yapılan çalışmalarda ele alınan kaynaklar, tarihî ve edebî eserler etrafında toplanmaktadır. Bu çalışmalar elbette oldukça değerlidir. Fakat literatürde güncel kullanımlarla ilgili çalışma yapılmaması da bu çalışmanın ayrı bir problem durumudur.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; Türklerin deneyimlerine ayna olmuş deyim, atasözü kalıp ifade ve birleşik kelimelerde kullanılan hayvan isimlerinin incelenmesi ve tematik kavram alanlarının ortaya konmasıdır. Bu amaç doğrultusunda detaylı bir biçimde alan yazın incelemesi yapılarak bu husustaki temel bilgiler ve hayvanların Türk kültüründeki yeri ortaya konacak ve TDK Güncel Türkçe Sözlükte’te yer alan söz varlığı unsurlarındaki anlamları doğrultusunda tematik kavram alanı oluşturulacak ve hayvanlar, kavramsal imajıyla yorumlanacaktır.

Araştırmanın temel sorusu “Atasözü, deyim, birleşik kelime gibi söz varlığını teşkil eden yapılarda Türk kültüründe yer etmiş hayvan isimlerinin ne türlü kullanıldığı ve bu ifadelerin kavram alanlarının ne olduğu” dur.

Araştırmanın temel sorusu bağlamında üç tane alt amaç incelenecektir:

- 1- İncelenen hayvanların TDK Güncel Türkçe Sözlük’teki söz varlığı unsurları nedir?
- 2- İncelenen hayvanların tematik kavram alanı nedir?

3-İncelenen hayvanların kültürdeki yeri ve kavram alanı sonucu paralellik gösteriyor mu?

1.3 Araştırmanın Önemi

Dil ile ilgili ortaya konan literatürde kavram alanı bakımından yapılan çalışmalarda eksiklik söz konusudur. Atasözleri, deyim, birleşik kelimeler üzerine pek çok çalışma yapılmış, bilhassa dil bilimsel yönden birçok defa incelenmiştir. Ancak bu kalıp yapıların kavram alanı oldukça az ele alınmıştır. İletişimin temel maksadı iletiyi karşı tarafa aktarmaktır. Bu doğrultuda iletinin doğru anlaşılması son derece önemlidir. Doğru anlamak ve anlatmak için semantik (anlam bilim) açısından yapılan çalışmalar önem teşkil etmektedir.

Bir milletin temsili durumunda kullanılan hayvanlar ve hayvan isimleri üzerine pek çok çalışma vardır. Gerek edebî eserlerde gerekse dil yapılarında pek çok boyutta incelenmiştir. Ancak hayvan isimlerinin kavram alanı konusunda daha az çalışma mevcuttur. Nitekim tematik bir kavram alanı çalışması bulunmamaktadır.

Bu çalışma; hayvanların kültürdeki yerini ve söz varlığı unsurlarındaki vaziyetini, kullanım sıklıklarını anlamsal analiz hâlinde ve bir bütün olarak ele alan ilk çalışmadır. Ayrıca hayvanlar üzerine, mevcut kullanımları temel alan TDK Güncel Türkçe Sözlük’le ele alınan ilk çalışmadır. Hayvanların geçmişteki kullanımlarını ve bu bağlamda oluşturdukları kültürel ve sembolik dünyanın ortaya konulması kadar onların bugünkü kullanımlarının belirlenmesi de gerekmektedir. Çünkü bu durum, hayvanların geçmiş ve bugünkü kullanımlarının karşılaştırılması, yorumlanması ve anlam dünyasının belirlenmesi için önemlidir. Dolayısıyla bu çalışma göz ardı edilen kavram alanı konusunu disiplinler arası bir yaklaşımla ele alması ve dil- kültür ilişkisini ortaya koyması bakımından da önemlidir. Bu çalışma neticesinde ortaya konulan veriler; folklor, dilbilim ve semantik alanlarda yapılan çalışmalara da katkı sunacaktır. Söz konusu çalışma, hayvan isimlerinin Türk kültüründeki yerini, söz varlığını, tematik kavram alanını, kullanım sıklığını, hayvanların kavram alanlarının ve literatürdeki kullanımının yorumunu belirlemek üzere hepsini kapsayan ilk yüksek lisans tezi olması bakımından önemlidir.

1.4 Varsayımlar

-İncelenen hayvanların TDK Güncel Türkçe Sözlük’teki söz varlığı unsurlarından hareketle oluşturulan kod ve tematik tasnifinin kavram alanını geçerli bir biçimde yansıttığı varsayılmıştır.

-TDK Güncel Türkçe Sözlük'te saptanan söz varlığı unsurlarının, Türk kültürünün tarihî ve sembolik imajlarıyla örtüştüğü ve bu sürekliliğin analiz edilebileceği varsayılmıştır.

1.5 Sınırlılıklar

- Bu çalışmadaki verilerin kaynağı TDK Güncel Türkçe Sözlük ile sınırlandırılmıştır.

- Bu çalışmada belirlenen hayvanlar, literatür taraması sonucu toplumun hafızasında ve kültüründe yer eden 23 hayvanla sınırlandırılmıştır.

- Bu çalışmadaki kavram alanı çalışması, hayvanların TDK Güncel Türkçe Sözlük'teki söz varlıklarının anlamları doğrultusunda tema ve kodları incelemekle sınırlandırılmıştır.

- Bu çalışmadaki söz varlığı öğeleri atasözü, deyim kalıp söz ve birleşik kelime olarak sınırlandırılmıştır.

1.6 Tanımlar

Bu bölümde çalışmadaki temel başlıkların tanımlarına yer verilmiştir.

Atasözü: Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz; deme, mesel, sav, darbimesel. (TDK, 2023)

Deyim: Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği; tabir (TDK,2023)

Kalıp Söz: Söz varlığı içinde yer alan bu öğeler, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan birtakım sözlerdir (Aksan, 2021,s.42).

Birleşik Kelime: Yeni bir kavramı veya yeni bir nesneyi karşılamak üzere iki ya da daha çok kelimenin belirli şekil bilgisi kurallarına uyularak yeni bir anlam birliği oluşturacak biçimde bir araya getirilmesidir (Korkmaz, 2014,s.190).

Söz Varlığı: Bir dildeki sözlerin bütünü; söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler (TDK)

Kavram Alanı: Zihinde aynı veya birbirine yakın kavramlar oluşturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alan (Korkmaz, 1992,s.8).

BÖLÜM 2

1. ALAN YAZIN

2.1 Söz Varlığı

Dilin maddi ve manevi tüm mevcudiyetini söz varlığı şeklinde tanımlamak mümkündür. Söz varlığı kavramı oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Dilin ifade araçlarının her birini bu alt başlıkta değerlendirilmektedir. Doğan Aksan söz varlığını “*Bir dilin sözvarlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz*” biçiminde ifade etmiştir (Aksan, 2021, s.15).

Kelimeler, başlı başına söz varlığının temsilidir. Bir dilin kelime hazinesi ve kelimelerin ifade gücü o dilin gelişmiş bir söz varlığının olduğunun göstergesidir. Kelimeler, anlamlı birer ses bütünüdür. Herkes için belli anlamı ifade eder. Bir dilin kelimelerindeki çeşitlilik, sözcükler arası nüansları belirtir. Bu çeşitlilik ise dilin bir mefhumu her yönüyle tarif etme titizliğini ifade eder. Dildeki sözcük türlerinin çeşitliliği ve işlekliliğinin yanında anlamı pratikleştiren ve özetleyen her türlü kalıp söz de dilin hazineleri arasındadır.

Söz varlığı yalnızca nitelik ve nicelik olarak dili tarif etmemektedir. O dilin tarihini, kültürünü de ifade etmektedir. Türkçe çok köklü bir maziye sahip olduğundan çeşitli dönemler oluşturmuştur. Kelimeler de bulunduğu dönemlere ait ciddi fikirler vermiştir. Doğan Aksan (Aksan, 2021, s.35) bu durumla ilgili şu örneği vermiştir:

“*Göktürkler döneminde çoğunlukla hayvancılıkla geçinen Türkler boğa, koyun, at, yulku gibi kelimelerin yanında bağlı buldukları Gök diniyle (Şamanizm) ilgili “tengri (Tanrı), kök (gök), sub (su), yir (yer), ot (ateş)” gibi kelimeleri sıkça kullanmışlardır. Uygur döneminde Budizm, Maniheizm ve Hıritiyanlık dinlerine geçişlerle birlikte bu dinleri ait terimler dile girmiştir. “bodisatv (Buda olacak kimse), tamu (cehennem), frişti (melek)” kelimeleri buna örnektir. Türkler İslam dinine geçtikten sonra bu dinle ilgili kavramları Arapça ve Farsçadan almışlardır. Arapçadan “Allah, Kur’an, mümin, ibadet” gibi kelimeler alınırken Farsçadan “namaz, oruç” gibi kelimeler alınmıştır.”. Bu ifade, dilin tarih ve din ilişkisini ortaya koyan somut örneklerden oluşmuştur. Nitekim dil; tarihi süreçler içerisinde yeni kelimelerle beslenmiş, söz varlığını geliştirmiş ve anlam dünyasını derinleştirmiştir.*

Dilin temel söz varlığı ya da çekirdek kelimeleri insanın gündelik hayatından ayrı düşünülemez. Söz varlığı çerçevesi içinde yeme, içme, uyuma gibi çok esas mefhumlar olmakla beraber sayı, insan, akrabalık, tarım, hayvancılık gibi maddi ve manevi kültürünü var eden bütün ögeler vardır (Erol, 2007,s.14)

Söz varlığı, bir toplumu tanımak hatta topluma ışık tutmak bakımından oldukça önemlidir. Söz gelimi kullanılan kelimelerde, atasözlerinde, deyimlerde, selamlaşmalarda, dua ve beddualarda toplumun refleksleri mevcuttur.

Doğan Aksan. Söz varlığının temel niteliklerini şu şekilde belirlemiştir:

- 1- Türkçenin doğasından gelen güçlü türetme ve birleştirme yeteneği, ona somut so-
yut pek çok mefhumu kolayca oluşturma ve teferruatlı kavramlaştırma teferruatlı
kavramlaştırma. Bu yetenek, Köktürk metinlerinden günümüze dek hiç azalmadan
devam etmiştir.
- 2- Türkler, farklı toplumlarla kurdukları münasebetlerle yabancı tesirlere
açık olmuş, sıklıkla yabancı sözcükleri kendi dillerindeki kelimelere tercih etmişler
dir. Bunun sonucunda birçok yerli ögenin kaybolup, yerini yabancı unsurların aldı
ğı gözlemlenmiştir.
- 3- Türkçe, kavramlaştırırken ekseriyetle somut nesnelere ve tabiata dayanır bu sayede
kavramları daha canlı ifade eder.
- 4- Türkçede ikilemelerin kullanımı, anlatıma güç katmanın yaygın bir yoludur. Bu
nitelik, kelimelerin yanı sıra kalıplaşmış bir söz varlığı da kazandırır. Eş anlamlı
sözcüklerle yapılan ikilemelerde unutilan elemanlar yaşamlarını sürdürür.
- 5- Köktürkçe döneminde dahi Türkçe sözcüklerin geniş birçok anlamlılık sergilediği
görülür, bu durum dilin yazılı kullanımının çok eskiye dayandığını göstergesidir.
- 6- En eski belgelerde dahi eş anlamlı kelimelerin bolluğu dikkate şayandır. İlginç
olan bunların bir kısmı anlamca birbirine yakındır.
- 7- Günümüzde Türkiye Türkçesi yazı dilinde unutilmuş pek çok unsur Türkçenin
farklı lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında var olmaya devam etmektedir (Aksan,
2021, s.51).

2.1.1 Söz Varlığının İçerdiği Ögeler

Doğan Aksan söz varlığını; temel söz varlığı, yabancı sözcükler, atasözleri, deyimler, kalıp sözler, kalıplaşmış sözler, terimler, çeviri sözcükler olmak üzere 8 alt başlıkta toplamıştır.

2.1.1.1 Temel Söz Varlığı

Temel söz varlığı, bir dilin günlük hayattaki en sık kullanılan kelimelerini tarif eder. Söz gelimi ana hareketleri karşılamak üzere kullanılan ye-, iç-, uyu-, otur-, bak-, gel-, git-, yap-et-, söyle- gibi temel fiillerden ve insan ve çevresini betimleyen ana isimlerden meydana gelir. Doğan Aksan bu kelimeleri bir dilin “*çekirdek kelimeleri*” olarak adlandırmaktadır (Aksan, 2021, s.34).

Zeynep Korkmaz söz varlığı terimini “Kelime hazinesi (Alm. Wortshatz; Fr. Vocabulaire; İng. Vocabulary) bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı.” şeklinde tanımlamış (1992, s.121), Vecihe Hatiboğlu, “Sözcük hazinesi ,bir dildeki sözcüklerin bütünü.” (1972), Mehmet Hengirmen ise bu tanımlara ek olarak yerli ve yabancı sözcük ifadesini eklemiştir (2009).

Söz varlığı bir milletin maddi ve manevi değerlerinin göstergesidir. Maddi kültürde “*flora*” ve “*fauna*” çatısı altında mefhumlar mevcuttur. Flora, insanı ilgilendiren bitki, besin ve beslenmeyle ilgili kavramları ifade ederken fauna, insanların aynı çerçevede faydalandığı yani coğrafi bakımdan etkilendiği hayvancılık ve tarım işleriyle ilgili kavramları belirtir. Söz gelimi denizden uzak bir toplumda tarım ve hayvancılığı ifade eden büyük ve küçük baş hayvanlar yoğunlukta deniz kenarındaki toplumlarda denizcilik ve balıkla ilgili kelimeler daha sık görülür (Aksan, 2021, s.34).

Söz varlığının içindeki deyim, atasözü, kalıp söz, birleşik kelimeleri bir dilin bünyesindeki tüm ifade kalıplarını gösterir.

Dil, içinde geliştiği kültürden ayrı tutularak ele alınmamalıdır. Çünkü bir dilin söz varlığı, kültürün temel taşlarından. Maddi ve manevi kültürün simgesi olan söz hazinesi, esasen milletin kimliğidir. Geçmişten bugüne getirilen değerlerin, davranışların, yönelimlerin temsilcisidir. Bu bakımdan bir toplumun kırmızı çizgisidir, demek mümkündür.

Söz varlığı terimini, kelime hazinesi olarak tanımlayanlar mevcuttur. Bireylerin kullandığı kelime hazinesi, aktif ve pasif kelimeler olmak üzere iki türlü işleyiş gösterir. Aktif kelimelerin sayısı, pasiflere göre daha az olmaktadır. Çünkü insanlar dinleyerek, okuyarak, görerek değişik konularda binlerce kelimeyi anlamakta ancak uğraşları ve ilgileri doğrultusundaki kelimeleri seçerek kullanmaktadırlar. İnsanların anlamak için zihinsel süreçlere işledikleri kelimeler pasif, anlatmak için zihinde işleyerek yeni yapılar oluşturduğu

kelimeler ise aktif kelime olarak tarif edilir(Özbay & Melanlıoğlu, 2008, s.34). Bireyde mevcut bulunan aktif ve pasif kelimeler, o bireyin söz varlığını göstermektedir.

2.1.1.2 Yabancı Sözcükler

Toplumlar kendine has kültürlerini oluşturdukları gibi yabancı kültürlerden de muhakkak etkilenmektedir. Din, savaş, ticaret, sanat ve edebiyat, turistik ve kültürel faaliyetler, teknolojik gelişmeler neticesinde başka toplumlarla ve beraberinde muhtelif kültürlerle tanışarak münasebete girerler. Toplumun ve kültürün canlı bir taşıyıcı olan dil de elbette bu münasebetten etkilenir. Söz gelimi Türklerin, din tesiriyle yaşam tarzları değişmeye başlamış ve bu durumdan dilleri de etkilenmiştir.

Bilhassa Uygurlar döneminde Budizm ve Maniheizm etkisiyle yaşam tarzları değişmiş, tercüme faaliyetleri hız kazanmış. Türkler, Karahanlılar döneminde İslamiyet'le tanışmış, Selçuklu ve Osmanlı döneminde bu kültür dairesinden ciddi olarak etkilenmişlerdir. Din etkisiyle Arapçadan geçen kelimeler, nebi, tesbih, dua, ibadet gibi sözcükler en bilinenlerdir.

Türklerin İslamiyet'le tanışması Karahanlılar dönemine rastlamaktadır. Uygur alfabesini kullanan Türklerin Arap alfabesini kullanmaya başlaması bu tesirin arttığına bir göstergesidir. 12. asırda Orta Asya'daki Moğol istilaları sebebiyle Türkçeye Moğolcadan da kelimeler geçmiştir. Yine bu dönemde Arapça ve Farsça kelimelerin sayısında artış meydana gelmiştir.

Türklerin batıya olan göçleri, Batılı milletlerle daha çok münasebeti ve beraberinde ticareti getirmiştir. İlk zamanlar Yunanca ve Latince'den kelimeler dile girmeye başlamış, akabinde ticaret aracılığıyla yeni tesirler artmıştır. Bilhassa Akdeniz'in kıyısındaki ülkelerle yapılan ticari ilişkilerden dolayı İtalyancadan denizcilikle ilgili "*alkarna, baratarya, frişka, dalyan*" gibi kelimeler dile etki etmiş; Diğer Avrupalı uluslardan da "*borsa, depozito, kasko, sigorta, fabrika, çikolata, lojistik, çimento, bira, lazanya, para, limonata, lokanta, pasta, salata, salatalık*" gibi pek çok kelime, ticaret yoluyla dilde yer almaya başlamıştır(Magrelo, 2011, s.8).

Edebiyat ve sanatsal ürünler, tercüme faaliyetlerinin etkisiyle pek çok milleti birbirine tanıtmış ve temas etmelerine vesile olmuştur. 16. asırdan itibaren divan edebiyatının etkisiyle Türkçeye Arapça ve Farsça pek çok kelime girmiş, söz dizimi değişmeye başlamış ve Türkçe ciddi manada kültür şoku yaşamıştır. Rönesans devrinden sonra Avrupa sanatsal anlamda ciddi bir ivme kazanmış, pek çok yönden de gelişmeye ve tanınmaya başlamıştır. Bilhassa bu

dönemden sonra İtalya ve Fransa’da ciddi eserler yazılıp basılmaya başlamıştır. “*Romantizm, balo, bas, basbariton, lirik, düet, konçerto, epik, kuartet, palet, Sürreal, nota, opera, tuval, oratoryo, tenor, tiyatro, tema*” gibi kelimler yalnızca Türkçede değil pek çok dilde yer etmiştir(Magrelo, 2011, s.8).

Çağımızdaki teknolojik gelişmeler pek çok yeniliğin ve gelişmenin öncüsü olmuştur. Tüm uluslar küresel bir kültür dairesi eksenine kapılmaya başlamış ve mevcut kültürlerde değişimler meydana gelmiştir. Teknolojik gelişmelerle pek çok yeni cihaz ortaya çıkmış ve bu kelimelerin yabancı dillerdeki hâlleri dile etki etmeye başlamıştır.

2.1.1.3 Atasözü

Atasözleri, yol göstermek, ışık tutmak maksadıyla geçmişte edinilen tecrübelerin kalıplaşmasıyla meydana gelen, söyleyeni belli olmayıp halka mal olmuş cümlelerdir. Atasözleri bir ulusun karakteristik niteliklerini en özlü biçimde, uzun deneyimler neticesinde ortaya çıkmıştır. Atasözlerinin içerisinde bir toplumun hayalî ve fikrî dünyası, ahlakı, hukuku, ananeleri, terbiyesi, ekonomisi, dinî yönelimleri mevcuttur (Elçin, 2004, s.625).

Eski Türkçede “*sav*”, *Dîvânu Lügâti’t-Türk*’te “*sav*”, *Kutadgu Bilig*’de Arapça “*mesel*” şeklinde kullanılmıştır. Atasözleri, söz varlığımızın mühim bir bölümünü oluşturur. Atasözleri didaktik, yol gösterici özellikleri hasebiyle halk arasında olduğu kadar divan ve halk edebiyatı sanatçıları tarafından da kullanılmıştır. Atasözlerinin ilk kullanıldığı eser Orhun Abideleri’dir. Ancak atasözleri yazılı edebiyattan çok daha önce oluşmuş, sözlü döneme ait nüvelerdir. Atasözleri, dilin sözlü kültürde var olan eski yapılarında da karşımıza çıkmaktadır. *Kutadgu Bilig*, *Dîvânu Lügâti’t-Türk* gibi kült eserlerde atasözleri kullanılmıştır. Tanzimat Dönemi’nde Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye* adlı eserinde Türk atasözlerini derleyip bastırmıştır.

Atasözleri cümle şeklinde terkip edilmesi hasebiyle şekil ve söz dizimi bakımından diğer kalıp sözlerden ayrılır. Atasözleri, dil ve anlatım bakımından alıntı kelimeler barındırması bakımından da ilgi çekicidir. Bu durum da toplumun kültürel değişimini yansıtmaktadır. Kip ve şahıs eki olarak çoğunlukla herkesçe benimsenen ifadeler olduğu için geniş zaman kipi ve 3. tekil şahıs eki kullanılmakla birlikte emir kipi de kullanılmaktadır.

Türk atasözlerinde ekseriyetle somut kültüre ait bitki, hayvan ve eşya isimleri kullanılmaktadır. Bu durum da Türklerin bozkır uygarlığında yer almasından kaynaklanmaktadır.

2.1.1.4 Deyim

Deyimler, zamana ve duruma göre söylenen, anonim ve mecazi ifadelerdir. Teması bakımından duygu düşünce, dilek ve şikâyetleri barındırır. “*Deyimler (tabirler), asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır.*”(Elçin, 2004,s. 652). Ömer Asım Aksoy da deyimi, dikkat çekici anlatım özelliğine sahip, mecazi anlamlı, kalıplaşmış kelime toplulukları şeklinde ifade etmiştir (2013).

Deyimler, fertlerin gündelik işlerinden örnek alınarak toplum nezdinde genellemeler yapılması yoluyla ortaya çıkmıştır. Bir toplumun düşünce sistemini anlama ve yorum yapma hususunda ciddi ışık tutan dil birimleridir. Bilhassa toplumun gündelik refleksleri, duyguları, âdetleri, düşünme biçimi konusunda mühimdir. Dolayısıyla deyimlerde vurgulanan ve üzerinde durulan temalar, sıklıkla vurgulanan canlı/cansız varlıklar, altı çizilen düşünceler o toplumun temel taşlarını gösterir. Deyimler, dilin renkli ve etkili bir biçimde kullanılmasını sağlayan kalıplaşmış ifadelerdir. Genellikle gerçek anlamından saparak, benzetmeler ve aktarmalarla bir durumu daha güçlü ve ilginç bir şekilde anlatmaya yardımcı olurlar.

Yani, dildeki kelime hazinesini mahirce kullanarak farklı yapılar ve anlatım yolları oluşturarak dilin zenginliğine katkıda bulunurlar. Deyimler dile işleklik, anlatım zenginliği ve bilinirlik katar. Bu sebepten ötürü gündelik hayatta sıklıkla kullanılırlar. Alışverişte, selamlaşmada, seslenmelerde, sohbetlerde, bilgi vermek maksadıyla yapılan konuşmalarda duygu belirme ve durumu betimleme amacıyla kullanılırlar. Deyimlerin edebî eserlerde de sıklıkla kullanımı mevcuttur.

Deyimler, günlük hayattan damıtılıp en pratik biçimde kullanılan ifade kalıplarıdır. Toplumdaki fertlerin en tipik davranışlarından yola çıkılarak durum genellemesi olarak kullanılır. Deyimlerde çoğunlukla soyut olan mefhumların somutlaştırılması söz konusudur.

2.1.1.5 İlişki Sözleri (Kalıp Sözler)

Kalıp sözler bir diğer ifadeyle ilişki sözleri, toplumların kendi kültür dairesinde var ettikleri, klişe hâline gelmiş standart ifadelerini göstermektedir. Daha çok gündelik durumlar üzerine söylenen bu sözler, bir toplum ve onun dünyaya bakış açısı hakkında bilgiler verir.

Kalıp sözler, gündelik ilişkiler esnasında iletişimi sağlayarak dilin inceliğini ortaya koyar ve diğer kalıp sözlerde olduğu gibi toplumun kültür numuneleri hakkında bilgiler verir

(Aksan, 2021, s.201). Dilimizdeki eve gelen misafire söylenen “*Hoş geldin, uğur getirdin, ayağına taş değmesin, bereketinle geldin*” gibi kalıplar, bunların çeşitliliği ve anlamsal olarak olumlu tarafı Türklerin misafir ve misafirlik ile ilgili duruşunu göstermektedir. Gün içerisinde “*Günaydın, hayırlı olsun, maşallah, Allah bereket versin, eksik olma, Allah rahatlık versin*” gibi gündelik kullanılan kalıplar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Çiğdem Erol (2007) Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler üzerine yaptığı çalışmada kalıp sözleri hayır dualar, beddualar, yeminler (ant) ve söz vermeler, Günlük hayatta kullanılan selamlaşmalar, kutlamalar, uykudan önce söylenenler, hâl hatır sormalar, yıkanan ve tıraş olanlar için söylenen sözler olarak tasnif etmiştir.

Ayrıca yabancı dil öğretiminde önemli bir yer tutan bu kalıplar, muhtelif dil seviyeleri içinde yer almaktadır ve konuşanın seviyesini belirlemek adına mühimdir (Aksan, 2021, s.42).

2.1.1.6 Kalıplaşmış Sözler

Kalıplaşmış sözler, tanınmış kişilerin belirli vaziyetler üzerine söyledikleri evrensel kelimelerdir.

Doğan Aksan, kalıplaşmış ifadelerin ekseriyetle olduğu gibi çevrilmek suretiyle dilde yer ettiğini belirterek J. Caesar'ın hainliğe uğraması üzerine söylediği “*Sen de mi Brutus*”, Sinoplu Diogenes'in Büyük İskender'e söylediği “*Gölge etme, başka ihsan istemez(m)*” örneklerini verir(Aksan, 2021, s.43).

Descartes'ın “*Düşünüyorum öyleyse varım.*”, Shakespeare'ın “*Olmak ya da olmamak, işte bütün mesela bu!*”, İbn-i Haldun'un “*Coğrafya kaderdir.*”, Mevlana'nın “*Ne olursan ol yine gel.*”, Oscar Wilde'ın “*Herkes öldürür sevdiğini.*”, John Locke'un “*Zihin boş bir levhadır.*” ifadeleri kalıplaşmış sözlere örnektir.

2.1.1.7 Terimler

Tarih boyunca yaşanan gelişmeler birtakım alanların oluşmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır. Gündelik hayatta kullanılan kelimelerin dışında muhtelif alanlara özgü kelimeler kullanılmaktadır.

Terim; bilim, sanat, spor gibi alanlarda kullanılan karakteristik, teknik kelimelerdir. Terimler özel alanlara mahsustur, genel anlamda kullanılırsa terim olmaktan uzaklaşırlar (Aksan, 2021, s.43). Bu özel kelimeler, diğer uluslarla belirli bir standart oluşturma ve köprü

kurma bakımından da mühimdir. Terimler, yerli kelimelerden oluşabileceği gibi yabancı sözcüklerden de oluşturulabilir. Söz gelimi Türkçenin sentaks, gramer, vokal; biyolojinin adaptasyon, fotosentez, katalizör; resmin perspektif, röprodüksiyon, rakursi; geometrinin tanjant, hipotenüs, açı; voleybolun smaç, libero, servis gibi yabancı kelimedenden oluşan terimleri mevcuttur.

Türkçede terimle ilgili ciddi çalışmalar Ziya Gökalp'la başlamıştır. Gökalp, terimlerin öncelikle halk dilinde karşılıkları varsa o ifadelerden yoksa Türkçe kurallarına uydurularak yeni terimlerin oluşturması gerektiğini belirtir(Korkmaz, 2008).

2.1.1.8 Çeviri Sözcükler

Diller din, ticaret, savaş, sanat gibi faaliyetlerle çeşitli kültürlerden etkilenirler. Bu kültürel gelişimler pek çok alanda kendini hissettirir. Edebiyat ve bilimdeki gelişimler dili de doğrudan etkilemektedir. Özellikle çeviri faaliyetleriyle yeni kelimeler dile girmiştir.

Çeviri; TDK Güncel Türkçe Sözlük'te bir dilden başka bir dile aktarma, çevirme; tercüme olarak tanımlanmıştır. Mehman Musaoğlu (2003) çeviri faaliyetleriyle ilgili şu hususa dikkat çekmiştir: "*Yabancı dillerden Türkçeye ve Türkçeden yabancı dillere herhangi sözlü veya yazılı bir metnin aktarımı çeviridir. Türk yazı dillerine ait çeşitli yazılı metinlerin yazı dilleri arası ve dönemler arası aktarımı ise çeviri değildir. Bu, sadece bir aktarmadır. (...) Çeviride kaynak metni ve erek metni oluşturan kelime kadroları, bazı alıntı sözcüklerin ve uluslararası terimlerin dışında, gerek sözcüksel (leksik), gerekse etimolojik olarak farklı dilbilimsel düzlemlerde gerçekleşmektedir.*".

Doğan Aksan çeviriyi şu şekilde tasnif etmiştir:

1-Tam Çevirme Sözcükler: Yabancı dildeki ifadelerin birebir tercümesiyle oluşan kelimelerdir, örneğin "kapak kızı" (İng. cover girl). Bu türlü kelimeler ekseriyetle terim oluştururken kullanılır ve bazı özel ifadeler birçok dilde çevrilerek karşılanır.

2- Yarı Çeviri Sözcükler: İki unsurdan oluşan ifadelerin bir ögesinin çevirisiyle oluşturulan ve diğerinin olduğu gibi aktarılmasıyla oluşan sözcüklerdir, örneğin İngilizce "to break record" ifadesinin "rekor kırmak" olarak çevrilmesi gibi.

3- Bağımsız Çeviri Sözcükler: Yabancı ögelerin dildeki takriben karşılıklarıyla çevrilmesiyle oluşan sözcüklerdir, örneğin Farsça "şah" ve Arapça "eser" sözcüklerinden yapılan "şaheser" tamlaması.

4- Yabancı bir örneğe göre yerli ögelerin anlamının değişmesi veya çeşitlenmesiyle oluşur. Örneğin, "yıldız" sözcüğü, İngilizce "star" kelimesinden etkilenecek "tanınmış, parlak sinema sanatçısı" anlamını da kazanmıştır (Aksan, 1982, s.37).

Türkler, Göktürk ve Uygur döneminde çeviri faaliyetlerinin dildeki değişimlerinde tesiri büyüktür. Göktürk Döneminde Mukan Kağan'ın yerine geçen Tapo Kağan'ın Budizme temayül ettiği ve Çin kayıtlarından yola çıkılarak kağanın Budist kutsal kitaplardan Nie-p'an, Hua-yen, Ching-min ve Shih-t'ung lü'yü isteyip bir Budist pagodası (chia-lan) yaptırdığı ifade edilmiştir (Zeren, 2022, s.691).

Uygurlar Döneminde Budizm ve Maniheizm etkisiyle pek çok çeviri faaliyetleri yapılmış, yarı göçebe bir yaşam tarzı süren Türklerde din etkisiyle tapınaklar inşa ederek yerleşik hayata geçme gibi mühim bir değişiklikler olmuştur. Uygur Türkçesi Döneminde Sanskrit ve Çince'den birçok eser Türkçeye tercüme edilmiştir. Bundan dolayı Uygur Türkçesi ve dinî edebiyatı ciddi gelişme göstermiştir .Altın Yaruk, Sekiz Yükmek, gibi çeviri metinlerde ayrıca Irg Bitig gibi metinlerin bir bölümünde çeviri faaliyetlerinden yararlanılmıştır.

Türklerin Karahanlılar döneminde İslamiyet'le münasebeti artmış ve Türkler, topluluklar hâlinde Müslüman olmuşlardır. Bu hadiseyle beraber dinle ilgili terimler dile girmeye başlamıştır. Türkçenin söz varlığında Arap ve İran kültürlerinin büyük tesiri mevcuttur. Bu husus İslami eserlerle ön plandadır. Söz gelimi 11. yüzyıl eserlerinden olan *Kutadgu Bilig*'de İslam ile ilgili mefhumların yabancı sözcüklerle ifade edildiği görülmektedir. Türkler, Selçuklu ve Osmanlı döneminde İslamiyet'in fetih anlayışıyla topraklarını genişletmek isteyerek yönlerini ekseriyetle batıya çevirmişlerdir. İslamiyet ile ciddi bir kültür değişimi olmuştur.

Arapçanın Türkçeye tesiri, İslamiyet'in yükselişinden sonra Arapların Türklerle karşılaşmasıyla başlamıştır. Farsçanın tesiri ise Türklerin İran'a sınır komşusu olmaları ve ardından müslüman olmalarıyla beraber İran hükümetiyle girilen münasebetlerden ötürüdür.

Osmanlı'da İbrahim Müteferrika'nın getirmiş olduğu matbaa ile çeviri faaliyetleri yeni bir ivme kazanmış, Cumhuriyet döneminde tam teşekküllü bir boyuta gelmiştir. Pek çok eser, farklı kişiler tarafından tercüme edilip farklı yayınevleri tarafından yayımlanmıştır.

2.2 Hayvanların Kültürdeki Yeri

İlkel insanlar çevrelerini ve yaratılışlarını sorgulayarak cevap bulmak üzere mitler ortaya koymuşlardır. Doğayla iç içe olan insanoğlunun ana soruları ve cevapları da tabiattaki varlıklar ekseninde doğmuştur. Türkler çağlar öncesi zamanlardan bu yana tabiatla iç içe olmuş ve tabiata saygı duymuştur. Yarı göçebe yaşam tarzı, tarım ve hayvancılıkta gelişimlerine vesile olmuştur.

Türkler, doğadaki canlılarla başlattıkları var olma mücadelesinde en büyük faydayı gördükleri hayvanlara zaman içinde dinî bir kimlik de kazandırmışlardır. İnançlarına göre bazen bu hayvanları totem olarak kabul etmiş, efsane ve destanlarında “kahraman” olarak sembolleştirmişlerdir. Ayrıca heykellerde, minyatürlerde ve mezar taşlarında da bu hayvanları ebedileştirmişlerdir. Bu yaklaşım, Türk kültüründe hayvan sevgisinin ve korumanın önemli bir yansımasıdır (Doğan, 2001, s.615). Oğuz Duman (2024, s.25), Türklerin hayvanlarla münasebetini “*Oğuz’un yirmi dört boyunun ongunlarının yırtıcı kuşlardan seçilmesi hayvan sembolizminin sonucudur. Göktürklerin taşlar üzerine yazdıkları şaheser Orhun abidelerini bir kaplumbağa üzerine oturtmaları yine sembolizmle ilgilidir. Kaplumbağa ile Türk inancında devletin gücü, koruyuculuğu, ölümsüzlüğü ve sonsuzluğu simgelenmiştir. Atı evcilleştiren Türkler atı kendilerine kardeşten daha yakın olarak ifade etmişlerdir*” şeklinde ortaya koymuştur.

Halk edebiyatı türlerinin çoğunda hayvanlara özel bir yer verilmiştir. Söz gelimi Uygurların *Türeyiş Destanı*’nda kurt motifi çok çarpıcıdır. Türklerin dişi kurttan türediği ve onlara benzediği anlatılır. Göktürklerin Ergenekon ve Bozkurt destanlarında kurt, kılavuz olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk edebiyatı şairleri; şiirlerinde sevgilerini, üzüntüleri, bahtsızlıklarını tarif ederken hayvan benzetmelerinden yararlanmışlardır. Bir dilin kültürünü, tarihini ve kimliğini ortaya koyan söz varlığı unsurları içerisinde de hayvanlar sıklıkla kullanılmıştır. Hayvanlar, söz varlığı unsurlarında gerçek anlamlarıyla kullanılırken mecazi ve soyut ifadelerle de anılmıştır. Bu durum, hayvanların Türk dilinde ve kültüründe ciddi önem teşkil etmesinin bir sonucudur. Nitekim, Türkler hayvanlara ayrı bir misyon yükleyerek bazı hayvanlara kutsiyet atfedip onları ongun olarak görmüş, bazı hayvanları uğursuz, kötü kabul ederek onları lanetlemiştir. Hülasa olumlu ve olumsuz anlamlarda pek çok dil numunesinin içerisinde yer almıştır.

Türklerin şiirlerinde, şarkılarında, atasözlerinde, deyimlerinde, sövgü ve argolarında, sevgi sözcüklerinde hayvan sembolizminin yer alması; Türklerin hayvanlara verdiği değer

somut bir delilidir. Bu başlık altında, literatür taraması neticesinde öne çıkan, toplum hafızasında olumlu veyahut olumsuz imajlarla yer etmiş hayvanların kültürdeki yeri ele alınmıştır.

2.2.1 Atın kültürdeki yeri

At eski toplumlardan bu yana varlığını sürdürmüş bir binek hayvanıdır. Türkçede atın dişisi kısarak, erkeği aygır, yavrusu tay olarak isimlendirilmiştir. Eski metinlerde “yund, yunt, yont olarak da geçmektedir. Bilhassa bozkır toplumlarınca oldukça kıymet verilmiş, sembol hâline getirilmiştir. At, Türklerin avcılık ve savaşçılık meziyetlerinde ön plana çıkmış bir hayvandır. Öyle ki Türkler atı bir hayvan olarak görmeyip yoldaşları bilmiştir. Söz gelimi Kaşgarlı Mahmud’un Dîvânu Lügâti’t-Türk eserinde “*At Türk’ün kanadıdır*” şeklinde geçer (2014, s.23). Pek çok eserde atın yoldaş oluşundan dem vurulur. Destan kahramanları atlarıyla birlikte anılır.

“Türk destan geleneğinde de at, sadık bir dost, zafer kazanılmasında vazgeçilmez bir öge, sahibini ölümden kurtaran cesur bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İslamiyetten sonraki Türk destanlarından Manas Destanı’nda. “alp tipine geniş mekânları aşma fırsatı veren ve onu hem maddî hem manevî anlamda uçuran attır” Destanda adları ve sıfatlarıyla belirtilen bazı atları şu şekilde sıralayabiliriz. Ak-kula “Manas’ın atı”, Boz-colok “Çalbay’m atı”, Ak-tulpar “Manas’ın atlarından, boz-bee “kısarak”, Çon-baş “Semetey’in atı”, Kambar-boz “yarış atı”, Kök-çebiç “Serek ve Kül-çoro’nun atı”.’ Yine Köroğlu’nun “Kırat”ı, Kızıroğlu Mustafa’nın “Fener”i, Kazan Bey’in “Konur”u, Battal Gazi’nin “Aşkar”ı sayabileceğimiz bazı meşhur atlardır” (Doğan, 2001, s.617).

Türklerin atı ehlileştirerek savaş ve devlet esaslarına getirdiği gelişmelerin diğer medeniyetlere bu bağlamda fayda sağladığı malumdur. Türkler atı ehlileştiren ve ata ilk defa binen millettir. At çok eski devirlerden beri Türklerin siyasî, dinî, ekonomik ve sosyal yaşamında mühim bir yerdedir. Türkler, gerekli gördüğü takdirde atların etinden faydalandıkları gibi savaş atlarını satarak ekonomik bir malzeme durumuna da getirmiştir. Bahsedilen dönemlerde atın büyük bir avantaj sağladığı ve güç göstergesi olduğu da dikkat çekicidir. Bu o dönemde Türklerin gücünün bir göstergesidir.

Türkler o derece at ile hemhâl olmuşlardır ki yabancı kaynaklar bile bu duruma dikkat çeker. Bazı Batılı kaynaklar Hunların at üzerinde yiyip içtikleri, muhabbet ettiklerini,

dinlendiklerini vs. belirtir. Yürüyebilecek durumdaki çocuğa at ayrıldığını yazar. Bizans kaynakları da “*Türkler sanki at üzerinde doğmuştur, yerde yürümesini bilmezler.*” diye açıklar (Kafesoğlu, 2022, s. 213).

At eski Türklerde Şamanizm kültürünün içinde de büyük önem taşır. Şamanlar çeşitli hayvan süslemelerini ve tüylerini kafalarına başlık olarak takarlardı, bu hayvanlardan birisi de attır. Şamanlar kötü ruhları kovmak için attan çeşitli şekillerde yararlanırlar. Kötü ruhları kovmak için gökyüzünden inerken ve yeraltında gezerken kır ata binerler. Türk mitolojisinde at sezgiyi temsil eder. Şamanlar bu bağlamda da atı kullanırlar çünkü atların ruhları gördüğüne inanılır. Türk mitolojisinde ata ayrıca sevgi gösterilir ve saygı duyulur çünkü at tanrıları görmüştür (Gürsoy Naskali, 1995, s. 92).

Atın Türk kültür sistemindeki yeri yadsınamaz. Türkler için at sıradan bir hayvan değildir yoldaş ve yardımcı olduğu gibi önemli bir ticari araçtır. Atın etinden, sütünden (kımız), binek olma sıfatından, kılından, derisinden faydalanılmıştır. Türklerin savaş maharetleriyle ön planda çıkmasında da atın mühim bir rolü olmuştur. Atı ehlileştirip mahirce kullandıkları için savaşlarda avantaj elde etmişlerdir. Günümüzde at yarışı, cirit gibi atla ilgili sporların yaygın oluşunda bu kültürel alt yapı yatmaktadır.

2.2.2 Ayının kültürdeki yeri

Ormanların tenha köşelerinde, mağaralarda, çukurlarda yaşayan iri cüsseli etobur bir hayvandır. Rengine ve yaşadığı bölgelere göre isimlendirilen, pek çok çeşidi bulunan bir canlıdır. Ayı, Türk destan ve mitolojilerinde bir sembol olarak görülmekle beraber eski Türklerce malzeme olarak da kullanılmaktadır. Ayının Türk edebiyatında olumlu ve olumsuz imajları mevcuttur.

Ögel, ayının Türk destanlarında ahmak ve kötü bir hayvan olarak yer aldığını belirtmektedir. Altay destanlarının birinde bir oğlanın ayının kızıyla evlenip kayınbabasıyla övünmesi ve sonunun hazin olması, Turalı boyunun destanlarının birinde Kara Kükül’ün işlerinde yardımcı olarak karşımıza çıkması, kimi destanlarda da bekçi olarak kullanılması bu durumun örneklerindedir (Ögel, 1995, s.533). Fakat ayının olumlu imajları da mevcuttur. Vahşi doğada yaşayan ayının gücü, avcılığı ve avı temsil ettiği malumdur. Örneğin Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz Kağan’ın göğsünün ayıya benzetilerek güçlü oluşunun vurgulanması Hakaslar tarafından kutsal hayvan olarak görülüp kardeş addedilmesi, Altayların mitolojisinde

Tanrının onu akıllı olarak yaratması, ayının kültürdeki olumlu imajlarından(Duman, 2024, s.116-118).

2.2.3 Balığın kültürdeki yeri

Suda yaşayan, solungaçlarla solunum yapan, yumurtlayarak üreyen omurgalı hayvanların genel adıdır. Okyanus, göl, deniz, ırmak, akarsularda yaşamakta ve pek çok çeşidi bulunmaktadır. Balığın Türk destanları, masalları ve mitolojilerinde yer alışı, çeşme şadırvan gibi mimari eserlerde ve örgülerde motif olarak kullanılıyor oluşu kültürde yeri olduğunun belirtisidir.

Daha ziyade Kuzey Asya'da yaşayan Türklerce bir sembol olarak kullanılan balık, kuzeyde yaşayan Türk destanlarının birinde hocalarla arasını iyi tutmak için balık olan bir çocuğun turna balığı donuna giren bir molla tarafından kovalanmasına ve kurtuluşuna değinmektedir. Anadolu'da ise masalarda olağanüstü bir biçimde yer alan balık; konuşan, sohbet eden ve akabinde kısmet getiren bir sembol olarak görülmektedir (Ögel, 1995, s.534-535). Altay Türklerinin kozmolojisinde gök gürlemesini temsil etmektedir. Türk topluluklarınca refahın, bolluk ve bereketin simgesi olarak kullanılmaktadır (Çoruhlu, 2002, s.144).

Balığın daha eski dönemde yaşayan Türk topluluklarınca ve Anadolu Türklerince benzer imajlarda olduğu görülmektedir. Türk destan ve masallarında daha çok göl ve akarsu balıkları kullanılmıştır. Bu durum hiç şüphesiz Türklerin yaşadığı coğrafyanın bir neticesidir.

2.2.4 Boğanın kültürdeki yeri

İğdiş edilmemiş, damızlık erkek sığırdır. Sinirli ve agresif bir hayvandır. Bunun ana sebebi iğdiş edilmemiş olmasıdır. Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lüğâti't-Türk adlı eserinde boğa, "boka/ buka" şeklinde yer almaktadır (2014, s,329).

Eski Türklerde bir sembol olarak kullanılmıştır. Hun mezarlarında aslana benzetilmiş bir boğa kabartması mevcuttur (Ögel, 1995, s.537) . Selçuklular devrinde yapılan Diyarbakır Ulu Camii kapısı üzerinde aslan ve boğa tasvirli bir kabartma da mevcuttur. Bu durum geçmiş çağlarda mimari eserlerde izlenebildiğinin bir göstergesidir. Esasen boğa, eski Türklerde gücün ve hükümdarlığın sembolüdür. Tonyukuk yazıtında hükümdarın kuvvetli bir boğayla kıyaslanması bu duruma örnektir. Güçlü şamanların kendilerine tayin ettikleri koruyucu ruhlar arasında boğa da vardır. Yeraltı tanrısı Erlik'in , bir boğanın üzerine bindiği malumdur

(Çoruhlu, 2002). Dede Korkut'ta Dirse Han'ın adsız oğlunun güçlü bir boğayı yiğitçe yenmesi sonucu isim alması hikâyesinde de boğa, bir güç sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.5 Devenin kültürdeki yeri

Yük taşıma amacıyla kullanılan, uzun boylu ve boyunlu, sırtında iki hörgücü bulunan, geviş getiren, susuzluğa dayanıklı bir hayvandır. Deve, Dîvânu Lügâti't-Türk'te "bogra/bugra" şeklinde geçmektedir (2014, s.182).

Deve daha ziyade çöl kavimlerinde yaygın kullanılan bir hayvandır. Daha geç devirlerde Türklerce kullanılmaya başlanmıştır (Kafesoğlu, 2022, s.305). Kimi Şamanist tasavvurlarda deve yer almaktadır. Söz gelimi savaş tanrısı Kızagan Tengri, Altaylı kamlarca deve üzerinde bir tanrı olarak çağrılır. Asya Hunlarının göğe ibadetin göstergesi olarak at ve deve yarışları düzenlediği bilinmektedir. Bu yarışlar eğlence amacıyla değil gelecek hakkında neticeye varmak üzere yapılmaktaydı (Çoruhlu, 2002, s.146).

Deve, Türkler için hem fiziksel hem de maddi gücün sembolüdür. Dede Korkut hikâyelerinde toy şöenlerinde, ziyafetlerde deve ikram edildiği malumdur. "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı" hikâyesinde kahraman Kan Turalı; deve, at ve boğayla güreşmektedir. Yine aynı şekilde Bayındır Han da erkek bir deveyle güreşmektedir.,

2.2.6 Domuzun kültürdeki yeri

Asya kökenli bir hayvan olan domuz hepçil, sert derili ve yağlı bir memelidir. Zaman içinde insanlar tarafından evcilleştirilen domuz, çiftliklerde de beslenmektedir. Anadolu'da daha ziyade yaban domuzları mevcuttur. İslamiyetin de tesiriyle domuz necis bir hayvan kabul edildiği için domuz eti yemek haramdır. Bu sebeple besi domuzları pek yaygın değildir. Ancak eski Türklerde de domuz yememe inancı olması dikkat çekicidir.

Domuz, Dîvânu Lügâti't-Türk'te "toņuz/ tonğuz" şeklinde geçmektedir (2014, s.495).

Türk kültüründe domuzun imajı olumlu değildir. Eski Türkler, yaban domuzunun kötü ruhu temsil ettiğine inanmaktadır. Altay dualarında yaban domuzu cinli ve kötü ruhlu olarak geçer(Ögel, 1995, s.541).On İki Hayvanlı Takvim'de domuz/ toņuz yılı da yer alır. Dîvânu Lügâti't-Türk'te domuz yılında kar ve soğğun bol olduğundan ve karmaşa çıktığından bahsedilmektedir (2014, s.149).

2.2.7 Eşegin kültürdeki yeri

Yük taşıma maksadıyla kullanılan, uzun kulaklı, büyük gözlü, atgillerden olan ve evcilleştirilmiş bir memelidir. Eşek, Dîvânu Lügâti't-Türk'te "eşyek/eşgek" olarak geçer (2014, s. 54).

Eşek, günlük hayatta insanlar tarafından sıklıkla kullanılan bir hizmet hayvanıdır. Fakat Anadolu masallarında olumlu bir imajı yoktur. At, eşeğe göre üstün tutulmuştur. Eşek küçümseme ve alay ifadelerinde yer almaktadır (Ögel, 1995, s.541) Ayrıca eşek değersizliğin de sembolüdür (Duman, 2024, s.79).

2.2.8 Filin kültürdeki yeri

Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, uzun hortumlu, kalın derili iri cüsseli ve uzun boylu bir memelidir.

Fil, Türklerin yaşadığı bölgelere çok uzakta yaşamaktadır. Fillerin Türkler tarafından tanınması Budizm'le ilgilidir. Bu sebeple Uygur metinlerinde file rastlanmaktadır. Uygur metinlerinde güçlülük sembolü olarak görünmektedir. Fil bazı metinlerde büyüklük sembolü olarak da yer alır. Söz gelimi Altay Türklerinin atasözlerinde büyüklük niteliği vurgulanmıştır. Yük hayvanı ve değeli bir mal olarak da sayılmaktadır (Ögel, 1995, s.543). Fil, eski Türk dönemindeki, freskolar da tasvir edilmiştir (Çoruhlu, 2002, s.147).

2.2.9 Geyiğin kültürdeki yeri

Geyikler Asya, Avrupa, Afrika, Amerika kıtalarında yaşayan, yaygın toynaklı bir memeli türüdür. Bu sebeple pek çok kültürde yer almış bir hayvandır. Geyik Türkler için kutsal addedilmiştir. Bu sebeple Türklerde geyiklerin öldürülmesinin musibet ve uğursuzluk getireceğine dair bir inanış süregelmektedir. Geyik vahşi bir hayvan olması hasebiyle daha çok insanlardan uzak, ormanlık alanda yaşar. Geyikle ilgili anlatılan söylenceler av sırasında geyiğe rastlama bu sebeple daha sık görülür. Ekseriyetle avcı bir geyik görür, peşine takılır ve muayyen olaylar yaşamaya başlar.

Türk efsanelerinde ana, kurtarıcı ve kılavuz olarak yer almaktadır. Bahaeddin Ögel (Ögel, 2010, s.578), eski bir Hun efsanesinde geyikle ilgili şöyle bir anekdot paylaşmaktadır:

"Eski Hun avcıları kendi âdetlerine göre bir sürgün avı yapıyorlarmış. Avlana, avlana Maeotis bataklıklarının iç kısımlarına doğru gitmişler. Bu sırada nereden geldiğini bilmedikleri bir dişi geyik çıkmış karşlarına. Başlamış dişi geyik onlara, bataklığa doğru yol göstermeğe.

Onlar da ellerinde olmadan dişi geyiğin peşinden gitmişler. Geyik bazan gidiyor ve bazan da durarak onlara bakıyormuş. Avcılar geyiği ha vurduk, ha vuracağız derken, iyice bataklığın içine girmişler. Az sonra bataklığın öbür kenarı görünmüş. Halbuki Hunlar bu bataklığı geçilmez bir okyanus kadar büyük grrlermiş. Bataklığın karşı yakasında ise İskitlerin memleketi varmış. Hun avcıları İskit memleketine ayak basar basmaz, geyik de birdenbire kaybolmuş. ”. Bu efsanede geyik kılavuz ve kurtarıcı olarak ele alınmıştır.

Türk destanlarında, halk hikâyelerinde, masallarında geyik görünüp bir süre sonra kaybolan adeta büyülü bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple geyik bir motiftir. Karakterler bir geyiğin peşine takılıp bir yere sürüklenir, geyik ortadan kaybolur ve nihayetinde kavuşmalar meydana gelir. Söz gelimi Dede Korkut Destanı’nda Bamsı Beyrek’in bir geyiğin peşine düşerek nişanlıısına kavuşması hikâyesinde bu geyik motifi görülmektedir.

Türk kültüründe geyik sembolünü pek çok yerde görmek mümkündür. Bilhassa Anadolu’da sanatın dokumadaki etkisini gösteren kilimlerde geyik bir motif olarak kullanılmış, duvara asılmıştır. şamanlar geyiği hayvan-ata kabul etmiş, davul ve süslemelerinde geyiği ait motifler kullanmışlardır. Türk mitolojisinde yeraltına (lme) götüren geyiklerle ilgili pek çok efsane mevcuttur. Geyik Müslüman Türklerde de bir sembol durumundadır. Bursalı Geyikli Baba’nın adı, don değiştirerek geyik bedenine girişinden esinlenilip gelmiştir (Bahadır, 2015, s.163).

2.2.10 İneğin kültürdeki yeri

Etinden ve sütünden yararlanılan, ahır veya meralarda otlatılan dişi sığırdır. İnek, eski çağlardan bu yana insanlar tarafından kullanılan, evcilleştirilmış bir hayvanlardır.

Esasen eski Türklerin tarım ve hayvancılıkta kullandığı canlılar daha çok kkbaş hayvanlardır. Afanasyevo-Andronovo kültüründe at ve koyun kemiklerinin bulunması daha anlamlıdır. Hun dönemine ait Bozkır hayvan üslubu tasvirlerinde inek, öküz, manda gibi hayvanların yer almadığı dikkate değerdir. Daha geç tasvirlerde görülmektedir (Kafesoğlu, 2022, s.305). Göktürkler devrindeki Kırgızların daha kuzeyde yaşayan Yakut ve Burkat Türklerine yakın olan kesimi inekten trediklerine inanmaktadırlar (Ögel, 1995, s.537). Bu durum da kk bir kesim tarafından ineğin kutsal sayıldığının bir göstergesidir. Çin kaynaklarından birinde Hıtay devletinin kuruluş efsanesinde at ile kzden türeyen bir kavmin sonbahar ve ilkbahar aylarında tanrıya beyaz bir at ve boz bir ineği kurban ettikleri görülmektedir. Eberhard’a göre kuzeydeki kavimlerde inek ve sığır kültü bulunmaktadır.

Atalarının inekten türediğine ve mağarada bir inekle yaşadığına inanılmaktadır (Çoruhlu, 2002, s.110).

2.2.11 Kaplanın kültürdeki yeri

Kedigiller familyasına mensup etçil, memeli bir hayvandır. Boyuna siyah çizgili turuncu bir postu mevcuttur. Asya'da yaşayan güçlü bir yırtıcı ve hızlı koşan bir avcıdır. Türklerde kaplan bazı destanlarda motif ve isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi Alp Er Tonga destanı bunun en tipik örneğidir.

Türkler tarafından “*tonga*” bir çeşit kaplan kabul edilmektedir. Ayrıca Hun mezarlarında da kaplan motifine sıkça rastlanmaktadır. (Ögel, 1995, s.535). Göktürkler zamanında Kudırge mezarlarından çıkarılan eyerde kaplan motifi bulunmuştur. Uygurlar zamanında kaplan yiğitlik ve hükümdarlık sembolüdür. Aynı sembol Budizm devrinde de mevcuttur (Duman, 2024, s.122). Kaplanın güç ve kuvvetle ilgili sembollerde öne çıkışı hayvanın tabiatıyla doğrudan bağlantılıdır. Eski Türkler tarafından kabul gören kaplan motifi İslami dönemde de yaşar. Mimari yapılarda ve minyatür sanatında kaplan bir motiftir (Çoruhlu, 2002, s.139).

2.2.12 Kaplumbağanın kültürdeki yeri

Tatlı su, deniz ve karada yaşayan türleri bulunan, dışında oldukça sert, kemiksi bir kabuk olan, yavaş hareketleriyle bilinen, dört ayaklı bir sürüngendir. Kaplumbağa, Dîvânu Lügâti't-Türk'te “*müngüz/ müngüz baka*” olarak geçmektedir (2014, s. 445).

Çin ve Hint tasavvurlarıyla olan münasebet sayesinde kaplumbağanın Türk kültüründe kullanımı gelişmiştir. Kaplumbağa, gök ve yer arasındaki ilişkiyi temsil etmektedir. Türk ve Çin kozmolojisinde kutsal bir hayvan olarak kabul edilir. Söz gelimi kaplumbağanın yürürken dört ayağının uyum içinde hareket etmesi, dört mevsimin ahenkli bir tekrarı olarak, kabuğunun üzerindeki desenler bir yıldız grubu olarak ve gözleri de ay ve yıldız olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca kaplumbağa uzun ömrün ve sabrın sembolüdür (Çoruhlu, 2002, s.149). Kültigin Yazıtı, kaplumbağa şeklinde, taştan bir kaide üzerine dikilmiştir. Bu durum, kaplumbağanın ebedi hayatı sembolize etmesinden kaynaklanmaktadır (Kafesoğlu, 2022, s.327).

2.2.13 Kartalın kültürdeki yeri

Kartal, dağlık ve ormanlık arazilerde yaşayan, yüksek yerlerde gezinen ve yuvasını da bu tip yerlere kuran yırtıcı bir kuş türüdür. Eski metinlerde “*bürküt/merküt*” ya da “*kara kuş*” olarak geçer. Yükseklerde uçması ve güçlü bir yırtıcı olması hasebiyle Türk kültüründe ve

edebiyatında sembol durumuna gelmiş hatta bir ongun olarak kabul edilmiştir. Selçukluların bayraklarında çift başlı kartalı kullanması, Şamanist geleneğe göre şaman başlıklarında ve davullarında kartal tüyü kullanılması, mimari eserlerdeki kartal motifleri görülüyor olması hatta günümüzde Kazak bayrağında yer alışı bu durumun açık örneklerindedir.

Çin kaynaklarında geçen ve Göktürklerin parçası olan Şato Hükümdarı Li-Ko-Yung'un bir kartal yuvasında doğarak savaşçı bir kimlik inşa edişini, Macarların iki kralından birinin kartal soylu oluşunu, Yakut Türklerinin kırmızı çam ağacının tepesine yuva yapan bir kartal yumurtasından iyi ruhlu şamanların çıkışını konu alan metinler; edebiyatta yeri olduğunun ve bir ongun kabul edildiğinin göstergesidir (Ögel, 1993, s.585).

Kartal, Türk kültüründe ruhun, gücün, adaletin, türemenin sembolü olan bir hayvan-ata durumundadır (Çoruhlu, 2002, s.134).

2.2.14 Kazın kültürdeki yeri

Hem bataklık, nehir gibi sulak arazilerde hem de karada yaşayan, perde ayaklı, uzun boyunlu, evcil ve yabani türleri de bulunan bir kuş türüdür.

Kaz, Yakutların kutsal addettiği hayvanlar arasında bulunmaktadır. Bazı kabilelerin kazdan geldiği inancı mevcuttur. Bu sebeple kimi boylar kazı kutsal saydıkları için onu yememektedirler. Kazlar göçmen kuşlardır. Türk mitolojisinde bu durum tanrıya varıp ondan bilgi getiren haberciler olarak kabul edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kırgız masallarında büyük hanlar ve ermiş kimseler kaz dilini iyi derecede bilen kimseler olarak sunulmaktadır (Ögel, 1993, s.86). Kaz şaman geleneği için de mühim bir hayvandır. Şamanlar malzeme ve kıyafetlerinde kaz tüylerini kullanmakla birlikte göğe uçmak için de kazları kullanmaktadır. Tıpkı Kırgız masallarındaki gibi şamanlar da kaz dilini bilmekte ve kaz sesi çıkarabilmektedirler. Kaz, Altay Türklerinin Yaratılış Destanı'nda da bir sembol durumundadır. Bu destanda kaz, tanrıyı ve insanı sembolize etmekte olan ve yeryüzündeki ilk canlı konumunda olan bir hayvandır (Çoruhlu, 2002, s.152).

2.2.15 Keçinin kültürdeki yeri

Dağlık ve engebeli arazilerde rahatlıkla hareket edebilen, etinden, sütünden, kılından yararlanan, kimi türlerinde çenesinde sakal da bulunan bir memelidir. Keçi, Dîvânu Lügâti't-Türk'te "eçkü" olarak geçmektedir (2014, s.64).

Keçi Türk sembolizminde aydınlığı, erişilebilirliği, asaleti, zenginliği temsil etmektedir. Keçi özel bir otu yiyip ölümsüzlüğe eriştiği için ölümsüzlük/sonsuzluğu da temsil etmektedir (Duman, 2024, s.90). Ayrıca keçinin güçlü imajları da vardır. Dağ keçisi Göktürkler tarafından hanedan sembolü olarak kullanılması bu durumun kanıtlarındandır. Kültigin kitabesinin doğu yüzünde dağ keçisi sembol olarak kullanılmıştır. Av kültürüyle bağlantısı hasebiyle geyikle benzerlik göstermektedir (Çoruhlu, 2002, s.150).

2.2.16 Kedinin kültürdeki yeri

Tüylü, hızlı ve hareketli, dişleri gelişmiş, küçük bir memeli hayvan. Kedigiller familyasına adını veren canlıdır. Kediler yaban hayatında görülüyor olsa da günümüzde insanlarla yaşamaya alışmış bir ev/sokak hayvanı durumundadır.

Kedi yerleşik kültüre ait bir hayvan olduğu için Proto-Türk kültüründe görülmemektedir. (Ögel, 1995, s.543) Kedinin kültürde nankörlük, hilebazlık, kurnazlıkla ilgili benzetmelerde yer alarak olumsuz imajları olmasına karşın olumlu imajları da mevcuttur. Söz gelimi kedi, Altay destanlarından Temene-Koo Destanı ve Kazakların Alpamıs Destanı'nda kahramanı esirlikten kurtaran bir yardımcı olarak görülmektedir (Duman, 2024, s.97).

4.1.17 Koçun kültürdeki yeri

Damızlık erkek koyundur. Güçlü ve kıvrımlı boynuzlarıyla dikkat çeker. Sürünün lideri durumundadır. Kaşgarlı Mahmud, Dîvânu Lügâti't-Türk'te koç şeklinde vermiş ancak Oğuzların buna "*koçja.r*" dediklerini de eklemiştir (2014, s.141).

Koç; güç, egemenlik ve yiğitliğin sembolü olarak görülmektedir. Hayvan mücadelesi tasvirlerinde koç galip tarafta yer alan hayvanlardandır. Türkler hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonrası dönemlerde koçu kurban ve adak olarak kullanmışlardır (Çoruhlu, 2002).

2.2.18 Koyunun kültürdeki yeri

Etinden, sütünden, yününden, derisinden yararlanan, geviş getiren, yünlü, uysal, küçükbaş bir memelidir. Pek çok yerde yaşayabilen bir hayvandır. Koyun geçmişten bugüne değin Türkler tarafından sıklıkla güdülen bir hayvandır. Yarı göçebe bozkır yaşamının tipik hayvanlarındandır. Koyunla uzun zaman hemhâl olmuş bir millet, onu kültüründe bir sembol olarak elbette kullanmıştır. On İki Hayvanlı Takvim'deki yıllardan birisi de koyun yılıdır. Dîvânu Lügâti't-Türk'te koyun "koy" olarak verilmiştir (2014, s.405).

Bozkır yaşamının bir gerekliliği de çobanlık ve hayvancılıktır. Koyun, Türklerin hayvancılığında mühim bir yer tutmaktadır. Türklerin sosyal ve kültürel hayatında attan sonra koyun gelmektedir. MÖ 2500'lere rastlayan Afanasyevo kültüründe at ve koyun kemiklerinin bir arada görülmesi bu durumun kanıtıdır. Daha önceki kültürü temsil eden Kelteminar kültüründe at ve koyun kemiklerine rastlanmaması, bu iki hayvanın eş zamanlı olarak Türklerin hizmetine girdiğini düşündürmektedir (Kafesoğlu, 2022, s.304).

Türk destanlarında koyun konuşmasıyla ön plana çıkar. Bir destanda çobanı ölen koyun sürüsü bunu fark eder ve sürü sahibine giderek çobanın öldüğünü haber verirler (Ögel, 1995, s.544) . Koyun aynı zamanda eski Türklerde kurban edilmenin ve adağın sembolüdür. Şaman ayinlerinde ve Hakasların Beltir boyunda Gök Tanrıya kurban edilen beyaz koyunlar malumdur (Çoruhlu, 2002, s.150). Eski Türklerde koyun, koç gibi hayvanların kurban edilmesi, İslamiyetle paralellik göstermesi bakımından dikkate şayandır.

Karşıt kavramların mücadelesini simgeleyen hayvanlar arasındadır. Bu mücadelelerde koyunun olumsuz bir imajı mevcuttur. Koyun, mağlup olan tarafı simgelemektedir (Çoruhlu, 2002, s.150). Aynı zamanda Kültigin yazıtının doğu yüzündeki “*Tanrı güç verdiği için babam hakanın ordusu kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi*” ifadesi, koyunun güçsüzlüğüne vurgu yapmaktadır (Duman, 2024, s.92).

2.2.19 Köpeğin kültürdeki yeri

Tüylü, çevik, iyi koku alan, çeşitli boyları ve türleri olan yaygın bir memelidir. İnsanlarla iç içe yaşamaya alışkın, sadık, koruma niteliğiyle bilinen evcil bir hayvandır. Köpekçiller familyasına adını veren canlıdır. Köpek, On İki Hayvanlı Takvimi'nde “*it yılı*” olarak yer alır. Bu yıl sadakat ve duygunun yılıdır.

Köpeğin Türk kültüründe farklı imajları mevcuttur. Seyrek görülse de Proto- Bulgarlar gibi kimi eski Türkler köpeğe tapmakta ve ona kurbanlar sunmaktadır. Köpek, Kara-Kırgızlar ve Çin'in kuzeyindeki birtakım Türkler tarafından hayvan ata kabul edilir. Söz konusu kavimler, köpekten türediğine inanmaktadır. Kimi Türk topluluklarında mühim kabul edilen köpekler mevcuttur. Söz gelimi Kırgızlarda “*Kumayık*”, Başkurlarda “*Barak*”, kimi Müslüman Türklerde “*Kıtmir*” bu durumun örneklerindedir (Çoruhlu, 2002, s.154). Köpek, aynı zamanda bekçiliğin de sembolüdür. Çeşitli Anadolu mitolojilerinde cehennem kapısındaki bekçi olarak tasvir edilmiştir. Benzer bir örnek daha eski Türk mitolojilerinde yer alan *Azar* ile *Kızar* yeraltı güçlerini gözetleyen birer bekçidirler. Altayların yaratılış mitlerinde Tanrı Ülgen,

cesetleri Erlik'ten koruması için bir köpeği bekçi tutmaktadır (Duman, 2024) Öte yandan Şaman ayinlerinde güçlü şamanlar kurt, kartal gibi hayvanları kullanırken güçsüz şamanlar da köpeği tercih etmektedir. Kimi cenaze törenlerinde kurban olarak sunulan bu hayvan aynı zamanda ölümün de sembolüdür (Çoruhlu, 2002, s.154)

2.2.20 Kurdu'nun kültürdeki yeri

Kurt güçlü, vahşi bir kara hayvandır. Kurdu'nun Türk kültüründe, tarihinde, dil ve edebiyatında çok özel bir yeri vardır. Güçlü bir hayvan olmasının çok ötesinde Türkler için kılavuz, ata, ana ve kurtarıcıdır. Nitekim destanlarda, halk hikâyelerinde, efsanelerde sıklıkla kullanılarak bir sembol durumuna gelmesi Türkler için önemini bir göstergesidir.

Eski çağlardan beri birçok ulus, bazı hayvanlarla kendileri arasında benzerlikler güderek bu hayvanları kültür ve millet hayatının temsili olarak belirlemiştir. Türkler de uluslarının sembolünü bozkurt olarak tayin etmiş ve soylarını da ona dayandırmıştır. Söz gelimi Türeyiş Destanı'nda Türklerin boz bir kurttan türediği bahsi geçer. Bu durum, Türkler için bozkurdu ne denli kıymetli olduğunun apaçık bir göstergesidir.

Kurt Türkler için hem anadır hem atadır. Çünkü Türkler hanedan soyunu kurda dayandırmışlardır (Kafesoğlu, 2022, s.317).Göktürk Destanı'nda kurt ata olarak addetmiştir. Hunların ve Uygurların atası olarak bilinen Kağoç (Kao-ç) Türklerinin efsanelerinde Kurt Ata yani erkek bir kurt olarak geçer (Altun, 2019, s.95). Çin kaynaklarında geçen bir Türk efsanesinde kurt dişi olarak geçer Ögel (Ögel, 1995, s.419), bu efsaneyi şu şekilde aktarır: *“Türklerin eski düşmanı Lin devleti, çocuğun hâlâ yaşadığını duyunca, hemen adamlarını göndererek, hem çocuğu ve hem de kurdu öldürmelerini emretmişti. Askerler kurdu öldürmek için geldikleri zaman kurt onların gelişlerinden daha önce haberdar olmuş ve kaçmıştı. Çünkü kurdu'nun kutsal ruhlarla ilgisi vardı ve (daha önce onlar vasıtası ile haber almıştı). (...) Kurt, burada on tane erkek çocuk doğurdu. (Göktürk Devletini kuran) A-şi-na ailesi, bu çocuklardan birinin soyundan geliyordu”*. Bu efsanede kurt hem ana hem de kutsal bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lügâti't-Türk adlı eserinde “Bütün Türklerde kurt (böcek). Oğuzlar (yırtıcı) kurda kurt derler.” (2014, s.148) şeklinde ifade ederek Doğu ve Batı Türklerindeki farklı kullanımları ortaya koymuştur.

Çin kaynaklarında geçen 'kurt' ifadesi, Açına kabilesi tiginlerini ve onların silah arkadaşlarını temsil eder. 'Açına' kelimesi Türkçe olmayıp, Moğolcadan Türkçeye geçen bir

kelimedir. Aşına (a-shih-na) ifadesi 'vefakâr, saygıdeğer kurt' anlamına gelir. A-shuh-na kelimesi ise 'asil kurt' anlamını taşır. Çin kaynaklarında Türk hânı ve kurt eş anlamlı olarak kullanılır. Göktürklerdeki Kurt-Aşına adı, Asen, Zena, Aşına gibi okunuşlarda görülmekte olup, Türkçede 'aşan' olarak da açıklanmaktadır (Çinar, 2019, s.6). Çin yıllıklarında Türkler için “Sancaklarının başına altından kurt başı takarlar. Muhafızlarına, savaşçılarına fu-li (böri) derler. Çin dilinde anlamı kurt demektir. Yani kurttan doğmuşlardır.” şeklinde de yer alır (Altun, 2019).

Kurt Türkler için güzelliğin, gücün, aklın ve cesaretin sembolüdür. Dede Korkut'ta “kurt yüzü mübarektir” şeklinde ifade edilir. Dîvânu Lügâti't-Türk'te “böri teg küçi” kurt gibi güçlü, Orhun Abideleri'nde “Tanrı güç verdiği için babam hakanın ordusu kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş.” benzetmeleri yer alır. Orta Asya'da hükümdarlar için “Gök Böri Sultanım” denildiği bilinmektedir. Çünkü kurtların liderlik vasıfları vardır. Büyük savaşçıların gözleri kurda, mahirce atılan keskin oklar kurt diline benzetilir (Altun, 2019, s.97-98).

Eski şaman ritüellerinde, şamanların kurt başlıkları taktığı ve muayyen şarkılar söylediği bilinmektedir. Türklerin bu şarkıları Çinlilere biraz garip gelmiş çünkü şarkıları kurt ulumalarına benzetmişler. Bunun sebebini Türklerin kurttan geldiğini düşünmeleriymiş (Ögel, 2010, s.17).

Geçmişten günümüze kadar gelen halk hikâyelerinde, destanlarda, efsanelerde kurdun bir sembol olarak yer alması, Türk tarihi içindeki kılavuzluk sıfatı, Göktürklerin kurt başlı sancaklar takarak kurttan türediklerini düşünmeleri, kurdun kültürümüzdeki yeri ve öneminin başlıca göstergeleridir.

2.2.21 Öküzün kültürdeki yeri

Çiftçilik ve yük taşıma gibi alanlarda kullanılan, etinden de yararlanan iğdiş edilmiş sığırdır.

Kaşgarlı Mahmud, Dîvânu Lügâti't-Türk adlı eserinde öküzü “ud” olarak belirtmiştir, On İki Hayvanlı takvimdeki yıllardan biri de ud yılıdır (2014, s.150). Bu yıla girildiğinde savaşın çoğaldığına inanılmaktadır çünkü öküzler birbirleriyle vuruşmakta böylece insanların arasında da kaos meydana gelmekteymiş (Dîvânu Lügâti't-Türk, s.347). Türk destanlarında öküz, hoş görülüyordu: Örneğin Manas Destanı'nda öküzle ilgili “Manas Han: “Ey Sart! Sen eşek ve öküzünden başka, ne bilirsin?... Yağız ekili bir yurt olan, Sartları yağma etti” gibi

ifadeler yer almaktadır (Ögel, 1995, s.538). Eski Türk destanlarında öküz yeraltı ve kötülüğün tanrısı Erlik Han'a da delalet olabilmektedir (Çoruhlu, 2002, s.88).

2.2.22 Sıçanın kültürdeki yeri

Uzun kuyruklu, keskin dişli, daha çok geceleri ortaya çıkan kemirgen bir memelidir. Ev, bahçe ve tarla gibi alanlar da hoş karşılanmasalar da laboratuvarlarda denek olarak kullanılan bir canlıdır. Sıçan, Dîvânu Lüğâti't-Türk'te "*sıçgan*" olarak geçmektedir (2014, s.190).

Sıçan, Türk kültüründe yer alan bir hayvandır. On İki Hayvanlı Takvim 'de "*sıçgan*" yılı, ilk yıl olarak kabul edilmektedir. Kaşgarlı Mahmud'un anlattığı bir efsanede, zamanı belirlemek üzere Türk hakanlarından birisinin bir takvim oluşturmak istediği ve süre avında sürülen on iki hayvan arasında ırmağı geçen ilk hayvan sıçan olduğu için takvimin sıçan yılıyla başladığı yer almaktadır. Sıçan / fare donuna sokma masallarda karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi Orta Asya masallarından birinde genç bir kız, kötü bir han olan Kara Han'ı ve halkını fareye dönüştüren Han'ın oğluyla evlenmektedir. Benzer biçimde "*fare donuna sokma*" Anadolu masallarında da yer alan bir durumdur (Ögel, 1995, s.545-546). Kırgızların On İki Hayvanlı Takvimle ilgili bir masalları mevcuttur. Bu masala göre yaz gününü/seneyi görmek üzere birçok hayvan belirli bir alanda toplanır. Bu hayvanların arasında deve ve sıçan da vardır. Boyuna güvendiği için seneyi ilk göreceğine güvenen deve, otlamaya başlar. Bunu fark eden sıçansa devenin tepesine çıkar ve nihayetinde seneyi ilk gören hayvan olur. Bu anlatıda sıçan, kurnazlığın sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 2002, s.170).

2.2.23 Yılanın kültürdeki yeri

Ayakları olmadığı için bedeniyle kıvrakça hareket eden, ince uzun, pullu bir deri yapısına ve çatalı uzun dillere sahip bir sürüngendir. Antarktika hariç diğer bütün kıtalarda yaşayan bu hayvan, kış uykusuna yatar ve belirli aralıklarla deri değiştirerek yenilenir. Zehirli türleri olmasına karşın pek çok yılan türü zehirsizdir. On İki Hayvanlı takvimde yılan yılı bulunmaktadır.

Yılanın Türk mitoloji ve destanlarındaki imajı olumsuzdur. Çünkü yılan, Erlik Han'ı yani kötülüğü temsil etmektedir. Erlik Han, boğa üzerinde ve elinde yilandan bir kamçı tutar vaziyette tasvir edilmiştir. Yani yılan yeraltı dünyasıyla ilgili bir semboldür. Bu durumun yılanın yeraltında yaşamasıyla bağlantısı vardır. Bu imajların yanı sıra birtakım şamanların yılan kılığına girdiği malumdur. Bazı şamanlar ayinlerde yılan gibi hareket etmektedir. Şaman başlıklarının ön kısımlarında yılan başı mevcuttur. Yılan, aynı zamanda Altayların Yaratılış

Destanı'nda da yer almaktadır. Erlik, vesveseleriyle yasaklı elmayı Törüngey ve Eje'ye yedirmeye çalışırken bir yılan süzülerek gelip yasak elmayı ısırıştır (Çoruhlu, 2002, s.158). Genel olarak yılanın olumsuz bir imajı olduğunu söylemek mümkündür.

2.3 Kavram Alanı

Kavramlar, bir dilin somut unsurlarını tarif eden kelimeler olduğu gibi varlıkların genel niteliklerini de anlatan bir ifadedir. Bir kelimeyi tek başına ele almak, anlamsal katmanları ıskalamamıza sebep olmaktadır. Söz gelimi at kelimesini yalnızca bir hayvan olarak değerlendirmek, atın tarihteki yerini, yazılı ve sözlü edebiyat numunelerindeki durumunu, ilişkili olduğu diğer kavramları da göz önüne almamak demektir. Çünkü kelimeler ses yığınlarından ya da yalnızca temel anlamlardan oluşan yapılar değildir. Kelimelerin ardında bir milletin yaşam tarzı, tarihi, dini hülasa kültürü yatmaktadır. Söz gelimi Arapçada deveyi anlatan kelime ve sıfatların yaygın olması, İtalyancada kahve çeşidini ifade eden pek çok kelimenin bulunması, Türkçede akrabalık ilişkilerini anlatan birçok sözcüğün bulunması, kelimelerin kültürün taşıyıcısı olduğunu göstermektedir. Ayrıca bir kelimeyi, yakın anlamsal ilişkisi olan diğer kelimelerle ve anlamsal çağrışımlar yapan kelimelerle ele almak da son derece önemlidir. Çünkü dil bir bütündür. Kelimelerin bir araya gelerek oluşturdukları belirli kategoriler bulunmaktadır. Dildeki bu kategoriler, dilin sistem olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sistemi bir bütün olarak kavram alanı (semantic field /conceptual field) çalışmaları ele alır. Kavram alanı çalışmaları; kelimeleri ilişkili olduğu sözcüklerle birlikte inceleyen, onları anlamsal olarak ortak ya da zıt kategorilerde toparlayan, kültürdeki vaziyetini de göz önüne alarak anlamsal olarak ele alan çalışmalarından oluşmaktadır.

Kavram alanı, kavramların birbiriyle olan ilişkisini ele alan bir terimdir. Kavram alanı çalışmalarının gerekçesini Trier (1969), geliştirdiği kuramda kelimelerin ayrı ayrı incelenmesinin her zaman sonuç vermeyeceğini, birbiriyle anlam ilişkisi olan ya da çağrışım bağı bulunan kelimelerin bir arada incelenmesi olarak ifade eder. Bu çalışma tarzı, dili ve kelimeleri anlamsal yönden de ifade eden sistematik ve bütüncül bir tarzdır. Esasen kavram alanı çalışmaları yakın tarihte ivme kazanmıştır. Söz gelimi Ferdinand de Saussure 20. yüzyılın başında yaptığı çalışmalarla ses getirmiş bir dilbilimcidir. Saussure, kelimelerin yalnızca seslerden ibaret olmayıp anlamsal alt birimleri olduğu fikrini ortaya atarak yapısalcı dil biliminin temellerini atmıştır. Saussure, kelimelerin anlam ve çağrışım değerleri üzerinde durmuş, kelimelerin tek tip incelenmesine karşı çıkmıştır. Ona göre kelimeler mozaik gibi birbirini sınırlayan anlam ögelerinden oluşmaktadır. Saussure'un geliştirdiği kurama göre; kelimelerin kavram değeri, kavramın yeri ve diğer kavramlarla bağlantısına göre belirlenmektedir (Aksan,

1971, s.254). Saussure, bu söylemleriyle kavram alanı çalışmalarının önünü açmıştır. Kavram alanı çalışmalarına Josh Trier, yeni bir soluk getirerek kelimelerin çağrışım değerleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Kelimelerin tek başına incelenmesinin salt doğru bilgiyi vermeyeceği bu gerekçeyle de kelimelerin anlam ilişkisi ve çağrışım değerlerine göre incelenmesi gerektiği üzerinde durarak Kavram Alanı Kuramı'nı (Conceptual Field Theory) geliştirmiştir. Nitekim dil bir sistemdir ve dilin dinamik unsurlarından biri olan kelimeler de kendi içinde sistemsal bir bütünlük oluşturmaktadır. Yani kelime yahut kelime gruplarını yakın anlamlarıyla ve o kelimenin çağrışım yaptığı diğer kelime / kelime gruplarıyla değerlendirmek kelimenin ardındaki ifadeleri ve bütünlüğü görmek adına elzemdir. Söz gelimi Mehmet Hengirmen (2009) kavram alanını tarif ederken birbirine anlamsal olarak yakın olan ve ortak temalarda birleşen anlamsal bütünlük kavram olarak tanımlar ve örnek olarak sevmek, hoşlanmak, beğenmek, hayran olmak, takdir etmek, imrenmek, âşık olmak ifadelerini aynı kavram alanı içinde değerlendirir. Çünkü bu örnekler kimi zaman birbiri yerine kullanılan kimi zaman da birbirini çağrıştıran kelimelerdir ve anlamsal olarak aynı doğrultudadır.

Anlam bilimi (Semantik) çalışmaları kelime ailesinin ilişkileri ve genişliğini kavram alanı başlığında inceler. Kavram alanı çalışmalarında kelimenin anlam katmanlarını değerlendirmek aynı zamanda o kelimenin panoraması da ifade etmektedir. Söz gelimi bir dilin kelime hazinesi incelendiğinde o dilin yazı dili durumuna geliş serüveni, o dilin arkaik belgelerinden tarihi ve yaşı hakkında bilgilere ulaşılmış olur (Aksan, 1971, s. 253). Örneğin kurt kelimesi; akıllara bozkurt, börü, canavar, tehlike, güç, soy, kılavuz, yırtıcı, uluma, sürü, kuzu/koyun gibi ifadeleri getirir. Bu kelimeler, birbirleriyle ilişkili kelimelerdir ve kurt kelimesinin tarihî serüveni hakkında da fikir vermektedir. Söz gelimi kurt, Türk destanlarında güçlü bir yırtıcı olarak yer alırken aynı zamanda kılavuz ve hanedanlık sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilge Kağan Yazıtı'nın doğu yüzünün 11. satırında "*Tengri küç birtük için kangım kagan süsi böri teg ermiş, yagısı kony teg ermiş.*" (Ergin, 2013, s.36) ifadesi içinde kurt ve koyunun karşıtlığı ve kurdun güçle eş değer tutulması görülmektedir. Yani bu örnek, kurdu çağrıştıran kelimeler içinde, kurdun Türk tarihî ve edebiyatındaki durumu hakkında fikir veren kelime örnekleri olduğunu göstermektedir.

Özetle kavram alanı çalışmaları, kelimenin ardındaki anlamsal katmanları dikkate alarak kelimeleri kategorize etme, kelimelerin arka planındaki kültürel ve tarihî altyapıyı görünür hâle getirme, kelime/kelime gruplarının birbirleri arasındaki ilişkiyi belirleme ve dilin gücü ve işlevliliği hakkında fikir verme çalışmalarından oluşmaktadır.

2.4 İlgili Çalışmalar

Bu çalışmada konuyla ilgili yararlanılan kaynaklar 4 başlıkta sınıflanmıştır. Çalışmalar kronolojik sırayla verilmiştir.

2.4.1 Kitaplar

Yaşar Çoruhlu- Türk Mitolojisinin Ana Hatları (2002), Türklerin geliştirdiği mitolojik sistemi anlatan kitap, mitolojiyle ilgili oldukça detaylı bir çalışmadır. Farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda yaşayan Türk toplumun ortak mitolojik unsurlarını hem tarihî hem de kültürel açıdan geniş bir perspektifle ele almıştır. Kültüründeki inanç, sembol, edebiyat ve sanatı mitolojik bir tabanda incelemiştir. Kitap “*Şamanist Mitoloji, Evren Tasarımı, Ölüm ve Kıyamet Algısı, Hayvan Sembolizmi, Dini Törenler ve Bayramlar, Renkler ve Sayılar*” olmak üzere altı ana bölümden oluşmaktadır. Kitapta yer alan hayvan sembolizmi bölümü, bu çalışmada kullanılan temel kaynaklardan birisidir. Çalışmadaki hayvanların belirlenmesi ve hayvanlar üzerine yapılan doküman taramasında sıklıkla kullanılmıştır.

Bahaeddin Ögel- Türk Mitolojisi Cilt I (2010) II (1995), Söz konusu kitap, oldukça detaylı bir çalışmadır. İki cilt olarak basılan bu eserde ilk kaynaklara kadar gidilip yazılı ve sözlü edebiyat nüvelerinden örnekler verilmiştir. Ögel; Türk mitolojik inançları, destanları, efsanelerinde yer alan emsaller eşliğinde Türk kültüründeki motifleri ortaya koymuş ve incelemiştir. Yalnızca Türk edebiyatı ürünlerinden değil Çin, Yunan edebiyatından da örnekler vererek karşılaştırma ve yorum imkânı sunmuştur. Bu kitapta kurt, geyik ana bölüm olarak ele alınmış, birçok bölümün içerisinde at motifi ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Bu çalışma için bu kitap, Türk kültüründeki hayvanlar incelenirken ve hayvan isimleri belirlenirken temel kaynak olmuştur.

Doğan Aksan- Türkçenin Söz Varlığı (2021), Bu kitap, çalışmanın temel kaynaklarından biri olmuştur. Çalışmadaki söz varlığı bölümünün alt başlıkları Doğan Aksan’ın tasnifine göre yapılmıştır. Aksan bu kitapta söz varlığının tanımını, dil ve toplum açısından önemini açıklamış ve söz varlığının içerdiği öğeleri sekiz alt başlığa ayırmış, hepsini tek tek incelemiştir. Aksan; söz varlığını, deyimler, atasözleri, kalıp sözler, kalıplaşmış sözler, terimler, çeviri sözcükler gibi anlatım kalıplarının tümü olarak değerlendirmiştir. Geçmişten günümüze söz varlığının önemi ve söz varlığı örneklerine yer verilmiştir. Modern Türkçe öncesi devirlerinde kullanılan Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinin de söz varlığına değinmiştir. Kitabın son bölümünde ise Türkiye Türkçesinin söz varlığına konuyu

getirmiştir. Ayrıca bu kitapta yabancı dillerdeki ve Anadolu ağızlarındaki söz varlığı numuneleri de incelenmiştir. Konuyu temel çerçevede veren değerli bir çalışmadır.

İbrahim Kafesoğlu- Türk Milli Kültürü (2022), Kültür, medeniyet, Türklük ve tarih kavramlarını itina ile inceleyerek pek çok yerli ve yabancı kaynaktan alıntılarla çerçeve bir eser ortaya koymuştur. Türklerin askerî, sosyal, kültürel, ekonomik meselelerini kapsayan tarihî bir panorama çizmiştir. Çalışmada söz konusu kitaptaki at ve kurtla ilgili bilgilerden yararlanılmıştır. Bilhassa atın evcilleştirilmesiyle ivme kazanan Türk medeniyetinin temelleri incelenmiştir.

2.4.2 Makaleler

Levent Doğan (2001), “*Türk Kültüründe Hayvanlar ve Hayvan İsimleri*” adlı çalışmada Eski dönemlerdeki metinlerde hayvan isimlerini incelemiş ve kültürdeki yeri hakkında yorumlar getirmiştir. Çalışma bilmece, türkü, şiir, atasözlerinden örnekler vererek edebî bir biçimde konuya açıklık getirmiştir. Hayvanların kültürdeki yerinden ve edebiyatta oluşturdukları motiflerden bahsetmiştir. Ayrıca hayvan isimlerini yapı olarak incelemiş ve Türk şiveleri arasında mukayeseli olarak belirtmiştir.

Vedat Beşkardeş, Yaşar Burak Uslu, Burçin Uslu (2014), “*Geyik İle İlgili Bazı Türkçe Terimler Üzerine Düşünceler*” adlı çalışma, geyiğin Türk kültüründe yeri olduğu kadar yabancı kültürlerde de öne çıkan bir hayvan olduğunu ortaya koymuştur. Geyik, avcılığı akıllara getiren bir hayvan olması hasebiyle pek çok milletin anlatılarında da bu minvalde yer almıştır. Bu çalışma, geyiğin muhabbete ilişkin ifadelerdeki kökeniyle ilgili bilgilerden yararlanılan kaynaktır.

Zafer Altun (2019), “*Türk Kültüründe “Kurt Kavramı” Üzerine Bir İnceleme*” adlı çalışmada kurdun Türk destanlarında ve tarihindeki yerinden bahsederek kurdun ata, ana, sembol, kılavuz, kurtarıcı bir figür olarak edebî metinlerde karşımıza çıktığını belirtmiştir. Ayrıca kurt isminin yer aldığı bitki, hayvan, yer adları, kişi adı ve deyimleri de incelemiştir.

Aslı Kahraman Çınar (2019), “*Bozkır Kültür Çevresinde Kurt ve Adlandırması*” adlı çalışmada Bozkır Kültür dairesi içinde Türk tarihi ve edebiyatında kurdun bir sembol olduğunu belirtmiştir. Kurt kelimesinin kökeni ve isim olarak karşımıza çıkan kelimeleri örneklendirmiştir. Özellikle tarihi kaynaklardaki kurtla ilgili bilgiler vermesi bakımından önemlidir.

2.4.3 Yüksek Lisans Tezleri

Ömer Anıl Düşmez (2014), “*Türk Atasözlerinde Geçen Hayvan Adlarına Göre Kavram Profilleri (Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler Adlı Eser Örnekleminde)*” adlı çalışma bölge ağızlarındaki hayvan adı içeren atasözü ve deyimleri eş dizimlilik, karşıt dizimlilik ve seçimlik öğeler olarak incelenmiş ve bu unsurların kavram profillerini ortaya koymuştur. Söz konusu çalışma ve bu çalışma arasında hayvan adlarının atasözü ve deyim örnekleminde kavramsal olarak incelenmesi gibi benzer temalar bulunsa da temelde farklı çalışmalardır. Esasen çalışılan kaynaklar farklılık göstermektedir. Düşmez, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*’nü kullanırken bu çalışmada *Güncel Türkçe Sözlük* kullanılmıştır. Bu çalışma, kalıp ifadeleri tek tek ele alarak ortak tema oluşturan bir çalışma iken Düşmez ’in çalışması atasözü ve deyimlerdeki ifadeleri genel kavram profilleriyle ifade eden ve dil bilgisi bakımından da ele alan bir çalışmadır. Bu çalışmadaki bir diğer fark ise yalnızca atasözü ve deyim incelenmemiş, kelimelerin anlamları, kalıp sözler ve birleşik kelimeler dahil edilerek bir tematik kavram alanı oluşturulmuştur. Ayrıca bu çalışma, Türk kültüründe sık geçen hayvan isimlerinden yola çıkılarak oluşturulmuş bir kültür çalışmasıdır, bu çalışmada hayvan isimleri dil bilgisi bakımından ele alınmamıştır.

Halil Bahadır (2015), “*Oğuznamelerde Hayvan Kültü ve İşlevleri*” adlı çalışmada, Türk tarihinde ve kültüründe öne çıkan Oğuznameleri, günümüz Türkçesine göre transkrip ederek Türk mitolojisinde yer alan hayvanların nitelikleriyle paralellik gösterip göstermediği yönünden ele almıştır. Çeşitli hayvanların kült olarak kullanıldığını somut örneklerle ortaya koyan bu eser, Oğuznamelerdeki kültleri çeşitli işlevler bakımından incelemiştir.

2.4.4 Doktora Tezleri

Oğuz Duman (2024), “*Türk Dünyası Destanlarında Hayvan Sembolizmi*” adlı çalışmada Türkiye Türkleri ile Altay, Başkurt, Çuvaş, Hakas, Kazak, Kırgız, Nogay, Özbek, Tuva, Sagay (Abakan), Uygur ve Yakut Türklerinin destanları incelenmiş ve hayvan isimleri belirlenerek sembol ve ongun olarak kullanımı ortaya konulmuştur. Taramalar neticesinde 48 hayvanın sembol olarak kullanıldığı ortaya konulmuştur. Oğuz’un çalışması diğer Türk uluslarının ürünlerinde geçen hayvan isimleri ve kültürde yer eden hayvanlar açısından bu çalışmaya ışık tutmuştur.

BÖLÜM 3

3. YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, veri toplama teknikleri, verilerin toplanması ve verilerin analizi alt başlıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırma Yöntemi

Türk kültüründe yer alan hayvan isimlerinin söz varlığı ve kavram alanını tematik bir biçimde ortaya koymak adına yapılan bu çalışmada verilerin toplanması ve analiz edilmesinde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi; bütüncül bir perspektifi benimsemek suretiyle araştırma problemini yorumlayıcı bir biçimde ele alan bir yöntem olduğundan bu çalışma için uygun görülmüştür. Bu yöntemde araştırılan olgu ve olaylar, kendi bağlamlarında değerlendirilir ve araştırmacının bu olgu ve olaylara yükledikleri anlamlar doğrultusunda yorumlanır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

3.2. Araştırma Modeli

Bu çalışmanın temel sorusuna ilişkin cevap aramaya yönelik bulgular; nitel araştırma yöntemlerinden doküman tarama modeline göre yapılmıştır. Doküman tarama neticesinde Türkçe Sözlük'te 1.103 hayvan adının geçtiği tespit edilmiştir (Özezen, 2021, s.1471). Bundan hareketle tüm hayvanların ele alınması mümkün olamayacağı için toplum hafızasında yer tutan hayvanların belirlenmesi maksadıyla mitoloji, destan gibi eski metinler üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu doğrultuda hayvan sayısı, literatür taraması sonucu öne çıkan 23 hayvan ile sınırlandırılmıştır. Ardından hayvanlara ilişkin söz varlığı unsurları TDK Güncel Türkçe Sözlük'ten tespit edilerek elde edilen sonuçlar, içerik analizi tekniğiyle anlamsal olarak incelenmiştir.

3.3. Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmanın temel unsurlarından biri olan Türk kültüründe yer alan hayvanları belirlemek üzere destan, mitoloji, efsane gibi Türklerin eski ve köklü geleneklerine ışık tutacak kaynaklar incelenmiş ve hayvan isimleri Bahaeddin Ögel- *Türk Mitolojisi Cilt I-II, Yaşar Çoruhlu -Türk Mitolojisinin Ana Hatları* kitaplarında ana başlık olarak yer alanlardan hareketle belirlenmiştir.

Bu çalışmada kullanılan veri toplama tekniği doküman incelemesidir. Doküman incelemesi, araştırılmak istenen fenomen ya da fenomenler hakkında bilgi içeren yazılı

belgelerin analizini kapsar. Doküman analizi tekniği tarihçiler, antropologlar, filologlarca daha çok kullanılır. Bu teknik; gözlem veya görüşme yapılmadan elde edilmek istenen verinin ulaşılmasına imkân verir. Bu durum, para ve zaman bakımından tasarruf ve veri çeşitlemesi açısından avantaj sağlamaktadır. (Yıldırım & Şimşek, 202, s.189). Doküman incelemesi, yazılı ve görsel belgelerin tetkik edilmesidir. Bu yöntemden hem nicel hem de nitel araştırmalarda yararlanır. Nitel araştırmayla yapılan çalışmalarda, belgelerin o kültürün yapısına ve kültür içindeki birimlerin veriye ne anlam yüklediğine göre yapılması mühimdir. Bu doğrultuda nitel araştırmayı kullanan araştırmacıların o dili ve kültürü iyi bilmesi elzemdir. Araştırmacı, metinde yer alan deyimleri, atasözlerini, benzetmeleri vs. o kültürün yapısı içinde incelemelidir. Doküman incelemesi çalışmalarında problem durumuna yönelik uygun ve gerekli dokümanlara yönelmek gerekmektedir (Sönmez & Alacapınar, 2020).

3.4. Verilerin Toplanması

Türk kültüründe yer alan ve kültürü etkilediği düşünölen hayvan isimleri üzerine detaylı doküman incelemesi yapılıp *Bahaeddin Ögel*'in *Türk Mitolojisi Cilt I-II* ve Yaşar Çoruhlu'nun *Türk Mitolojisinin Ana Hatları* kitaplarındaki ana başlıklardan yola çıkılarak 23 adet hayvan çalışmada kullanılmak üzere belirlenmiştir. Belirlenen hayvan isimleri, TDK Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan söz varlığı unsurlarına göre tablo hâline getirilmiş ve bu doğrultuda temalar oluşturularak kavram alanlarına göre bir sınıflama oluşturulmuştur. Ayrıca ifadelerin kullanım sıklıkları da tablolarda belirtilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Bu çalışmada kullanılan veri analizi, içerik analizi tekniğidir. İçerik analizinin temel maksadı, elde edilen verileri açıklamaya yardımcı olacak kavramlar ve ilişkileri bulmaktır. Betimsel analizle özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analiziyle derinlemesine incelenir ve yeni kavramlar keşfedilir. İçerik analizinde, benzer veriler belirli kavramlar ve temalar etrafında toplanır ve okuyucunun anlayabileceği şekilde düzenlenip yorumlanır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Nitel içerik analizi, bir metindeki açık veya örtölü anlamları, temaları ve kalıpları inceleyerek, sadece kelimeleri saymanın veya metinlerden nesnel içerik ortaya koymanın ötesine geçer. Bu yöntem, araştırmacıların sosyal gerçekliği öznel fakat bilimsel bir biçimde anlamalarını sağlar. Bu bağlamda, araştırmacının yorumlayıcı bir model içinde çalıştığı nitel içerik analizi, nispeten geleneksel bir yöntem olan nicel içerik analizine kıymetli bir seçenektir(Sallan Gül & Kahya Nizan, 2020).

Bu çalışmada yer alan içerik analizi tekniğinin adımları sırasıyla şu şekildedir:

- 1- Verilerin Hazırlanması
- 2- Verilerin Kodlanması
- 3- Temaların ve Kategorilerin Oluşturulması
- 4- Bulguların Yorumlanması

Bu çalışmanın temel ayaklarından biri olan hayvanların belirlenmesi meselesi, literatür taraması sonucu öne çıkan 23 hayvan ile sınırlandırılmıştır. İlk önce, belirlenen hayvanların alan yazın incelemesi neticesindeki sonucu, kültürdeki yeri ve sembolik durumu alfabetik sıraya göre “Bölüm 2”de ele alınmıştır. Ardından “Bölüm 4”te “Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular” kısmında, bu hayvanların TDK Güncel Türkçe Sözlük’te yer alan söz varlığı unsurlarında ne şekilde geçtiği numaralandırarak tablo hâlinde verilmiştir. Daha sonra, hayvanlar kendi bağlamında incelenerek Sözlük’teki anlamları doğrultusunda, hangi anlamlarda kullanıldığı detaylıca belirtilerek kodlara ayrılmış ve tematik ana başlıklar altında kavram alanlarını ortaya koymak adına tasnif edilmiştir. Kavram alanına yönelik verilerin toplu hâlde görülmesi için söz konusu hayvana ait tema, kod ve kullanım sıklıklarına ilişkin kavram alanı bulguları tek tabloda toparlanmıştır. Belirlenen kodların hangi anlama göre tespit edildiğini göstermek amacıyla kod numaraları tabloları da eklenmiştir. Bu numaralar “Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular” da yer alan verilerdeki numaralardan oluşmaktadır. Hayvanların kültürdeki yeri ve söz varlığı çıktıklarına göre oluşturulan kavram alanı bulguları, tartışma bölümünde yorumlanmıştır.

3.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Nitel araştırmalar, yalnızca bir gerçekliğin var olmadığını, aksine gerçekliğin bağlama ve yorumlayıcıya bağlı olarak değişik şekillerde yorumlanabileceğini savunan ve bu bağlamda kendini konumlandıran bir yöntem, yaklaşım veya tekniktir (Aktaran: Sallan Gül & Kahya Nizan, 2020). Nitel araştırmada elde edilen veriler araştırmacının yorumuna bağlı olduğundan çıkan sonuçlar araştırmadan bağımsız sayılamayacağı ve bu durumdan dolayı aynı şekilde tekrar edemeyeceği düşünülür. Nitel araştırmada geçerlilik yani inandırıcılık ön plandadır. Araştırmacının ön yargılardan ve varsayımlardan arındırılmış yansız verilere ulaştığı ve analiz ettiği varsayılr (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Araştırmanın güvenirliliğini belirlemek amacıyla söz konusu alanda iki uzman kişi tarafından tema ve kodlar incelenmiş, üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Karşılaştırma yaparken Miles ve Huberman’ın (1994) formülü (Güvenilirlik= Görüş birliği/(Görüş birliği + Görüş

ayrılığı) x 100) kullanılmış ve sonuç %98 bulunmuştur. Bu sonuç, araştırmada güvenirliğin yüksek olduğunu göstermektedir.

BÖLÜM 4

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın ana sorusu “Atasözü, deyim, birleşik kelime gibi söz varlığını teşkil eden yapılarda Türk kültüründe yer etmiş hayvan isimlerinin ne türlü kullanıldığı ve bu ifadelerin kavram alanlarının ne olduğu?” sorusuna cevap aramaya ve çalışmanın alt amaçlarını aydınlatmaya yönelik bulgulara yer verilmiştir. Belirlen hayvanların TDK Güncel Türkçe Sözlük’teki söz varlığı unsurlarındaki çıktıları alfabetik sıraya göre “Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular” başlığı altında verilmiştir. Belirlenen hayvanların Sözlük’te yer olan söz varlığı çıktılarında hangi anlamlarda kullanıldığından hareketle oluşturulan kod ve genel başlık altında tasnif edilen temalar ise alfabetik sıraya göre “İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular” başlığı altında verilmiştir.

4.1 Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Bu başlıkta incelenen 23 hayvanın TDK Güncel Türkçe Sözlük’te yer alan söz varlığı unsurlarına ilişkin çıktıları alfabetik sıraya göre verilmiştir.

4.1.1 Atın Söz Varlığı Unsurları

- *isim Agilelerden, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan; beygir, düldül (Equus caballus).*
- *isim Satrançta, her yönde siyahtan beyaza ve beyazdan siyaha bir hane atlayarak L biçiminde hareket eden taş.*
- *terim(Kimya) Astatin elementinin simgesi (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

ata arpa yiğide pilav ¹	ata binen nalını, mihini arar ²	ata binersen Allah'ı, attan inersen atı unutma ³
ata da soy gerek, ite de ⁴	at, adımına göre değil adamına göre yürür ⁵	ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli ⁶

ata et, ite ot vermek ⁷	ata eyer gerek, eyere er gerek ⁸	at at oluncaya kadar sahibi mat olur ⁹
at beslenirken kız istenirken ¹⁰	at binenin, kılıç kuşananın ¹¹	at binicisine göre kişner ¹²
at bulunur meydan bulunmaz, meydan bulunur at bulunmaz ¹³	at çalındıktan sonra ahırın kapısını kapamak ¹⁴	at gibi ¹⁵
atı alan Üsküdar'ı geçti ¹⁶	atı atasıyla, katırı anasıyla ¹⁷	atım tepmez, itim kapmaz deme ¹⁸
atına bakan ardına bakmaz ¹⁹	atın bahtsız arabaya düşer ²⁰	atın dorusu, yiğidin delisi ²¹
atını sağlam kazığa bağlamak ²²	atın ölümü arpadan olsun ²³	atın ürkeği, yiğidin korkağı ²⁴
atın varken yol tanı, ağın varken el tanı ²⁵	at ile avrat yiğidin bahtına ²⁶	at izi it izine karışmak ²⁷
at koşturacak kadar ²⁸	(içinde) at koşturmak ²⁹	atla arpayı dövüştürmek (veya dalaştırmak) ³⁰

atla deve değil ³¹	atlarını itlerini nallamak ³²	atlar nallanırken kurbağalar ayak uzatmaz ³³
atlar tepişir, arada eşekler ezilir ³⁴	at nalı kadar ³⁵	at olur, meydan olmaz (veya bulunmaz), meydan olur (veya bulunur), at olmaz (veya bulunmaz) ³⁶
at oynatmak ³⁷	at ölür, itlere bayram olur ³⁸	at ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır ³⁹
at pazarında eşek osurtmuyoruz! ⁴⁰	atta, avratta uğur vardır ⁴¹	attan düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek ⁴²
attan inip eşeğe binmek ⁴³	at var, meydan yok ⁴⁴	at yedi günde, it yediği günde ⁴⁵
at yiğidin yoldaşdır ⁴⁶		

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

at arabası ⁴⁷	at bakıcısı ⁴⁸	at balığı ⁴⁹	atbaşı ⁵⁰	at cambazı ⁵¹	at donu ⁵²	at gözlüğü ⁵³
at gözlüklü ⁵⁴	at hırsızı ⁵⁵	at kenesi ⁵⁶	at kestanesi ⁵⁷	at kuyruğu ⁵⁸	at meydanı ⁵⁹	at sineği ⁶⁰

banko at ⁶¹	çıplak at ⁶²	Arap atı ⁶³	binek atı ⁶⁴	deniz atı ⁶⁵	Flaman atı ⁶⁶	İngiliz atı ⁶⁷
koşu atı ⁶⁸	koşum atı ⁶⁹	menzil atı ⁷⁰	Truva atı ⁷¹	yarış atı ⁷²		

(TDK, 2023).

4.1.2 Ayının Söz Varlığı Unsurları

- *hayvan bilimi, Memelilerin etobur takımından, beş parmaklı, tabanlarına basarak yürüyen, yurdumuzda boz türü bulunan, iri gövdeli hayvan; kocaoğlan (Ursus arctos).*
- *Kaba saba olan insanlar için kullanılan bir seslenme sözü (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİİLLER VEYA KALIP SÖZLER

ay gibi ¹	ayının kırk türküsü var, kırkı da ahlat üstüne ²	ay sevdiği yavrusunu hırpalar ³
ayıya kaval çalmak ⁴	ay yavrusu ile oynuyor ⁵	ayıyı fırına atmışlar, yavrusunu ayağının altına almış ⁶
ayıyı vurmada postunu satmak ⁷		

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELELER

ayı-bacağı ⁸	ayı ba-lığı ⁹	ayıboğalan ¹⁰	ayı gülü ¹¹	ayıkulağı ¹²	ayı üzümü ¹³	ayı yürüyüşü ¹⁴
-------------------------	--------------------------	--------------------------	------------------------	-------------------------	-------------------------	----------------------------

bozayı ¹⁵	Mar-sıvan ayısı ¹⁶	büyük-ay ¹⁷	küçükay ¹⁸	Ocakayı ¹⁹	dağ ayısı ²⁰	deniz-ayısı ²¹
----------------------	-------------------------------	------------------------	-----------------------	-----------------------	-------------------------	---------------------------

(TDK, 2023).

4.1.3 Balığın Söz Varlığı Unsurları

- *Omurgalılarından, suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı*
- *Balık Burcu* (TDK, 2023).

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİİLLER VEYA KALIP SÖZLER

balığa çıkmak ¹	balık ağa girdikten sonra aklı başına gelir ²	balık baştan avlanır ³
balık baştan kokar ⁴	balık kavağa çıkınca ⁵	

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

balık adam ⁶	balık bilimi ⁷	balık çatalı ⁸	balık çorbası ⁹	balıketi ¹⁰	balık eti ¹¹	balıkgözü ¹²
balık hafızalı ¹³	balık-hane ¹⁴	balık istifi ¹⁵	balık kartalı ¹⁶	balık-nefesi ¹⁷	balık otu ¹⁸	balık pazarı ¹⁹

balıksırtı ^{20*}	balık sütü ²¹	balık tabağı ²²	balık tutkalı ²³	balık unu ²⁴	balık yağı ²⁵	balık yemi ²⁶
balık yumurtası ²⁷	acı balık ²⁸	akbalık ²⁹	alabalık ³⁰	antenli balık ³¹	bıyıklı balık ³²	dikenli balık ³³
kalay-balık ³⁴	karabalık ³⁵	sarıbalık ³⁶	topbaş balık ³⁷	zırhlı balık ³⁸	ada balığı ³⁹	akya balığı ⁴⁰
amber balığı ⁴¹	at balığı ⁴²	ateş balığı ⁴³	ay balığı ⁴⁴	ay balığı ⁴⁵	balon balığı ⁴⁶	berber balığı ⁴⁷
cennet balığı ⁴⁸	çaça balığı ⁴⁹	çarpan balığı ⁵⁰	çupra balığı ⁵¹	dil balığı ⁵²	do-muz balığı ⁵³	dülger balığı ⁵⁴
engel balığı ⁵⁵	fener balığı ⁵⁶	fıçı balığı ⁵⁷	flandra balığı ⁵⁸	fulya balığı ⁵⁹	gölge balığı ⁶⁰	gümüş balığı ⁶¹

gün balığı ⁶²	Güney-balığı ⁶³	inci balığı ⁶⁴	Japon balığı ⁶⁵	kadırga balığı ⁶⁶	kâğıt balığı 67	kalkan balığı ⁶⁸
kamer balığı ⁶⁹	kaya balığı ⁷⁰	kayış balığı ⁷¹	kedi balığı ⁷²	keler balığı ⁷³	ke-maner balığı 74	kılıç balığı ⁷⁵
kırlangıç balığı ⁷⁶	kiliz balığı ⁷⁷	kolan balığı ⁷⁸	köpek balığı ⁷⁹	kötek balığı ⁸⁰	kum balığı 81	kurbağa balığı ⁸²
kurdele balığı ⁸³	lodos balığı ^{84*}	marangoz balığı ⁸⁵	maymun balığı ⁸⁶	mercan balığı ⁸⁷	mersin balığı 88	mürekkep balığı ⁸⁹
nisanbalığı ⁹⁰	olta balığı ⁹¹	öküz balığı ⁹²	ördek balığı ⁹³	pamuk balığı ⁹⁴	papaz balığı 95	pervane balığı ⁹⁶
peygamber balığı ⁹⁷	psi balığı ⁹⁸	saban balığı ⁹⁹	sabun balığı ¹⁰⁰	sandık balığı 101	somon balığı 102	şerit balığı ¹⁰³

taş balığı ¹⁰⁴	tavuk balığı ¹⁰⁵	testere balığı ¹⁰⁶	ton balığı ¹⁰⁷	torpil balığı 108	turna balığı 109	turşu balığı ¹¹⁰
tütün balığı ¹¹¹	uyuştur an balığı ¹¹²	üzgün balığı ¹¹³	yapışkan balığı ¹¹⁴	yaygı balığı 115	yayın balığı 116	yelken balığı ¹¹⁷
yılan balığı ¹¹⁸	kemikli balıklar 119	yassı balıklar 120	köpek balıkları 121	mersin balıkları 122		

*Balıksırtı²⁰. Güncel Türkçe Sözlük'te hem kumaş çeşidi olarak hem de yanlara doğru açılan biçim olarak geçmektedir.

*Lodos balığı⁸⁴ Güncel Türkçe Sözlük'te hem balık türü hem de sersem anlamında bir sıfat olarak geçmektedir.

(TDK, 2023).

4.1.4 Boğanın Söz Varlığı Unsurları

- *Damızlık erkek sığır; kele.*
- *Boğa Burcu* (TDK, 2023).

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

boğa gibi ¹	boğaya çekmek ²	boğaya gelmek ³
------------------------	----------------------------	----------------------------

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELELER

boğa güreşi ⁴

(TDK, 2023).

4.1.5 Devenin Söz Varlığı Unsurları

- *Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan (Camelus) (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİİLLER VEYA KALIP SÖZLER

deve bir akçeye, deve bin akçeye ¹	deve boynuz ararken kulaktan olmuş ²	deve büyüktür amma beşini bir eşek yeder ³
deveden büyük fil var ⁴	deve, deve yerine çöker ⁵	deve gibi ⁶
deve Kâbe'ye gitmekle hacı olmaz ⁷	deve nalbanda bakar gibi ⁸	devenin derisi eşeğe yük olur ⁹
deve olmak ¹⁰	(bir şeyi) deve yapmak (veya etmek) ¹¹	deveye bindikten sonra çalı ardına gizlenilmez ¹²
deveye burç gerek olursa boynunu uzatır ¹³	deveye hendek atlatmak ¹⁴	deve yerine deve çöker ¹⁵
deveyi düze çıkarmak ¹⁶	deveyi yutmak ¹⁷ havuduyla	deveyi yardan uçuran bir tutam ottur ¹⁸

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELELER

deveboy nu ¹⁹	deve diken i ²⁰	deve dişi ²¹	deve döşlü ²²	deve- elması ²³	deve- gözü ²⁴	deve güreşi ²⁵
deve hamuru ²⁶	deve kini ²⁷	deve kolu ²⁸	deve kuşu ²⁹	deve- tabanı ³⁰	deve tımarı ³¹	deve- tüyü ³²

deve tüyü ³³	deve yükü ³⁴	deve yürekli 35	yeğen deve 36	hacı devesi ³⁷	peygamber- devesi ³⁸	
-------------------------	-------------------------	--------------------	------------------	---------------------------	------------------------------------	--

(TDK, 2023).

4.1.6 Domuzun Söz Varlığı Unsurları

- *Çift parmaklılardan, eti, yağı, derisi veya kılı için beslenen, evcil hayvan; hıncır (Susacrofa domestica)*
- *Hain, aksi, ters, inatçı, hıncır kimse (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

domuzdan (bir) kıl çekmek (veya koparmak) ¹	domuzdan toklu çıkmaz (veya doğmaz) ²	domuz gibi ³
domuz gibi tıkmak (veya yemek) ⁴	domuzun kuyruğunu kes yine domuz ⁵	

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELELER

domuz arabası ⁶	domu- uzağı ⁷	Domu- zayırık otu ⁸	domuz- bağı ⁹	domuz balığı ¹⁰	domuz- damı ¹¹	domuz derisi ¹²
domuz dikenini ¹³	domuz gribi ¹⁴	domuz otu ¹⁵	domuz- tırnağı ¹⁶	domuz yağı ¹⁷	Afrika domuzu ¹⁸	Hint domuzu ^{19*}

yaban domuzu 20	yer domuzu 21	
-----------------------	---------------------	--

4.1.7 Eşegin Söz Varlığı Unsurları

- *Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı; merkep, karakaçan, uzun kulaklı (Equus asinus)*
- *Odun kesme, duvar örme, sıva yapma vb. işlerde kullanılan üç veya dört ayaklı sehpa (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

eşeğe altın semer vursalar yine eşektir ¹	eşeğe cilve yap demişler, çifte atmış ²	eşeğe gücü yetmeyip semerini dövmek ³
eşeği dama çıkararak yine kendi indirir ⁴	eşeği düğüne çağırılmışlar, "ya su lazımdır ya odun" demiş ⁵	eşeğin aklına karpuz kabuğu düşürmek (veya koymak) ⁶
eşeğini sağlam kazığa bağlamak ⁷	eşeğin kuyruğu gibi ⁸	eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesme; kimi uzun der, kimi kısa ⁹
eşeğin ölümü köpeğe ziyafettir (veya düğüdür) ¹⁰	eşeği sahibinin dediği yere bağla da varsın kurt yesin ¹¹	eşeği yoldan çıkararak sıpanın oynaması ¹²
eşek at olmaz, ciğer et olmaz ¹³	eşek bile bir düştüğü yere bir daha düşmez ¹⁴	eşek çamura çökerse sahibinden gayretlisi olmaz ¹⁵
eşek derisi gibi ¹⁶	eşek eşeği ödünç kaşır ¹⁷	eşek gibi ¹⁸

eşek hoşaftan ne anlar (suyunu içer, tanesini bırakır) ¹⁹	eşek kadar ²⁰	eşek kocamakla tavla başı olmaz ²¹
eşek kulağı kesilmekle küheylan olmaz ²²	eşek kuyruğu gibi ne uzar ne kısalır ²³	eşek sudan gelinceye kadar dövme ²⁴
eşekten düşmüşe (veya düşmüş karpuz) dönme ²⁵		

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

eşek arısı ²⁶	eşekbaşı ²⁷	eşek cen-neti ²⁸	eşek davası ²⁹	eşek diken ³⁰	eşek hıyarı ³¹	eşek inadı ³²
eşek kafalı ³³	eşekkul ağ ³⁴	eşek marulu ³⁵	eşek maydan ozu ³⁶	eşekoğ-lueşek ³⁷	eşek otu ³⁸	eşek sıpası ³⁹
Eşek-sırtı ⁴⁰	eşek şakası ⁴¹	eşek turpu ⁴²	şeddeli eşek ⁴³	uzu-neşek ⁴⁴	mar-sıvan eşeği ^{45*}	yereşeği ⁴⁶
yaban eşeği ⁴⁷	ocakeşe ği ⁴⁸					

(TDK, 2023).

4.1.8 Filin Söz Varlığı Unsurları

- *Filgillerin hortumlular takımından, Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, çok iri, kalın derili hayvan (Elephas)*
- *Satrançta çapraz hareket ettirilen taş (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİİLLER VEYA KALIP SÖZLER

fil gibi¹

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

fil dişi ²	fil dişi ³	fil elması ⁴	fil faresi ⁵	fil hastalığı ⁶	fil-kulağı ⁷	fil yürüyüşü ⁸
-----------------------	-----------------------	-------------------------	-------------------------	----------------------------	-------------------------	---------------------------

(TDK, 2023).

4.1.9 Geyiğin Söz Varlığı Unsurları

- *isim, hayvan bilimi Geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan (Cervus elaphus):*
- *isim, (argo) Karısının veya bir kadın yakınının ihanetine uğramış erkek (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİİLLER VEYA KALIP SÖZLER

geyik etine girmek¹

geyik yapmak²

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

geyik böceği ³	geyik dikenli ⁴	geyik-dili ⁵	geyik muhabbeti ⁶	geyik otu ⁷	geyikler kırkımında ⁸	ala-geyik ⁹
Kızıl-geyik ¹⁰	Kanada geyiği ¹¹	Ren geyiği ¹²				

(TDK, 2023).

4.1.10 İneğin Söz Varlığı Unsurları

- *Dişi sığır; sarıkız.*
- *Çok çalışkan öğrenci.*
- *ibne.*

- *Aptal, bön olan* (TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

inekhane ¹	inek yağı ²	sağmal inek ³	denizineği ⁴	Macar ineği ⁵	süt ineği ⁶
-----------------------	------------------------	-----------------------------	-------------------------	-----------------------------	------------------------

(TDK, 2023).

4.1.11 Kaplanın Söz Varlığı Unsurları

- *Kedigillerden, enine siyah çizgili, koyu sarı postu olan, Asya'da yaşayan çevik ve yırtıcı hayvan (Felis tigris)* (TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

kaplan atlaması ¹	Kaplanboğan ²	kaplan böcek ³	kaplan derisi ⁴
------------------------------	--------------------------	---------------------------	----------------------------

(TDK, 2023).

4.1.12 Kaplumbağanın Söz Varlığı Unsurları

- *Kaplumbağalardan, çok sert ve kemiksi bir kabuk içinde yaşayan, ağır ağır yürüyen, dört ayaklı, sürüngen hayvan; bağa, tosbağa (Testudo)* (TDK, 2023).

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

kaplumbağa gibi ¹

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

kaplumbağa yürüyüşü ²	deniz kaplumbağası ³
----------------------------------	---------------------------------

(TDK, 2023).

4.1.13 Kartalın Söz Varlığı Unsurları

- *Kartalgillerden, genellikle kızıl siyah tüylü, çok güçlü, yuvasını yüksek kayalıklar üzerinde kuran, iri, yırtıcı bir tür kuş (Aquila)*
- *İstanbul iline bağlı ilçelerden biri* (TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

kartal ağacı ¹	kartalgözü ²	kartalkanadı ³	sakallı kartal ⁴
balık kartalı ⁵			

(TDK, 2023).

4.1.14 Kazın Söz Varlığı Unsurları

- *Perde ayaklılardan, genellikle beyaz veya boz renkli, uzun boyunlu,, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş (Anser)*
- *Budala olan (kimse) (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

kaz gelen yerden tavuk esirgenmez ¹	kazı koz anlamak ²	kazın ayağı öyle değil ³
--	-------------------------------	-------------------------------------

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

kaz adımı ⁴	kaza-yağı ^{5*}	kazboku ⁶	kaz kafalı ⁷	kaz-kanadı ^{8*}	kaz tüyü ⁹	deniz kazı ¹⁰
yaban kazı ¹¹						

(TDK, 2023).

kazayağı Güncel Türkçe Sözlük'te bir tür desen, çok kollu çengel ve açık turuncu renk olarak geçmektedir.

kazkanadı Güncel Türkçe Sözlük'te hem güreşte bir tür oyun olarak hem de düşmanı ortaya alarak çevreleyen bir savaş taktiği olarak geçmektedir.

4.1.15 Keçinin Söz Varlığı Unsurları

- *Geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen, genellikle çenesinde sakalı olan memeli hayvan (Capra hircus).*
- *İnatçı (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

keçide de sakal var ¹	keçi geberse de kuyruğunu indirmez ²	keçileri kaçırmak ³
keçi nereye çıkarsa oğlağı da oraya çıkar ⁴	keçinin uyuzu, çeşmenin gözünden su içer ⁵	keçiye can kaygısı, kasaba et (veya yağ) kaygısı ⁶
keçiyi yardan uçuran bir tutam ottur ⁷		

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

keçi-boynuzu ⁸	keçi inadı ⁹	keçi-memesi ¹⁰	keçi postu ¹¹	keçi-sağan ¹²	keçi sakal ¹³	keçi-sakalı ¹⁴
keçi-sedefi ¹⁵	keçi söğüdü ¹⁶	keçi-tırnağı ¹⁷	keçi yemişi ¹⁸	keçi yolu ¹⁹	inatçı keçi ²⁰	karakeçi ²¹
Ankara keçisi ²²	dağ keçisi ²³	günah keçisi ²⁴	kıl keçisi ²⁵	Maltız keçisi ²⁶	tiftik keçisi ²⁷	yaban keçisi ²⁸
zekât keçisi ²⁹						

(TDK, 2023).

4.1.16 Kedinin Söz Varlığı Unsurları

- *Kedigillerden, memeli, köpek dişleri iyi gelişmiş, çevik ve kuvvetli, evcil, küçük hayvan; pisik (Felis domesticus) (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

kedi ciğere bakar gibi bakmak (veya süzmek veya seyretmek) ¹	kedi gibi ²	kedi gibi dört ayak üzerine düşmek ³
kedi ile harara (veya çuvala) girmek ⁴	kedi ile köpek gibi ⁵	kedi ne, budu ne? ⁶
kedinin boynuna ciğer asılmaz ⁷	kedinin gideceği samanlığa kadar ⁸	kedinin kabahatini önüne koyarlar, öyle döverler ⁹
kedinin kanadı olsaydı serçenin adı kalmazdı ¹⁰	kedinin usluluğu sıçan görünceye kadar ¹¹	kedi olalı bir fare tuttu ¹²
kedi yavrusunu yerken sıçana benzetir ¹³	kediye peynir (veya ciğer) ısmarlamak ¹⁴	kedi yetişemediği (veya uzanamadığı) ciğere pis (veya murdar) dermiş ¹⁵
kediyi sıkıştırırsan üstüne atılır ¹⁶		

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

kedi-ayağı ¹⁷	kedi balı ¹⁸	kedi balığı ¹⁹	kedi-bastı ²⁰	kedi-dili ²¹	kedi-gözü ²²	kedi kumu ²³
--------------------------	-------------------------	---------------------------	--------------------------	-------------------------	-------------------------	-------------------------

ked nanesi ²⁴	ked otu ²⁵	ked uykusu 26	ked- yaladı ²⁷	ked yünü ²⁸	Ankara kedisi ²⁹	bozkır kedisi ³⁰
dağ kedisi ³¹	deniz- kedisi ³²	kül- kedisi ³³	Siyam kedisi ³⁴	Van kedisi ³⁵	yaban kedisi ³⁶	

(TDK, 2023).

4.1.17 Koçun Söz Varlığı Unsurları

- *Damızlık erkek koyun*
- *Sağlıklı, gürbüz genç erkek* (TDK, 2023).

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİİLLER VEYA KALIP SÖZLER

koça boynuzu yük değil¹

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

koçbaşı ²	koçboynu zu ³	koç burunlu ⁴	koç katımı ⁵	koç yiğit ⁶	koç yumurtası ⁷
----------------------	-----------------------------	-----------------------------	----------------------------	------------------------	-------------------------------

(TDK, 2023).

koçbaşı Güncel Türkçe Sözlük'te hem araç olarak hem de motif olarak geçmektedir.

4.1.18 Koyunun Söz Varlığı Unsurları

- *Geniş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan (Ovis aries).*
- *Verilen buyruklara uyan, kendi kişiliğini gösteremeyen kimse.* (TDK, 2023).

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

koyun can derdinde, kasap yağ derdinde ¹	koyun gibi ²	koyun kaval dinler gibi dinlemek ³
koyunun bulunmadığı yerde Abdurrahman Çelebi derler ⁴		

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

koyun bakışlı ⁵	koyun baklası ⁶	koyun dede ⁷	koyun eti ⁸	koyung özü ⁹	koyuny ünü ¹⁰	kıvırcık koyun ¹¹
Asya koyunu 12	bozkır koyunu 13	Güney Karaman koyunu 14	merinos koyunu 15	yaban koyunu 16		

(TDK, 2023).

4.1.19 Köpeğin Söz Varlığı Unsurları

- *Köpekgillerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan; kapik (I), it (Canis familiaris)*
- *Aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya davranışları kötü olan kimse için kullanılan bir sövgü sözü(TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

köpeğe atsan yemez ¹	köpeğe gem vurma, kendini at sanır ²	köpeğe hoş, kediye pişt dememek ³
köpeği bağlasan durmaz ⁴	köpeğin ağzına kemik atmak ⁵	köpek bile yal yediği kaba pislemes ⁶
köpek ekmek veren kapıyı tanır ⁷	köpek gibi ⁸	köpeklerle yatan pire ile kalkar ⁹
köpek sahibini ısırılmaz ¹⁰	köpeksiz köye (veya sürüye) kurt iner (veya girer) ¹¹	köpek suya düşmeyince yüzmeyi öğrenmez ¹²
köpek sürünmekle etek kesilmez ¹³	köpek yese kudurur ¹⁴	

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

köpe- kayası ¹⁵	köpek balığı ¹⁶	köpek dişi ¹⁷	köpek- kuyruğu ¹⁸	köpek- memesi ¹⁹	köpe- koğlu ²⁰	köpek sarım- sağı ²¹
köpek soğanı ²²	köpek soyu ²³	köpek üzümü ²⁴	köpeko ğlu- köpek ²⁵	av köpeği ²⁶	çayır köpeği ²⁷	çoban köpeği ²⁸

Kangal köpeği ²⁹	kurt köpeği ³⁰	mandıra köpeği 31*	
-----------------------------	---------------------------	-----------------------	--

(TDK, 2023).

Mandıra köpeği Güncel Türkçe Sözlük'te hem hayvan cinsi olarak hem de huysuz anlamında bir sıfat olarak geçmektedir.

4.1.20 Kurdun Söz Varlığı Unsurları

- *isim, hayvan bilimi Köpekgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan; börü (Canis lupus).*
- *isim, mecaz Bir yeri, bir şeyi iyi bilen.*
- *sıfat, mecaz İşini iyi bilen, aldanmayan, kurnazlık yapan:*
- *terim (özel, gök bilimi) Güney gök kürede, Akrep ile Boğa arasında bulunan takımyıldız (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

kurtla koyun, kılıçla oyun olmaz ¹	kurdun adı yaman çıkmış, tilki vardır baş keser ²	kurdun oğlu akıbet kurt olur ³
kurt ağzı bağlamak ⁴	kurt dumanlı havayı sever ⁵	kurt gibi ⁶
kurt gibi acıkmak ⁷	kurt kocayınca köpeğin maskarası olur ⁸	kurt komşusunu yemez ⁹
kurt köyünü değiştirir, huyunu değiştirmez ¹⁰	kurtla görüşürsen köpeği yanından ayırma ¹¹	

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

kur- tağzı ¹²	kur- tayağı ¹³	kurt- bacağı ¹⁴	kurt- bağrı ¹⁵	kurt- boğan ¹⁶	kurt kapanı ¹⁷	kurt- kıyan ¹⁸
kurt köpeği ¹⁹	Kurt- kulağı ²⁰	kurt kuş ²¹	kurt kuyusu 22	kurt mantarı 23	kurt masalı ²⁴	kurt- pençesi 25
kurt sineği ²⁶	Kurt- tırnağı ²⁷	kurt üzümü ²⁸	Başkurt 29	Bozkurt 30	eski kurt ³¹	yavru- kurt ³²
yeleli kurt ³³	deniz kurdu ³⁴					

(TDK, 2023).

4.1.21 Öküzün Söz Varlığı Unsurları

- Çift sürmekte, kağrı çekmekte kullanılan, etinden yararlanan, iğdiş edilmiş erkek sığır.
- Söz ve davranışlarında incelikten yoksun olan kimse (TDK, 2023).

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

öküze boynuzu yük olmaz (veya ağır gelmez) ¹	öküz gibi ²	öküz gibi bakmak ³
--	------------------------	-------------------------------

öküz öldü, ortaklık bozuldu (veya bitti) ⁴	öküzün altında buzağı aramak ⁵	öküzün trene baktığı gibi bakmak ⁶
---	---	---

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

öküz arabası ⁷	öküz balığı ⁸	öküzburnu ⁹	öküz damı ¹⁰
öküzdili ¹¹	öküzgözü ¹²	öküz kafalı ¹³	öküz soğuğu ¹⁴
cennet öküzü ¹⁵	haymana öküzü ¹⁶	Tibet öküzü ¹⁷	

(TDK, 2023).

4.1.22 Sıçanın Söz Varlığı Unsurları

- *Sıçangillerden, fareden iri, zararlı birçok türü bulunan kemirgen, memeli hayvan (Rattus).*
- *Küçük yaştaki hırsız (TDK, 2023).*

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

sıçana dönmek ¹	sıçan deliğe sığmamış, bir de kuyruğuna kabak bağlamış ²	sıçan deliği aramak ³
sıçan deliği bin akçe ⁴	sıçan deliğine paha biçilmez olmak ⁵	sıçan düşse başı yarılır ⁶

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELER

sıçan- dişi ⁷	sıçan kırı ⁸	sıçan- kulağı ⁹	sıçan- kuyruğu ¹⁰	sıçano- tu ¹¹	sıçan yolu ¹²	kör sıçan ¹³
-----------------------------	----------------------------	-------------------------------	---------------------------------	-----------------------------	-----------------------------	----------------------------

dağ sıçanı ¹⁴	findık sıçanı ¹⁵	funda sıçanı ¹⁶	orman sıçanı ¹⁷	tarla sıçanı ¹⁸	toprak sıçanı ¹⁹	yer sıçanı ²⁰
-----------------------------	--------------------------------	-------------------------------	-------------------------------	-------------------------------	--------------------------------	-----------------------------

(TDK, 2023).

4.1.23 Yılanın Söz Varlığı Unsurları

- *Sürüngenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı; yerdegezen, uzun hayvan*
- *Sinsi ve hain* (TDK, 2023).

ATASÖZÜ, DEYİM, BİRLEŞİK FİLLER VEYA KALIP SÖZLER

yılan gibi ¹	yılan gibi sokmak ²	yılanın basmak ³	kuyruğuna
-------------------------	--------------------------------	--------------------------------	-----------

(TDK, 2023).

BİRLEŞİK KELİMELELER

yılan balığı ⁴	yılan- başı ⁵	yılan çıyan ⁶	yılan çiçeği ⁷	yılan derisi ⁸	yılandili ⁹	yılan gömleği ¹⁰
yılan hikâyesi ¹¹	yılanığ- nesi ¹²	yılan kavı ¹³	yılan- kavı ¹⁴	yılan- kemiği ¹⁵	yılan taşı ¹⁶	yılan- yastığı ¹⁷
çingirak -lı yılan ¹⁸	gözlük- lü yılan ¹⁹	kara- yılan ²⁰	kör yılan ²¹	sağır yılan ²²	ağaç yılanı ²³	boa yılanı ²⁴

deniz yılı ²⁵	katır yılı ²⁶	mercan yılı ²⁷	ok yılı ²⁸	su yılı ²⁹	
--------------------------	--------------------------	---------------------------	-----------------------	-----------------------	--

(TDK, 2023).

4.2 İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Bu başlıkta, incelenen hayvanların TDK Güncel Türkçe Sözlük'teki numaralandırılmış söz varlığı unsurlarındaki anlamlarına göre kodlar oluşturulup bu doğrultuda anlamsal temalara ayrılarak tasnif edilmiştir.

4.2.1 At Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.1 At kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
CİNS	Hayvan cinsi	12	19
	Bitki	2	
ÖĞÜT	Vefa	1	24
	Güç	3	
	Eğitim	1	
	Fırsat	7	
	Tedbir	2	
	Ayrıntı	1	
	Netice	1	
	Saygı	1	
NİTELİK	Liyakat	6	42
	Soy	3	
	Benzetme	1	
	Talih	3	
	Cesaret	1	
	Tecrübe	1	
	Yoldaş	1	
	Renk	1	
	Ters iş yapmak	1	
	Tutumla Görelilik	3	
	Belirsizlik	1	
	Hız	1	
	Hüner	1	
	Vaziyet	2	
	Tek yönlülük	1	
	Kesinlik	1	
	Casusluk	1	
Nifak	1		
MİKTAR	Miktar	5	7
ARGO	Uyarı	1	3
	Tekinsizlik	1	
EŞYA	Araç-gereç	2	3
MESLEK	Meslek	2	3
Toplam	33	72	100

4.2.1 At kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Atın Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.1.1 At kelimesinin tematik kavram alanı

KOD	Numara
Güç	1-6-34
Ayrıntı	2
Vefa	3
Ters İş Yapmak	7
Soy	4-17-42
Tutuma Görelik	12-18-37
Netice	23
Liyakat	5-8-11-19-38-39
Belirsizlik	27
Eğitim	9
Fırsat	10-13-14-16-25 36-44
Benzetme	15
Nifak	30
Hız	32
Saygı	33
Hüner	37
Vaziyet	43-62
Tek Yönlülük	54
Tekinsizlik	55
Talih	20-26-41
Cesaret	21
Tedbir	22-24
Miktar	28-29-31-35-50
Argo	40
Tecrübe	45
Yoldaş	46
Araç-gereç	47-53
Meslek	48-51
Hayvan Cinsi	49-56-60-63-64-65 66-67-68-69-70-72
Renk	52
Bitki	57-58
Alan	59
Kesinlik	61
Casusluk	71

4.2.2 Ayı Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.2 Ayı kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Benzetme	1	54
	Tekrar	1	
	Tarz	3	
	Boşa çabalamak	1	
	Denk olmama	1	
	Bencilik	1	
	Varsayım	1	
	Kaba	2	

	Budala	1	
CİNS	Hayvan	4	32
	Bitki	3	
BİLİM	Hastalık	1	14
	Gök bilimi	2	
Toplam	13	22	100

Tablo 4.2.2 Devamı

4.2.2.1 Ayı kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Ayının Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.3.2.1 Ayı kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Benzetme	1
Tekrar	2
Tarz	3-8-14
Boşa çabalamak	4
Denk olmama	5
Bencilik	6
Varsayım	7
Kaba	10-20*
Budala	16
Hayvan	9-15-20*-21
Bitki	11-12-13
Hastalık	19
Gök bilimi	17-18

*Dağ ayısı²⁰. Güncel Türkçe Sözlük’te hem kaba insanlar olarak kullanılan bir sıfat hem de bir hayvan türü olarak geçmektedir.

4.2.3 Balık Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.3 Balık kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Hayıflanma	1	
	Nüfuz	1	
	İdaresizlik	1	
	Alay	1	
	Dolgun	1	
	Unutkan	1	
	Kalabalık	1	
	Tarz	1	
	Şaşkın	1	
	Şaka	1	
CİNS	Hayvan	87	
	Bitki	1	
BİLİM	Bilim dalı	1	
	Gök bilimi	1	
	Familya	4	
	Spor	2	
MEKÂN	Pazar	1	
	Depolama alanı	1	
	Mutfak eşyası	2	

EŞYA	Malzeme	2	
	Kozmetik	1	
	Kumaş	1	
YİYECEK	Çorba	1	
	Et	1	
	Süt	1	
	Un	1	
	Yağ	1	
	Yem	2	
	Yumurta	1	
	Hazırlama tarzı	2	
Toplam	20	124	100

Tablo 4.2.3 Devamı

4.2.3.1 Balık kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Balığın Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.3.1 Balık kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Hayıflanma	2
Spor	1-6
Nüfuz	3
İdaresizlik	4
Alay	5
Dolgun	10
Unutkan	13
Kalabalık	15
Tarz	20*
Şaşkın	84*
Şaka	90
Hayvan	16-28-29-30-31-32-33-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-58-59-60-61-62-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-84*-85-86-87-88-89-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-112-113-114-115-116-117-118
	18
	7
Bitki	63
Bilim dalı	119-120-121-122
Gök bilimi	
Familya	19
Pazar	14
Depolama alanı	
Mutfak eşyası	8-22
Malzeme	
Kozmetik	12-23
Kumaş	17
Çorba	20*
Et	9
Süt	11
Un	21
Yağ	24
Yem	25
Yumurta	26-34
Hazırlama tarzı	27
	57-111

4.2.4 Boğa Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.4 Boğa kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Benzetme	1	%25
ÇİFTLEŞTİRME	Çiftleştirmek	1	%50
	Çiftleşme zamanı	1	
GÖSTERİ	Güreş	1	%25
Toplam	4	4	100

4.2.4.1 Boğa kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Boğanın Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.4.1 Boğa kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Benzetme	1
Çiftleştirme	2
Çiftleştirme zamanı	3
Güreş	4

4.2.5 Deve Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.5 Deve kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Gereklilik	1	%66
	Tatminsizlik	1	
	Liderlik	1	
	Hiyerarşi	1	
	Telafi	1	
	Benzetme	1	
	Liyakat	2	
	İnceleme	1	
	Görecelilik	1	
	Kaybolmak	1	
	Sahiplenmek	1	
	Barizlik	1	
	Katlanmak	1	
	Zoru başarmak	2	
	Çıkarıcılık	1	
	Hırs	1	
	Hazmı zor	1	
	İri taneli	1	
	Kin	1	
	Üstünkörü	1	
Renk	1		
Miktar	1		
Korkaklık	1		

EŞYA	Malzeme Yün	1 1	%5
CİNS	Hayvan Bitki	5 4	%24
EĞLENCE	Yarışma	1	%3
TARİH	Birlik	1	%2
Toplam	29	38	100

Tablo 4.2.5 Devamı

4.2.5.1 Deve kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Devenin Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.5.1 Deve kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Gereklilik	1
Tatminsizlik	2
Liderlik	3
Hiyerarşi	4
Telafi	5
Benzetme	6
Liyakat	7-15
İnceleme	8
Görecelilik	9
Kaybolmak	10
Sahiplenmek	11
Barizlik	12
Katlanmak	13
Zoru başarmak	14-16
Çıkarıcılık	17
Hırs	18
Hazmı zor	26
İri taneli	21
Kin	27
Üstünkörü	31
Renk	32
Miktar	34
Korkaklık	35
Malzeme	19
Yün	18
Hayvan	22-29-36-37-38
Bitki	20-23-24-30
Yarışma	25
Birlik	28

4.2.6 Domuz Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.6 Domuz kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Koparma (mec.)	1	%32
	Soya çekim	2	
	Benzetme	1	
	Oburluk	1	
	Tarz(işkence)	1	
	Dikenli boşluk	1	
EŞYA	Araba	1	%18
	Çubuk	1	
	Deri	1	
	Kanca	1	
CİNS	Hayvan	5	%36
	Bitki	3	
BİLİM	Sağlık	1	%9
	Kobay	1	
YİYECEK	Yağ	1	%5
Toplam	15	22	100

4.2.6.1 Domuz kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Domuzun Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.6.1 Domuz kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Koparma(m.)	1
Soya çekim	2-5
Benzetme	3
Oburluk	4
Tarz (ışkence)	9
Dikenli boşluk	11
Araba	6
Çubuk	7
Deri	12
Kanca	16
Hayvan	10-18-19*-20-21
Bitki	8-13-15
Sağlık	14
Kobay	19*
Yağ	17

4.2.7 Eşek Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.7 Eşek kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Sabitlik	5	%69
	Kabalık	5	
	Öfke	1	
	Bedel	1	
	Bahane	1	
	Hatırlatma	1	
	Güvence	1	
	İnisiyatif	1	
	Çıkarıcılık	2	
	İri	1	
	Kalın	1	
	Şiddet	1	
	Şaşırmak	1	
	Silik	1	
	Benzetme	1	
	İnat	1	
	Kalın kafalı	1	
	Hakaret	2	
	Densizlik	1	
	Sorumluluk	1	
Tecrübe	1		
Eğitme	1		
Emanet	1		
Soy	1		
Şaşıрма	1		
EŞYA	Çatı	1	%4
	Demir ayak	1	
CİNS	Hayvan	4	%23
	Bitki	7	
BİLİM	Geometri	1	%2
EĞLENCE	Oyun	1	%2
Toplam	31	49	100

Tablo 4.2.7 Devamı

4.2.7.1 Eşek kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Eşeğin Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.7.1 Eşek kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Sabitlik	1-8-21-22-23
Kabalık	2-18-19-43-45*
Öfke	3
Bedel	4
Bahane	5
Hatırlatma	6
Güvence	7
İnisiyatif	9
Çıkarıcılık	10-17
İri	20

Kalın	16
Şiddet	24
Silik	27
Benzetme	28
İnat	32
Kalın kafalı	33
Hakaret	37-39
Densizlik	41
Sorumluluk	15
Tecrübe	14
Eğitme	12
Şaşırma	25
Emanet	11
Soy	13
Çatı	40
Demir ayak	46
Geometri	29
Oyun	44
Hayvan	26-45*-47-48
Bitki	30-31-34-35-36-38-42

4.2.8 Fil Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.8 Fil kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Şişman	1	%37
	Renk	1	
	Tarz(yürüyüş)	1	
BİLİM	Anatomi	1	%25
	Hastalık	1	
CİNS	Hayvan	1	%38
	Bitki	2	
Toplam	7	8	100

4.2.8.1 Fil kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Filin Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.8.1 Fil kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Şişman	1
Renk	2
Tarz (yürüyüş)	8
Anatomi	3
Hastalık	6
Hayvan	5
Bitki	4-7

4.2.9 Geyik Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.9 Geyik kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
ZAMAN	Ergenlik Çağı	1	17
	Hiçbir zaman	1	
NİTELİK	Boş konuşmak	2	17
CİNS	Hayvan	5	67
	Bitki	3	
Toplam	5	12	100

4.2.9.1 Geyik kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Geyiğin Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.9.1 Geyik kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Ergenlik Çağı	1
Boş Konuşmak	2-6
Hayvan Cinsi	3-9-10-11-12
Bitki	4-5-7
Hiçbir zaman	8

4.2.10 İnek Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.10 İnek kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
YİYECEK	Yağ	1	%16
NİTELİK	Aptal	1	%17
CİNS	Hayvan	3	%50
MEKÂN	Ahır	1	%17
Toplam	4	6	100

4.2.10.1 İnek kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “İneğin Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.10.1 İnek kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Ahır	1
Yağ	2
Aptal	3
Hayvan	4-5-6

4.2.11 Kaplan Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.11 Kaplan kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
SPOR	Tarz	1	%25
EŞYA	Malzeme	1	%25
CİNS	Hayvan	1	%50
	Bitki	1	
Toplam	4	4	100

4.2.11.1 Kaplan kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Kaplanın Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.11.1 Kaplan kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Tarz	1
Bitki	2
Hayvan	3
Malzeme	4

4.2.12 Kaplumbağa Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.12 Kaplumbağa kelimesinin Tematik Kavram Alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Yavaş	2	%67
CİNS	Hayvan	1	%33
Toplam	2	3	100

4.2.12.1 Kaplumbağa kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Kaplumbağanın Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.12.1 Kaplumbağa kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Yavaş	1-2
Hayvan	3

4.2.13 Kartal Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.13 Kartal kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
CİNS	Hayvan	2	
	Bitki	1	
EŞYA	Araç	1	
	Giysi	1	
Toplam	4	5	100

4.2.13.1 Kartal kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Kartalın Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.13.1 Kartal kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Bitki	1
Araç	2
Giysi	3
Hayvan	4-5

4.2.14 Kaz Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.14 Kaz kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Hesapçı	1	%50
	Yanlış anlamak	1	
	İçyüz(mec.)	1	
	Desen	1	
	Renk	2	
	Kalın kafalı	1	
CİNS	Hayvan	2	%14
ASKERLİK	Yürüyüş	1	%15
	Taktik	1	
EŞYA	Çengel	1	%14
	Tüy	1	
SPOR	Güreş	1	%7
Toplam	12	14	100

4.2.14.1 Kaz kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Kartalın Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.14.1 Kaz kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Hesapçı	1
Yanlış anlamak	2
İçyüz (mec.)	3
Desen	5*
Renk	5*-6

Kalın kafalı	7
Hayvan	10-11
Yürüyüş	4-8*
Taktik	8*
Çengel	5*
Tüy	9
Güreş	8*

Tablo 4.2.14.1 Devamı

4.2.15 Keçi Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.15 Keçi kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Maya (mec.)	1	%41
	İnatçı	3	
	Delirmek	1	
	Örnek olmak	1	
	Aşağılık kompleksi	1	
	Çıkar	1	
	Açgözlü	1	
	Sivri sakal	1	
	Sorumlu	1	
	Yetersiz	1	
EŞYA	Post	1	%7
	Oyma kalemi	1	
CİNS	Hayvan	8	%48
	Bitki	6	
COĞRAFYA	Patika	1	%4
Toplam		15	29
			100

4.2.15.1 Keçi kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Keçinin Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.15.1 Keçi kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Maya (mec.)	1
İnatçı	2-9-20
Delirmek	3
Örnek olma	4
Aşağılık kompleksi	5
Çıkar	6
Açgözlü	7
Sivri sakal	13
Sorumlu	24
Yetersiz	29
Bitki	8-10-14-15-16-18
Hayvan	12-21-22-23-25-26-27-28
Post	11
Oyma kalemi	17
Patika	19

4.2.16 Kedi Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.16 Kedi kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	İmrenme	1	%55
	Uysal	1	
	Yırtmak (mec.)	1	
	Katlanma (mec.)	1	
	Geçimsizlik	1	
	Azımsama	1	
	Güvenilmez	2	
	Yazgı	1	
	Tecrübe	1	
	Despot	1	
	Tepkisellik	2	
	Başarmak	1	
	Bahane	1	
	Beğenmeme	1	
	Boyama tarzı	1	
Şekerleme	1		
Şekil	1		
Pasaklı	1		
CİNS	Hayvan	8	%31
	Bitki	3	
MADDE	Zamk	1	%3
YİYECEK	Bisküvi	1	%3
EŞYA	İşaret lambası	1	%8
	Kum	1	
	Oyuncak	1	
Toplam	25	36	100

4.2.16.1. Kedi kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Kedinin Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.16.1 Kedi kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
İmrenme	1
Uysal	2
Yırtmak (mec.)	3
Katlanma (mec.)	4
Geçimsizlik	5
Azımsama	6
Güvenilmez	7-14
Yazgı	8
Tecrübe	9
Despot	10
Tepkisellik	11-16
Başarmak	12
Bahane	13
Beğenmeme	15
Boyama tarzı	20
Şekerleme	26
Şekil	27

Pasaklı	33
Bitki	17-24-25
Hayvan	19-29-30-31-32-34-35-36
Zamk	18
Bisküvi	21
İşaret lambası	22
Kum	23
Oyuncak	28

Tablo 4.2.16.1 Devamı

4.2.17 Koç Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.17 Koç kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Gönüllülük	1	%50
	Motif	1	
	Kemerli burun	1	
	Yakışıklı	1	
EŞYA	Araç	1	%25
	Çengel	1	
YİYECEK	Et	1	%12
ÇİFTLEŞTİRME	Çiftleştirme	1	%13
Toplam	8	8	100

4.2.17.1 Koç kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Koçun Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.17.1 Koç kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Gönüllülük	1
Motif	2*
Kemerli burun	4
Yakışıklı	6
Çiftleştirme	5
Araç	2*
Çengel	3
Et	7

4.2.18 Koyun Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Aşağıdaki tablo “Koyunun Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.18 Koyun kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Bencilik	1	%38
	Budala	4	
	Taviz	1	
CİNS	Hayvan	7	%56
	Bitki	2	
YİYECEK	Et	1	%6
Toplam	6	16	100

4.2.18.1 Koyun kelimesindeki kodların numaraları

Tablo 4.2.18.1 Koyun kelimesinin tematik kavram alanı

KOD	Numara
Bencilik	1
Budala	2-3-5-7
Taviz	4
Bitki	6-9
Hayvan	10-11-12-13-14-15-16
Yiyecek	8

4.2.19 Köpek Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.19 Köpek kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Kötü yiyecek	1	%59
	Kibir	1	
	Tepkisizlik	1	
	Virane	1	
	Oyalamak	1	
	Nankörlük	1	
	Vefa	2	
	Dalkavukluk	1	
	Benzemek	1	
	Savunmasızlık	1	
	Öz güven	1	
	Temiz (mec.)	1	
	Hakaret	4	
Huysuz	1		
CİNS	Hayvan	7	%35
	Bitki	4	
SAĞLIK	Anatomi	1	%6
	Çıban	1	
SPOR	Güreş	1	%3
Toplam	19	32	100

4.2.19 Köpek kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Köpeğin Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.19.1 Köpek kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Kötü yiyecek	1
Kibir	2
Tepkisizlik	3
Virane	4
Oyalamak	5
Nankörlük	6
Dalkavukluk	8
Benzemek	9
Vefa	7-10
Savunmasızlık	11
Öz güven	12
Temiz (mec.)	13
Hakaret	14-20-23-25
Huysuz	31*
Bitki	15-21-22-24
Hayvan	16-26-27-28-29-30-31
Anatomi	17
Çıban	19
Güreş	18

4.2.20 Kurt Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.20 Kurt kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
CİNS	Hayvan cinsi	4	38
	Bitki	7	
	Canlı	1	
	Mantar	1	
NİTELİK	Tehlike	2	35
	Tedbir	2	
	Kaos	1	
	Benzetme	2	
	Değersizleşme	1	
	İltimas	1	
	Sabitlik	1	
Uzman	2		
TAKTİK	Tuzak	2	9
	Oyalama	1	
SOY	Kalıtım	1	9
	Halk	1	
	Mitoloji	1	
EŞYA	Denizcilik	1	6
	İnşaat	1	
SPOR	İzcilik	1	3
Toplam	20	34	100

4.2.20.1 Kurt kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Kurdun Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.20.1 Kurt kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Tehlike	1-2
Soy	3
Kaos	5
Benzetme	6-7
Tedbir	4-11
Değersizleştirme	8
İltimas	9
Netice	23
Sabitlik	10
Denizcilik	12
İnşaat	14
Bitki	13-15-16-20-25-27-28
Tuzak	17- 22
Hayvan Cinsi	18-19-26-33
Canlı	21
Mantar	23
Oyalama	24
Halk	29
Mitoloji	30
Uzman	31-34
İzcilik	32

4.2.21 Öküz Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.21 Öküz kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Özveri	1	%59
	Benzetme	1	
	Seyretmek	2	
	Çıkarıcılık	1	
	Suçlu arama	1	
	Kıt beyinli	1	
	Saf	1	
	Fırtına çeşidi	1	
	İşe yarmaz	1	
ARAÇ	Taşıt	1	%6
CİNS	Hayvan	3	%29
	Bitki	2	
MEKÂN	Ahır	1	%6
Toplam	13	17	100

4.2.21.1 Öküz kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Öküzün Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.21.1 Öküz kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Özveri	1
Benzetme	2
Seyretmek	3-6
Çıkarıcılık	4
Suçlu arama	5
Kıt beyinli	13
Fırtına türü	14
Saf	15
İşe yaramaz	16
Taşıt	7
Hayvan	8-9-17
Bitki	11-12
Ahır	10

4.2.22 Sıçan Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.22 Sıçan kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	İslanmak	1	%45
	Lüzumsuzluk	1	
	Saklanmak	1	
	Sığınmak	2	
	Yokluk	1	
	Antika	1	
	Renk	1	
	Eğri büğrü	1	
EŞYA	Törpü	1	%5
CİNS	Hayvan	8	%45
	Bitki	1	
BİLİM	Kimya	1	%5
Toplam	12	20	100

4.2.22.1 Sıçan kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Sıçanın Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.22.1 Sıçan kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
İslanmak	1
Lüzumsuzluk	2
Saklanmak	3
Sığınmak	4-5
Yokluk	6
Antika	7
Renk	8
Eğri büğrü	12
Bitki	9
Hayvan	13-14-15-16-17-18-19-20
Törpü	10
Kimya	11

4.2.23 Yılan Kelimesinin Tematik Kavram Alanı

Tablo 4.2.23 Yılan kelimesinin tematik kavram alanı

TEMA	KOD	FREKANS	YÜZDE
NİTELİK	Soğuk (mec.)	1	
	Sinsilik	1	
	Art niyet	1	
	Uzun ve çözümsüz	1	
	Dolambaçlı	1	
	Suç	1	
EŞYA	Deri	1	
CİNS	Hayvan	16	
	Bitki	3	
BİLİM	Kimya	1	
	Biyoloji	2	
Toplam	11	29	100

4.2.23.1 Yılan kelimesindeki kodların numaraları

Aşağıdaki tablo “Yılanın Söz Varlığı” başlığında numaralandıran verilere göre oluşturulmuştur. Bu başlık, temaların neye göre belirlendiğini ortaya koymak adına eklenmiştir.

Tablo 4.2.23.1 Yılan kelimesindeki kodların numaraları

KOD	Numara
Soğuk (mec.)	1
Sinsilik	2
Art niyet	3
Uzun ve çözümsüz	11
Dolambaçlı	14
Suç	15
Hayvan	4-5-6-12-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29
Bitki	7-9-17
Deri	8
Biyoloji	10-13
Kimya	16

BÖLÜM 5

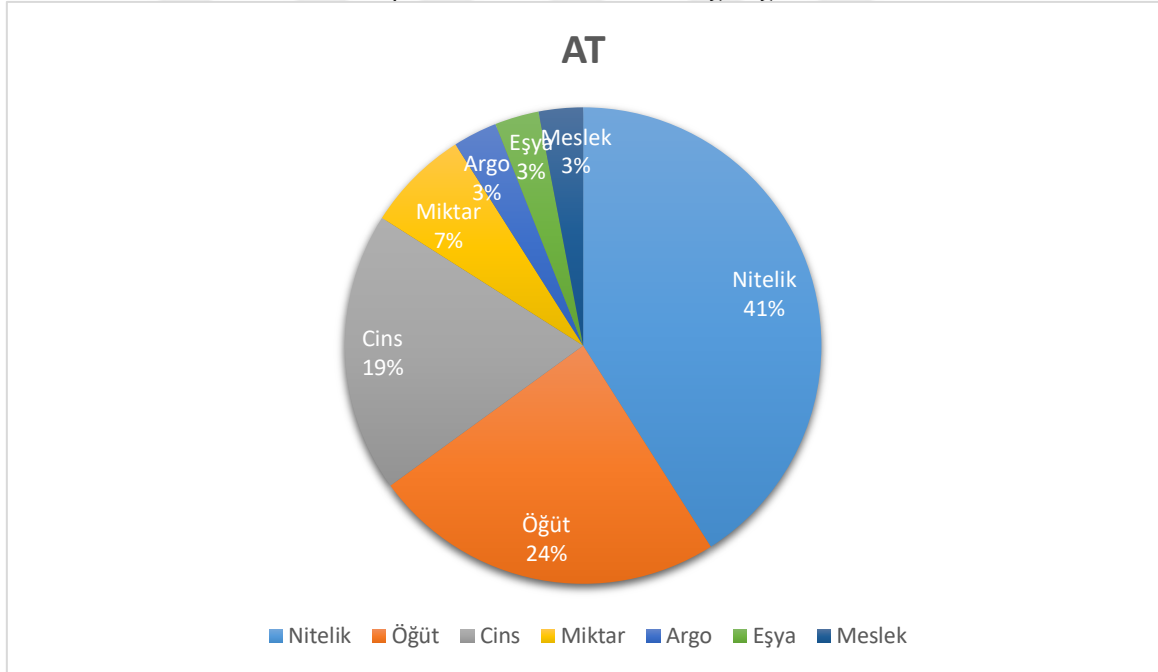
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 Tartışma

Çalışmada Türk kültüründe yer alan hayvanlar belirlenmiş ve bu hayvanların yer aldığı söz varlığı öğeleri incelenmiştir. Bu bölümde belirlenen hayvanların kültürdeki yeri ve kavram alanı bulguları yorumlanmıştır.

Bu bölüm, üçüncü alt amaca yönelik soruya cevap vermesi bakımından teker teker incelenecektir. Çünkü üçüncü alt amaç, bir ve ikinci alt amacın da cevabını vermektedir. Bu bölüme bulguların yorumlanmasını desteklemek ve verileri somut hâle getirmek amacıyla grafikler eklenmiştir.

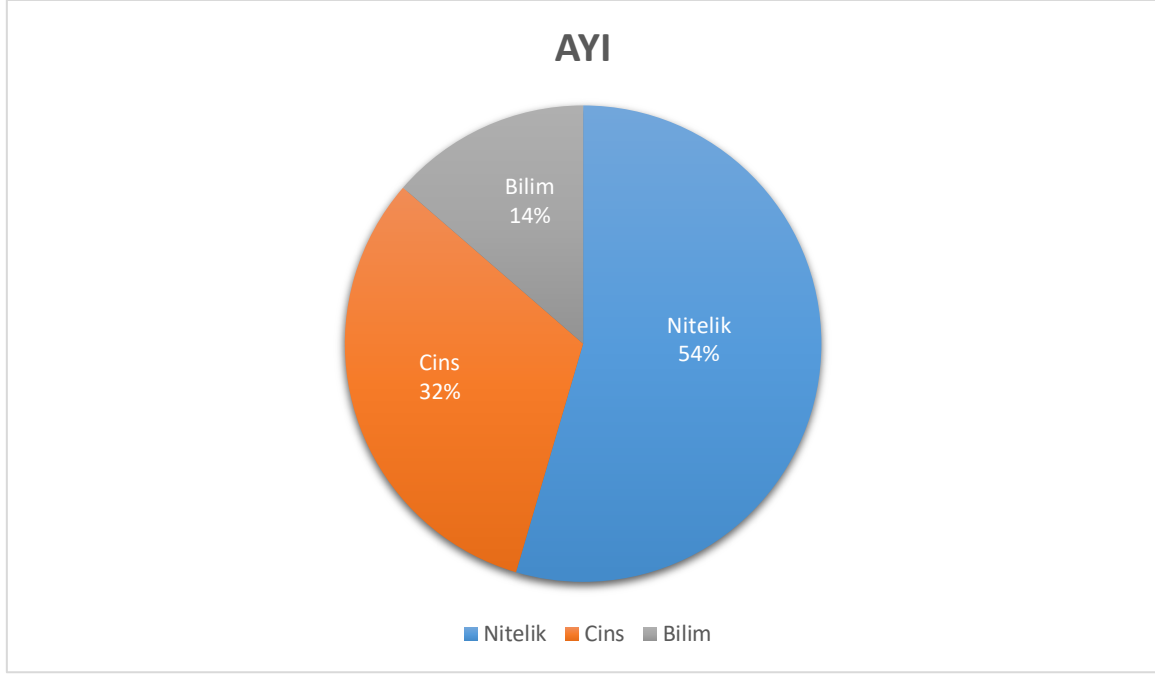
Şekil 5.1.1 Atın kavram alanı grafiği

At, Türk kültüründe mühim bir mertebededir. Türkler için yoldaşlığın, yiğitliğin, saygının timsalidir. At ile ilgili TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 72 adet sonuç bulunmaktadır. At ile ilgili çarpıcı noktalardan birisi; Tablo 4.2.1'deki veride; cins, nitelik, öğüt, argo, eşya, meslek çıktılarıyla diğer hayvanlardan daha fazla kavram teması oluşturmasıdır. Bu durum, atın Türklerde hem bir sembol hem de araç olarak kullanılmasındandır Bir bakıma her anlamda yoldaş olduğunun da kanıtıdır (Duman, 2024, s. 222). Çünkü Bozkır kültür dairesinde yer alan Türkler, atı pek çok alanda kullanmıştır. Nitekim fazla tema ve kodlarda karşımıza çıkması, bu tezin somut bir göstergesidir. Atın kavram alanındaki genel anlamda olumlu imajı, söz varlığı

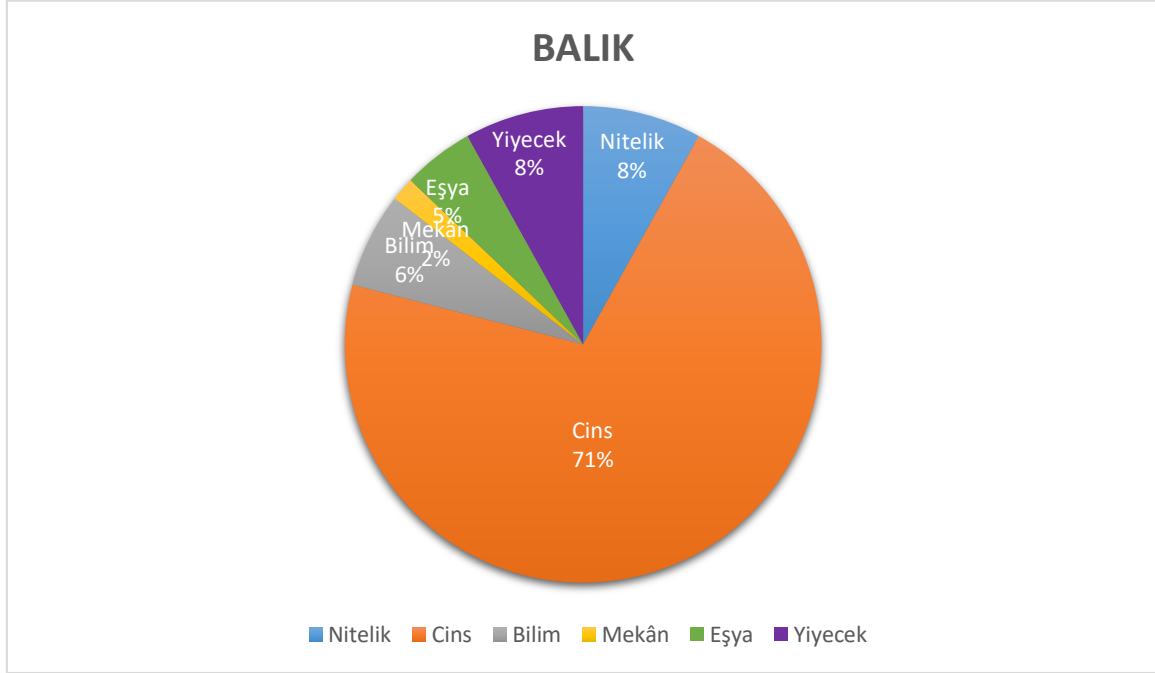
unsurlarıyla paralellik göstermektedir. Söz gelimi saygı, soy, liyakat, hüner, yoldaşlık, güç, vefa, tecrübe gibi olumlu imajlarda kullanılmıştır. Çalışma neticesine göre at ile ilgili nicelik ve nitelik bakımından daha fazla sonuç elde edilmiştir. Bu çalışmada at ile ilgili elde edilen sonuç; Düşmez 'in (2014, s. 241), Bahadır'ın (2015, s. 217), Duman'ın (2024, s.222) çalışmalarındaki sonuçlarla da paralellik göstermektedir. Netice, atın Türk kültüründeki yerini açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Şekil 5.1.2 Ayının kavram alanı grafiği

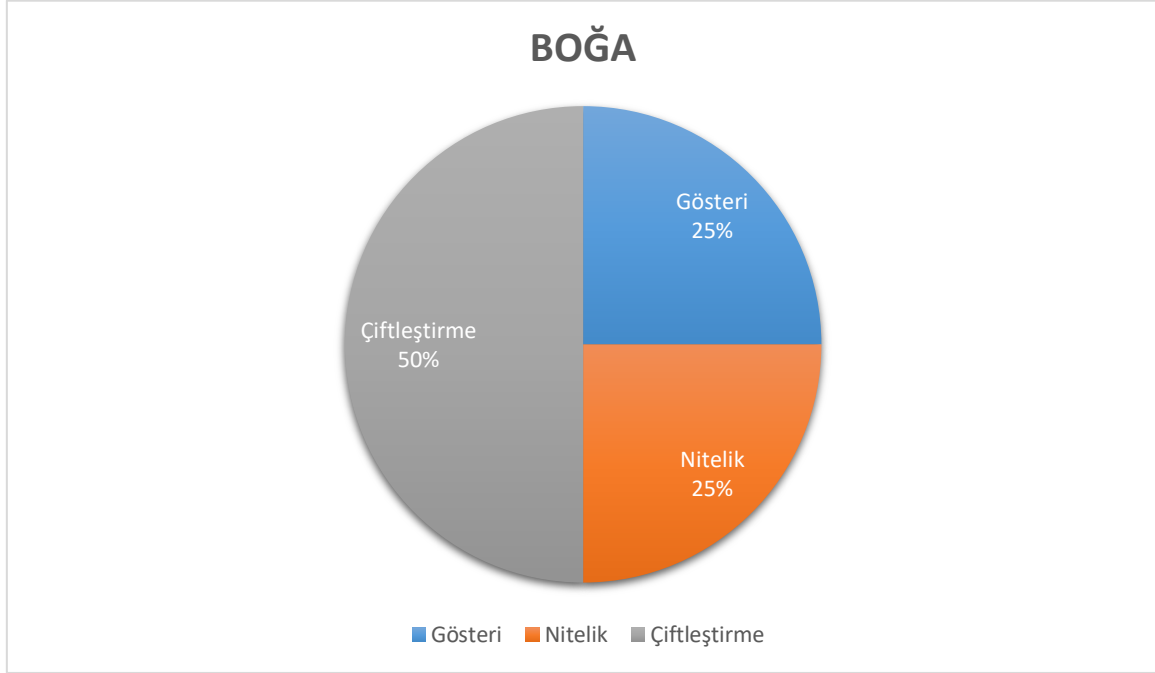
Ayının Türk kültüründe hem olumlu hem de olumsuz bir imajı bulunmaktadır. Olumlu manada avı, avcılığı ve gücü simgelerken olumsuz manada ahmaklığı ifade etmektedir. Ayı, TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 8 adet kalıp ifadenin içerisinde yer almaktadır. Verilerine göre oluşturulan Tablo 4.2.2'deki verilerde budalalık, kabalık anlamlarını hâlen koruduğu görülmektedir. Söz varlığı içerisinde de ayının nitelik olarak olumsuz anlamlarını daha çok barındırdığı görülmektedir. Ayının güç anlamını taşıdığı ifadeler bile olumsuz manadadır. Söz gelimi bu güç; orantısız, kabaca bir güç olarak söz varlığında yerini almıştır. Ayı genel anlamda söz varlığı içerisinde olumsuz imajlarla kullanılan bir hayvandır. Ayının kavram alanı çıktılarındaki olumsuz nitelikler Duman'ın (2024, s.232) sonuçlarıyla örtüşmemektedir. Duman, ayının Türk dünyası destanlarında olumlu imajlarla kullanıldığı belirtmiştir. Bu ayırım, ayının Anadolu coğrafyasında ve diğer Türk coğrafyalarındaki kültürel anlam farkından kaynaklanmaktadır.

Şekil 5.1.3 Balığın kavram alanı grafiği

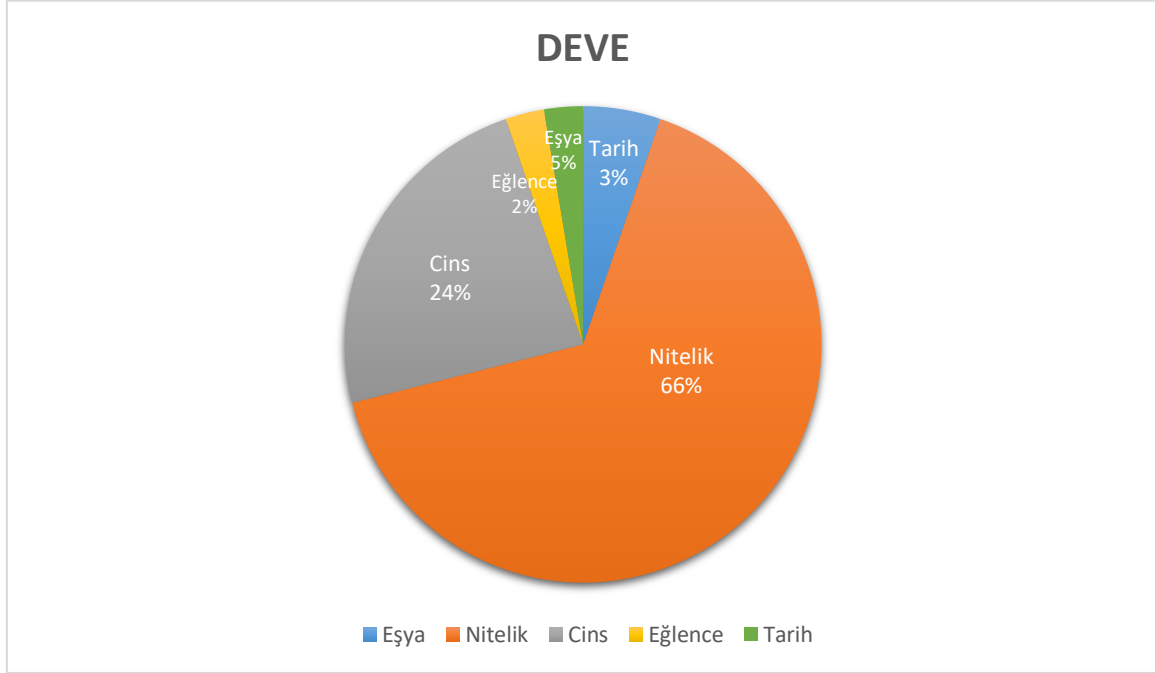
Balığın kültürde olumlu bir imajı mevcuttur. Bolluk ve bereketin, refahın sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Balık, TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 122 adet kalıp ifadenin içerisinde yer almaktadır. Balığın sembolik imajı olumlu olmasına karşın sözlük verilerine göre nitelik olarak olumsuz manada kullanılmıştır. Söz gelimi balık Tablo 4.2.3'te belirtildiği üzere; kalıp ifadelerde idaresizlik, unutkanlık, şaşkınlık gibi ifadelerde yer almıştır. Nitekim balığın kültürel imajı ve söz varlığı unsurları paralellik göstermemektedir. Balık, daha ziyade mutfak eşyası, çorba, et, süt, yağ, un gibi yiyecek ürünlerinde ve canlı türleri ifadeleri içinde kullanılmıştır. Bu durum Türklerin balığı zaman içinde mutfaklarına almasının bir sonucudur. Ayrıca balık, söz varlığı birimi olarak sayıca en fazla olan hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da balığın genel başlık olarak alınmasının bir neticesidir. Düşmez (2014, s.243) de çalışmasında balığın genel ad olarak kullanıldığını ifade etmiştir.

Şekil 5.1.4 Boğanın kavram alanı grafiği

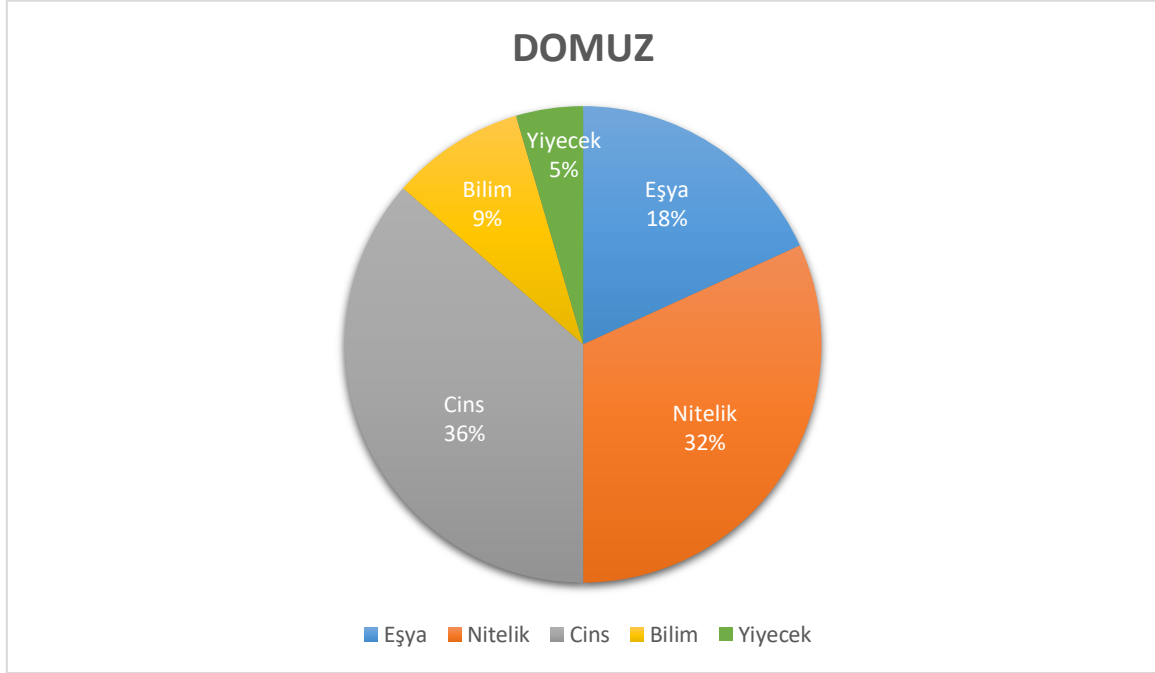
Boğa tabiatı itibarıyla agresif ve gergin bir hayvandır. Türk kültüründe gücün ve hükümdarlığın sembolü olarak kullanılmıştır. Türk eğlencelerinde boğa güreşi yer almaktadır ve boğayla güreşerek onu yenmek aynı zamanda bir yiğitlik şanıdır. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te boğa, 4 adet kalıp ifadenin içinde kullanılmıştır. Boğanın söz varlığı çıktıları ve sembolik anlamları paralellik göstermektedir. Söz gelimi Tablo 4.2.4'te güreş faaliyetlerinde, güçlü anlamında benzetme ifadesinde yer alması bu durumun somut bir göstergesidir. Boğa eril bir hayvan olması hasebiyle erkekler için kullanılan sıfatlarda yer almaktadır. Duman'ın (2024, s.223) sonucu da boğanın üreme ve güçle ilişkili kavramları çağrıştırdığını doğrular niteliktedir.

Şekil 5.1.5 Devenin kavram alanı grafiği

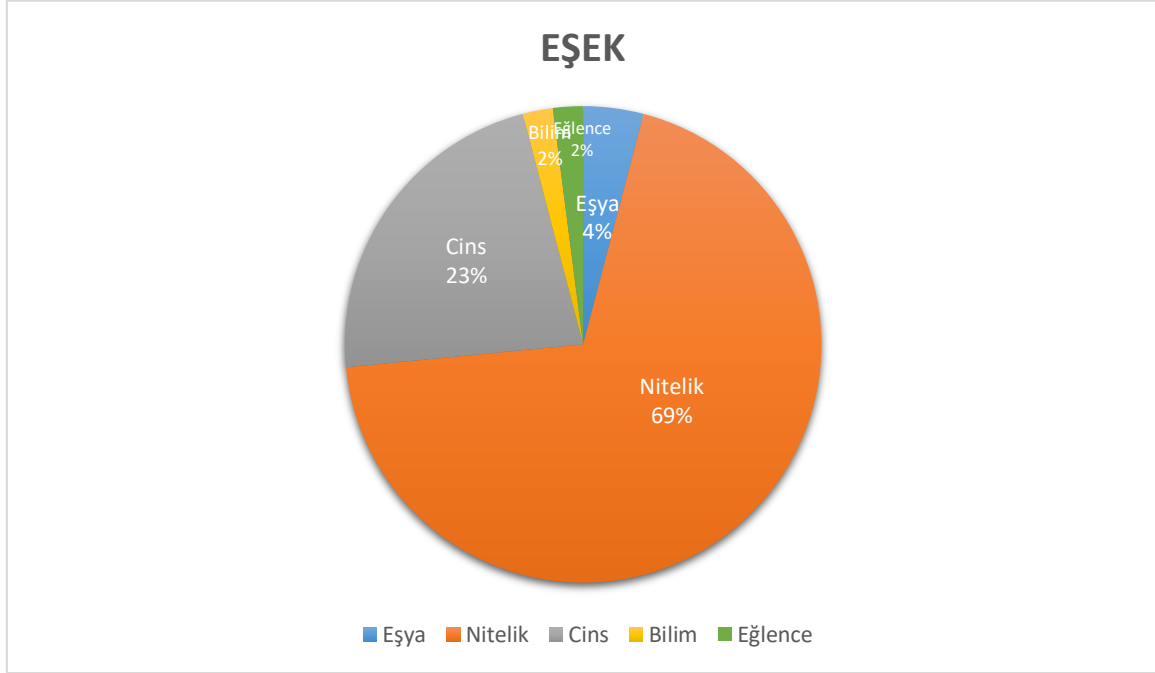
Deve çöl hayvanı olması hasebiyle daha ziyade Arap toplumlarını akillara getirirse de Türkler tarafından da istifade edilmiş ve Türk kültüründe yer almış bir hayvandır (Duman, 2024, s. 223). Deve hem maddi hem de fiziksel gücün timsalidir. Ziyafetlerde deve ikram edilmesi ve tarihî kimi şahsiyetlerin deveyle güreşmesi bu ifadenin bir göstergesidir. Deve, TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 38 adet kalıp ifadenin içinde kullanılmıştır. Elde edilen kavram alanı verilerinde çeşitli niteliklerde kullanılmıştır. Söz gelimi Tablo 4.2.5'teki verilerde hırs, kin, korkaklık, gelişigüzellik gibi olumsuz manalarda kullanılırken zoru başarmak, liderlik, hiyerarşi gibi olumlu manalarda da kullanılmıştır. Gündelik ihtiyaçlarda malzeme olarak, güreş müsabakalarında bir yarış türü olarak ve askerî birlik olarak kullanılması kavram alanının geniş ve çeşitli olması devenin Türk kültüründe yeri olduğunun göstergesidir. Elde edilen veriler, devenin kültürdeki yeri ve sembolik anlamlarının paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 5.1.6 Domuzun kavram alanı grafiği

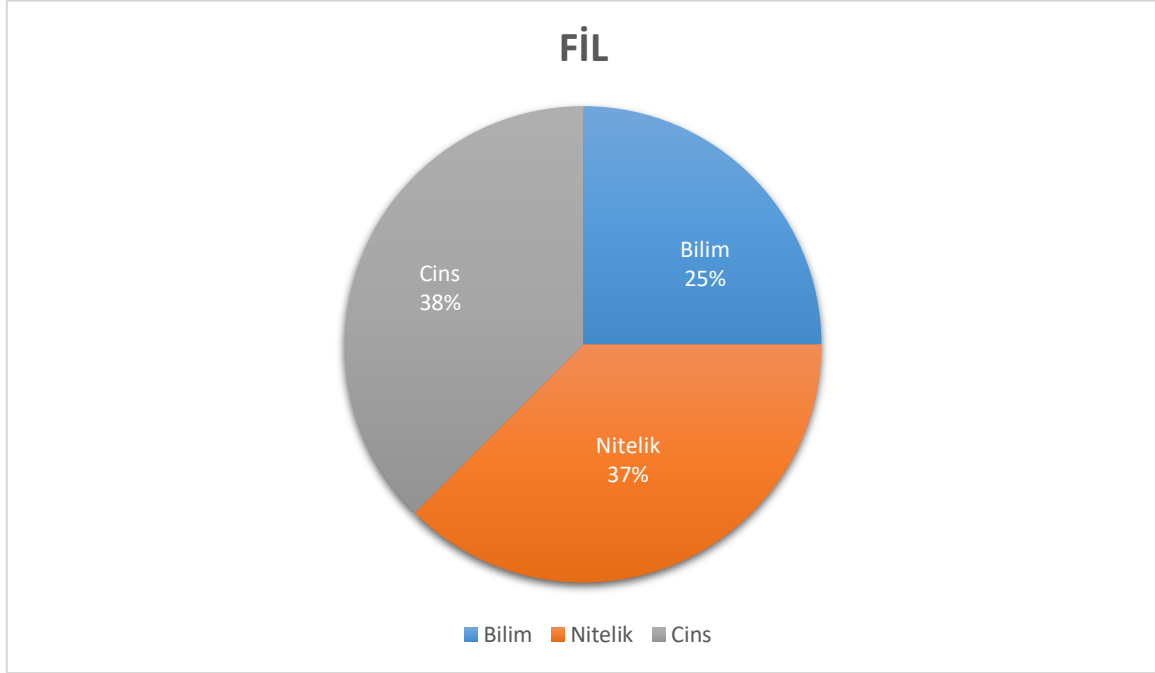
Domuzun Türk kültüründe olumsuz bir imajı vardır. Eski Türklerce kötü ruhlu ve cinli olarak addedilmektedir. İslamiyet’le birlikte de bu imaj perçinlenmiştir. Domuz daha çok besi hayvanı olarak değil de yabani bir hayvan durumunda değerlendirilmektedir. Çünkü İslamiyet’ten önceki Türklerde domuz eti tüketilmediği ortaya konmuştur. TDK Güncel Türkçe Sözlük’te 21 adet kalıp ifadenin içinde yer almıştır. Söz gelimi Tablo 4.2.6’da nitelik olarak kötü mizaç ve hainliği tarif eden bir benzetme içinde kullanılışı, işkence tarzı anlamında kullanılışı ve oburluk manasında kullanılışı söz konusu olumsuz imajın bir sonucudur. Domuzun kültürdeki sembolik imajı ve söz varlığı çıktıları paralellik göstermektedir. Düşmez’in (2014, s. 230-239) çalışmasında da domuz olumsuz anlamlarda kullanılmıştır.

Şekil 5.1.7 Eşeğin kavram alanı grafiği

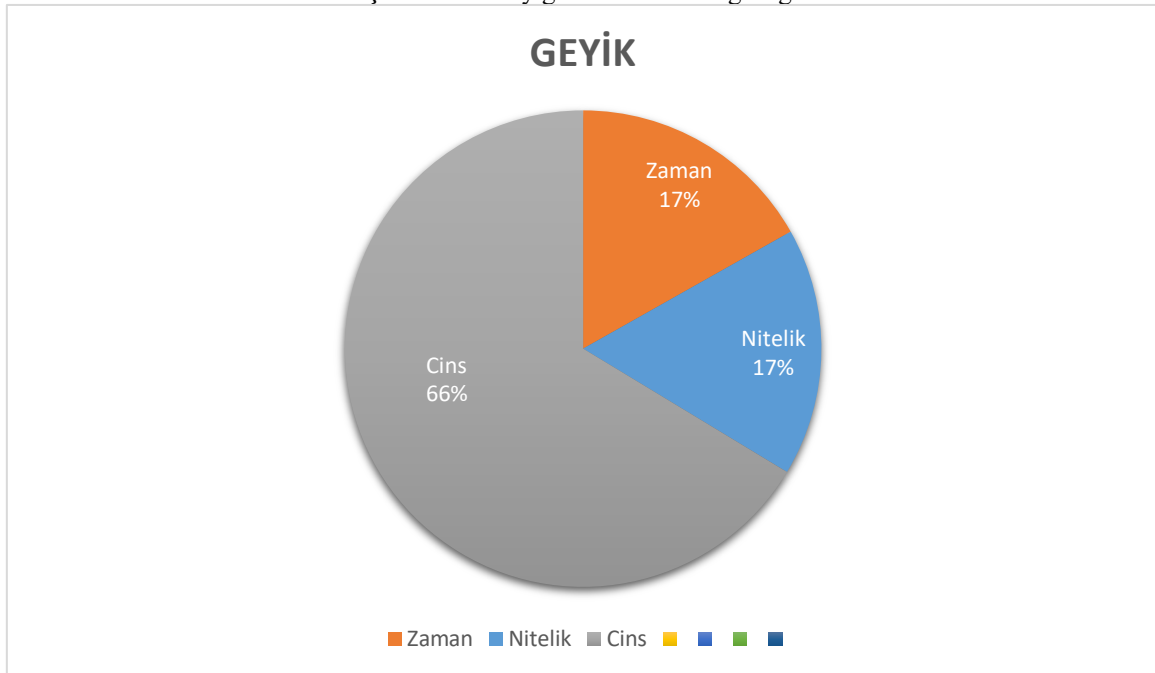
Eşeğin Türk kültüründe olumsuz bir imajı mevcuttur. Değersizliğin, küçümseme ve alayın timsali olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi at gibi göçebe kültürde öne çıkan hayvanın karşısında eşeğin yerleşik hayatta daha sık kullanılan ve gündelik hizmet işlerinde istifade edilen hayvan olmasıdır. Eşeğin çalışma neticesinde elde edilen kavram alanı, Düşmez'in (2014, s.242) anlamsal nitelikleriyle birebir örtüşmektedir. Eşek, TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 48 adet kalıp ifadenin içinde yer almaktadır. Eşek söz varlığı numunelerinin içinde Tablo 4.2.7'de belirtildiği üzere; sabitlik, kabalık, çıkarıcılık, inat, hakaret, densizlik gibi olumsuz niteliklerde kullanılmış ve sembolik anlamlarıyla paralellik göstermiştir. Hizmet hayvanı olarak kullanılması hasebiyle sorumluluk sıfatıyla ve eşya olarak da kullanılmıştır.

Şekil 5.1.8 Filin kavram alanı grafiği

Fil, cüssesi itibarıyla iri bir hayvandır ve Türk kültüründe de büyüklüğün, fiziki gücün sembolü olarak kullanılmıştır. Filin Türklerle münasebeti Budizm etkisiyle olmuştur. Fil, Güncel Türkçe Sözlük'te 8 adet kalıp ifadenin içinde kullanılmıştır. Söz varlığında çok fazla yer almıyor oluşu Türklerin file münasebetinin daha az olması hasebiyle olmalıdır. Filin nitelik olarak Tablo 4.2.8'de şişmanlık, oburluk gibi ifadelerde kullanılması, kavram alanının ve söz varlığının paralel olduğunun bir göstergesidir.

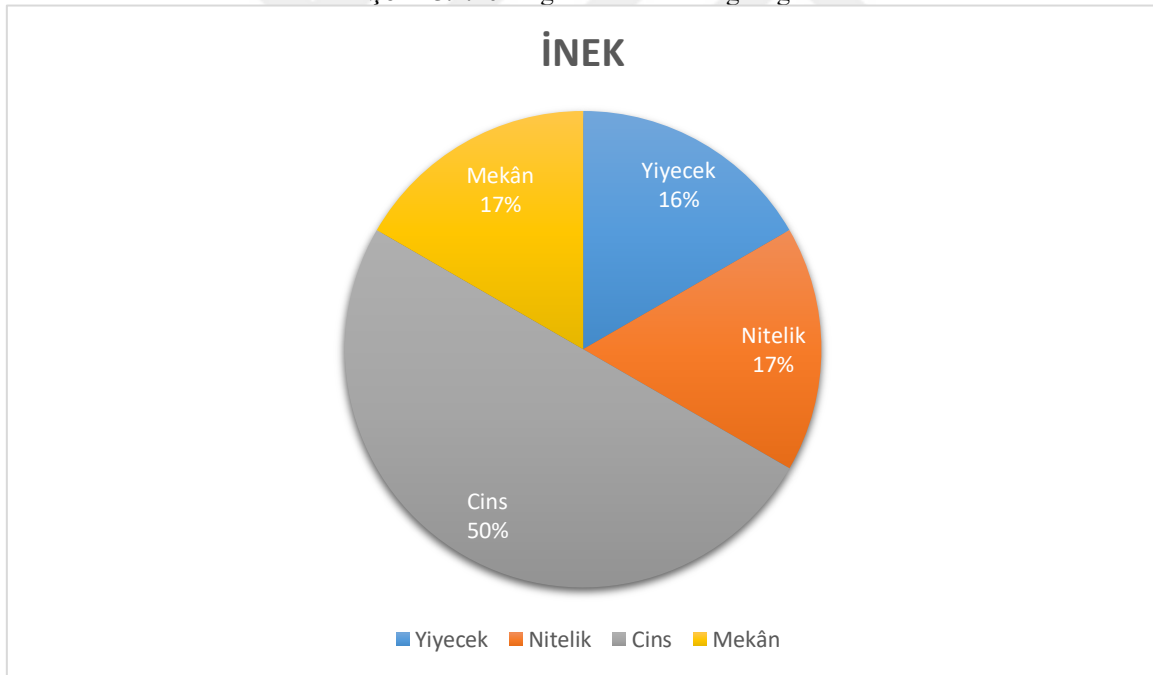
Şekil 5.1.9 Geyiğin kavram alanı grafiği

Alan yazın incelenmesinde geyiğin Türk kültür ve mitolojisinde güzellik, kutsallık, avcılık, analık gibi imajlarda kullanıldığı ortaya konulmuştur (Duman, 2024, s.224). Geyiğin TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 12 adet kalıp ifadenin içinde yer aldığı belirlenmiştir. Geyik, kalıp ifadelerde sembolik anlamıyla örtüşmeyip Tablo 4.2.9'da boş konuşmak manasıyla kullanılmıştır. Ancak geyiğin muhabbet ve lakırdı gibi ifadelerle anılmasının altında da kültürel bir bilinçaltı yatmaktadır.

Geyik muhabbeti deyiminin kökeniyle ilgili üç tez vardır: Bunlardan ilki Balkanlardaki isyanı bastırmakla görevli Resneli Niyazi Bey evcilleştirdiği dişi geyiği her yerde gezdirmiş ve çevre tarafından geyiğe kutsallık atfedilmiştir. Bu geyik, dönemin mühim gelişmelerinin önüne geçmiş ve söz konusu deyim ortaya çıkmıştır. İkincisi, Hieronymus Karl Friedrich von Münchhausen'in avcılıkla ilgili asparagas ve abartılı hikâyelerinden yola çıkarak bu tip durumları tarif etmek için geyik muhabbeti deyimini kullanılmıştır. Üçüncüsü de avcıların kendi arasındaki abartılı muhabbetleri için kullanıldığı yönündedir(Beşkardeş vd., 2014, s.22).

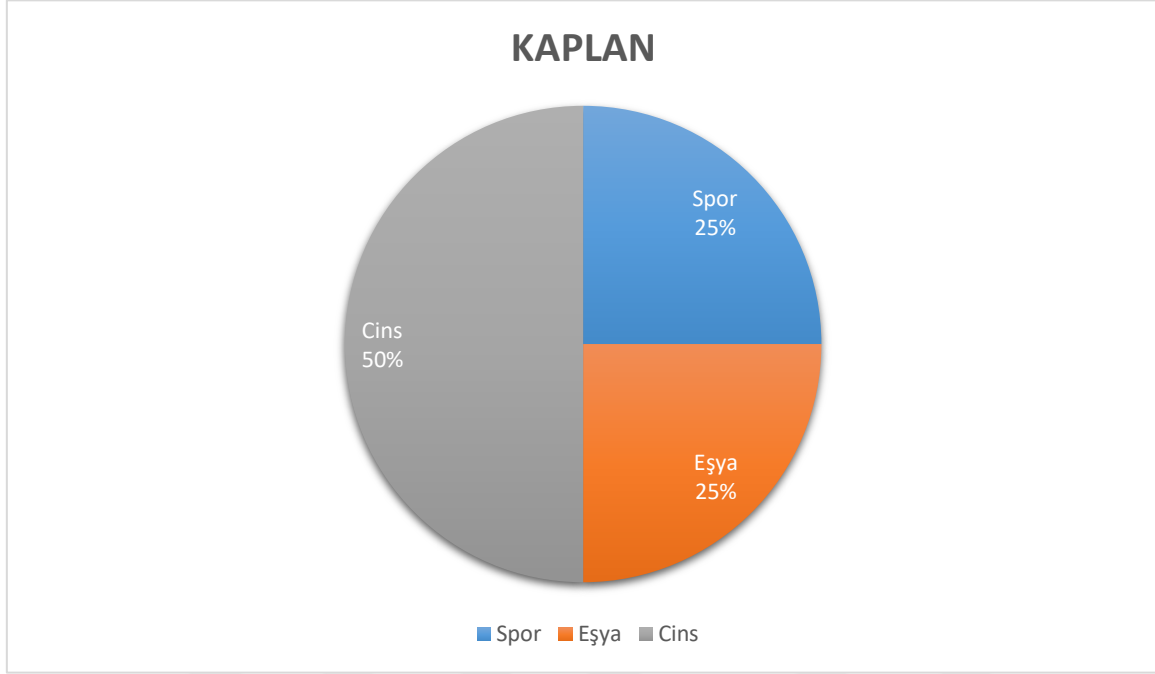
Şekil 5.1.10 İneğin kavram alanı grafiği

İneğin Türk kültüründe olumlu bir imajı mevcuttur. Kimi Türk toplumlarınca ongun kabul edilerek kutsallaştırılmıştır (Duman, 2024, s.87). İnek oldukça verimli bir hayvandır. Etinden, sütünden, yağından, postundan çâğlar boyu yararlanılmıştır. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te inekle ilgili 6 adet veri bulunmaktadır. Tablo 4.2.10'da yiycek, ahır, hayvan türü gibi gündelik kullanımların yanında nitelik olarak aptal anlamında kullanılmıştır. Nitekim

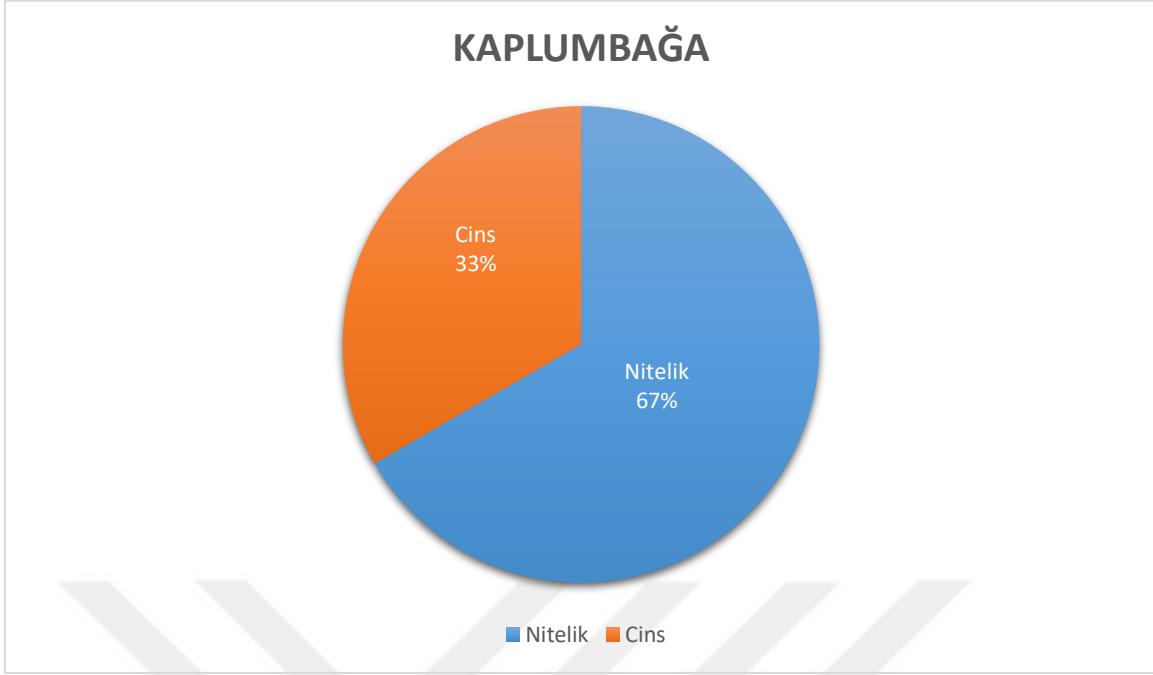
ineğin kültürdeki sembolik imajı ve kavram alanı örtüşmemektedir. Ayrıca inek, öküzle kavram alanı ve söz varlığı olarak benzerlik göstermektedir.

Şekil 5.1.11 Kaplanın kavram alanı grafiği

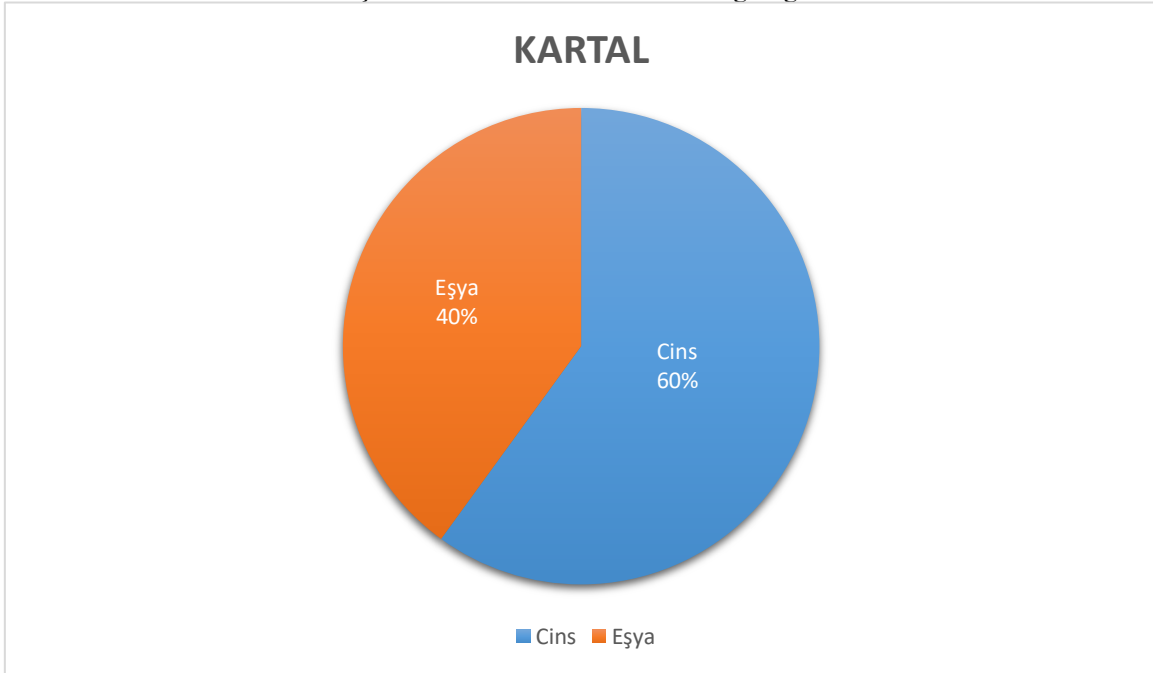
Kaplan, yiğitliğin ve gücün sembolü olarak kültürümüzde yer almaktadır (Bahadır, 2015, s.143). TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 4 tane birleşik kelime içerisinde kullanılmıştır. Kaplan, doküman taraması sonucu ortaya koyulan imajların dışında söz varlığında yer almaktadır. Yalnızca Tablo 4.2.11'de kaplan atlaması denilen bir atlama tarzında, kaplanın atletik yapısı söz varlığında öne çıkmaktadır. Bu durum, kaplana Anadolu coğrafyasında rastlanmaması ve modern yaşamda karşılaşılan bir hayvan olmamasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 5.1.12 Kaplumbağanın kavram alanı grafiği

Kaplumbağa Türk kültüründe uzun ömrün, sabrın ve ebediliğin sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te kaplumbağa 3 adet kalıp ifadenin içinde yer almaktadır. Söz varlığı çıktıkları az olsa da genel imajıyla paralellik göstermektedir. Nitekim kalıp ifadelerde Tablo 4.2.12'de yavaşlık imajıyla bir profil oluşturmaktadır.

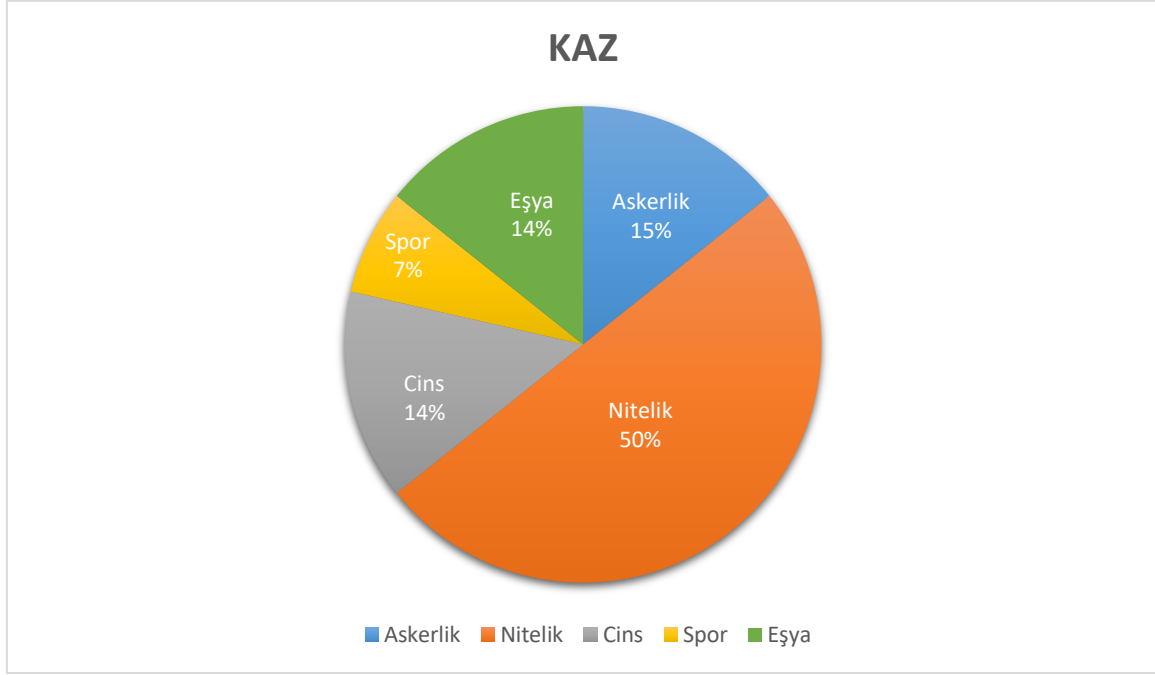
Şekil 5.1.13 Kartalın kavram alanı grafiği

Kartal; Türk kültüründe iyi ruhların, kudretin ve adaletin sembolü durumundadır. Kartalın alan yazın incelemesindeki imajı, TDK Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan kalıp

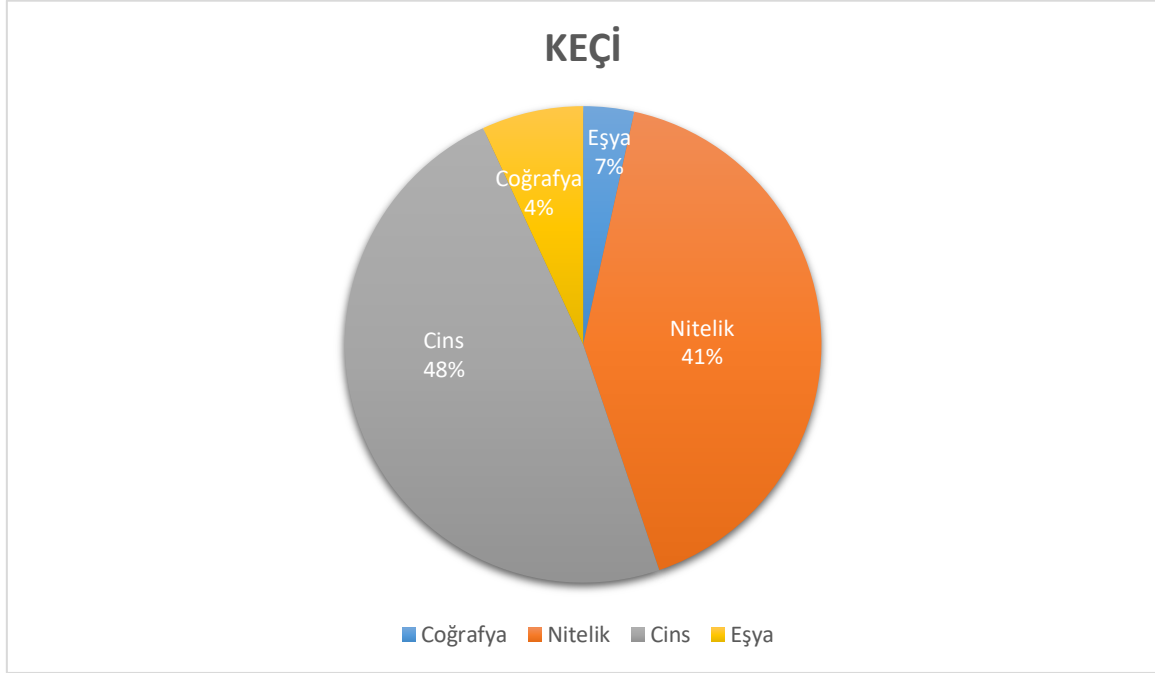
ifadelerdeki çıktılarıyla pek örtüşmemektedir. Sözlükte kartalla ilgili yalnızca 5 tane birleşik kelime yer alırken Tablo 4.2.13'teki verilerde yalnızca kartalgözü diye nitelendirilen insansız uçakta sembolik durumunu koruduğu söylenebilir. Kartalların yüksekte uçuyor oluşu ve yırtıcı yapısı bu araca ismini vermiş olmalıdır. Söz varlığının az oluşu da şehirden uzak bir yaşam sürdürmesi nedeniyle olmalıdır.

Şekil 5.1.14 Kazın kavram alanı grafiği

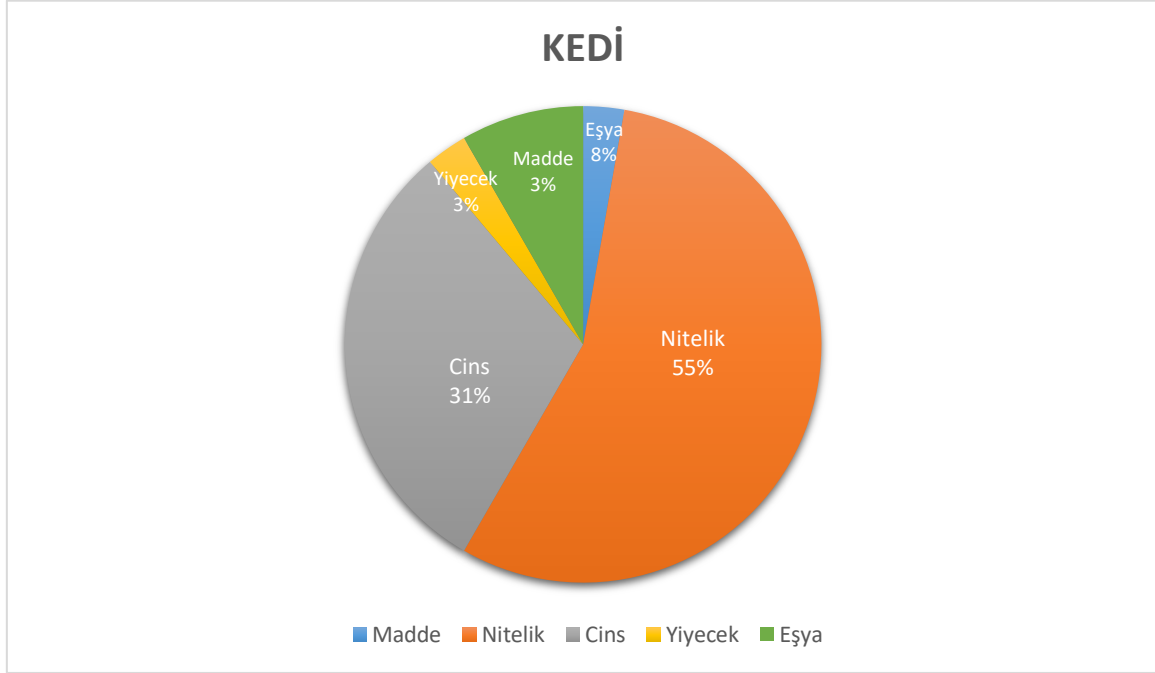
Kazın Türk kültüründe olumlu bir imajı bulunmaktadır, Türkler tarafından kutsal addedilmiş bir hayvandır (Duman, 2024, s.189). Kaz, TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 11 adet kalıp sözün içerisinde kullanılmaktadır. Söz varlığı içerisinde olumsuz imajlarla kullanılmıştır. Söz gelimi Tablo 4.2.14'te hesapçılık, kalın kafalılık, yanlış anlamak gibi manalarda karşımıza çıkmaktadır. Kazın sembolik imajı ve kavram alanı örtüşmemektedir.

Şekil 5.1.15 Keçinin kavram alanı grafiği

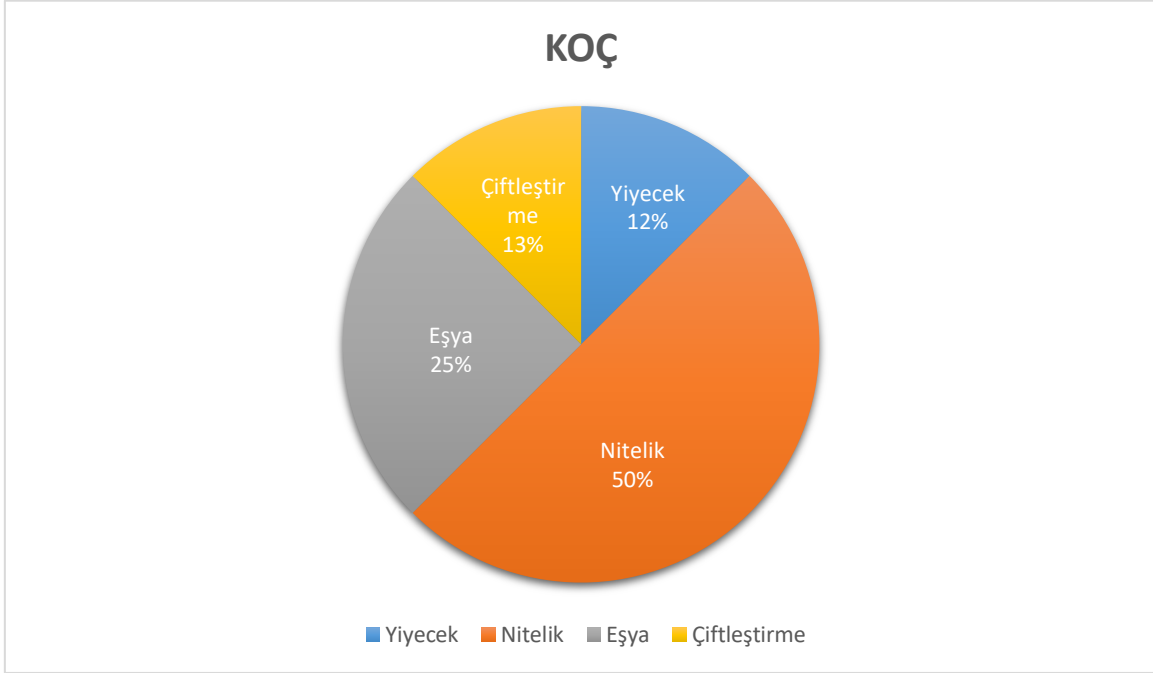
Keçi Türk kültüründe başarının, zenginliğin ve ölümsüzlüğün sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca av kültür sistemi içerisinde de yer almaktadır. Keçi, TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 29 kalıp ifadenin içerisinde kullanılmıştır. Keçinin kültürümüzde olumlu bir imajı olmasına karşın kavram alanı içinde daha ziyade olumsuz manalarda kullanılmıştır. Söz gelimi Tablo 4.2.15'te inatçılık, yetersizlik, açgözlülük, delilik gibi ifadelerin içinde yer alması bu durumun bir göstergesidir. Bunun yanında eşya, bitki ve hayvan türlerini ifade eden birleşik kelimelerin içinde kullanılmıştır. Keçi Düşmez'in (2014, s.230) çalışmasında da olumsuz anlamda kullanılmıştır.

Şekil 5.1.16 Kedinin kavram alanı grafiği

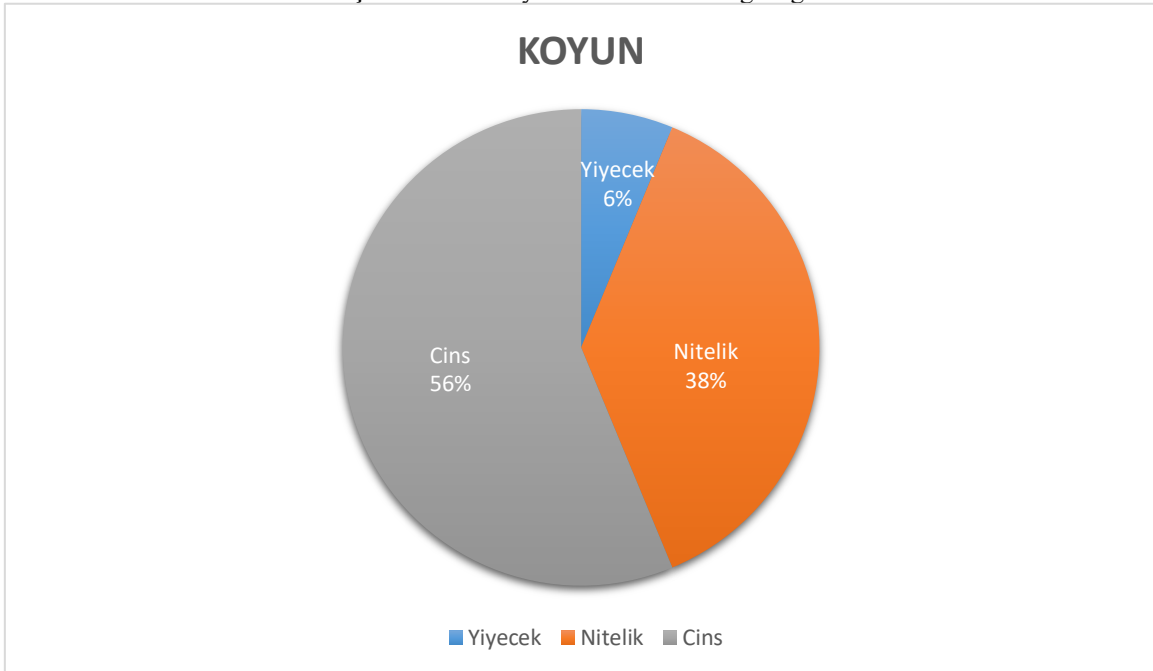
Kedinin Türk kültüründe hem olumlu hem de olumsuz imajları mevcuttur. Nankörlüğün, hilebazlığın, kurnazlığın sembolü olarak kullanılırken aynı zamanda kahramanları kurtaran bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Duman (2024, s. 97) da çalışmasında kedinin olumlu ve olumsuz imajları barındırmasının altını çizmiştir. Kedi, TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 36 adet kalıp ifade içerisinde yer almaktadır. Tablo 4.2.16'da tepkisellik, beğenmeme, kurtulmak, despotluk, pasaklılık olarak olumsuz niteliklerde kullanılmasının yanında tecrübe, başarmak, uysallık gibi olumlu manalarda da kullanılmıştır. Kedi, eşya olarak kullanılan birleşik kelimelerde ve canlı türleri kategorisinde çeşitlilik göstermektedir. Bunun sebebi günümüz insanının kedilerle hemhâl olarak onları bir ev ya da sokak arkadaşı kabul etmesidir.

Şekil 5.1.17 Koçun kavram alanı grafiği

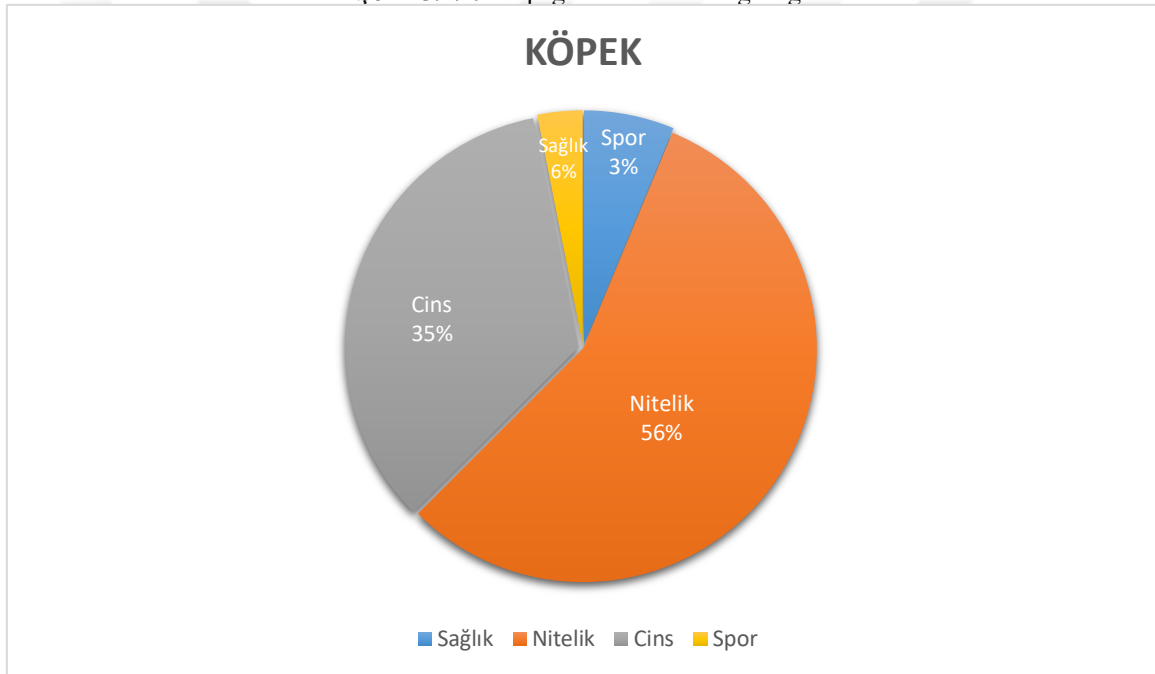
Koç, Türk kültüründe gücün ve adanmışlığın sembolüdür. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 7 adet kalıp söz içinde yer almaktadır. Koç kavram alanı içerisinde olumlu niteliklerde kullanılmış, Tablo 4.2.17'de günlük kullanım eşyaları ve hayvancılıkla ilgili ifadelerde yer almıştır. Koçun olumlu ifadelerde kullanılması Düşmez'in (2014, s. 237) çalışmasıyla paralellik göstermektedir.

Şekil 5.1.18 Koyunun kavram alanı grafiği

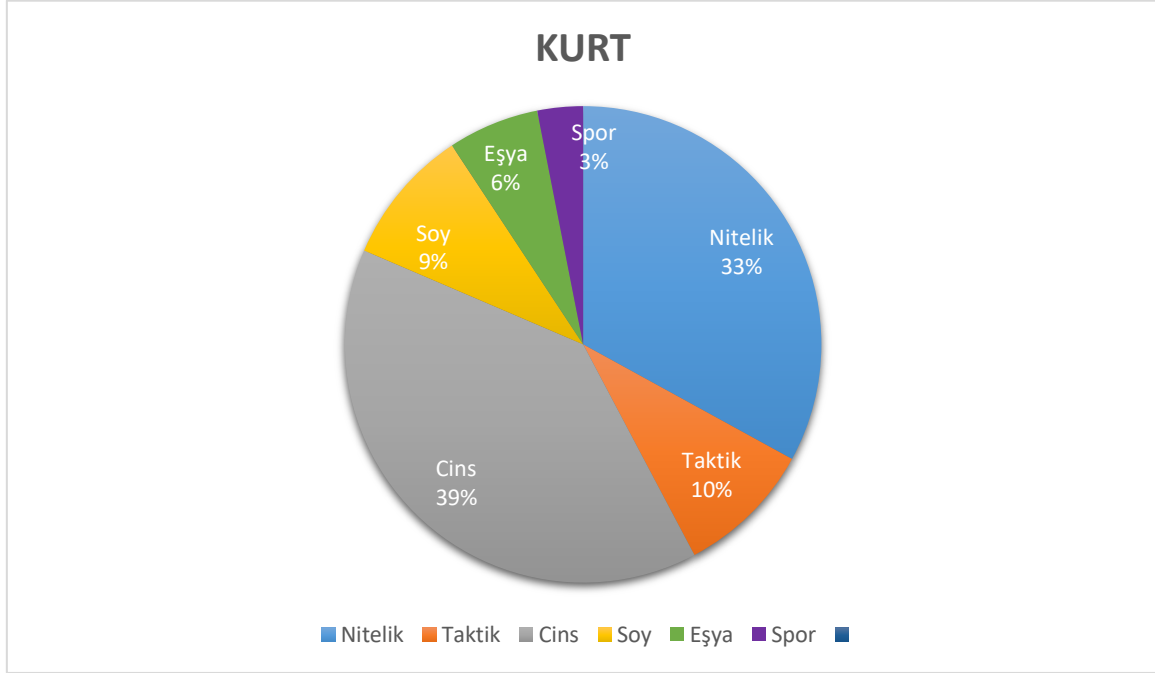
Koyun Türk kültüründe hem olumlu hem de olumsuz imajlarda kullanılmıştır. Geçmişten bugüne bozkır yaşamında önemli bir yer tutmuş ve bolluk ve bereketin simgesi kabul edilmiştir. Bununla beraber kimi destan ve mitolojilerde güçsüzlüğün sembolü olarak da yer almaktadır. Koyun sembol olarak kullanılmakla beraber Türklerin gündelik hayatının mühim bir temel taşı olarak da karşımıza çıkmaktadır. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te koyunla ilgili 16 adet kalıp ifade mevcuttur. Tablo 4.2.18'de bencilik, budalalık, taviz vermek gibi olumsuz niteliklerde kullanılmasıyla beraber yiyecek olarak kullanılması ve hayvan türü çeşitliliğinin fazla oluşu, günlük hayatta kullanılan bir hizmet hayvanı olduğunun bir göstergesidir. Duman (2024, s.223) da çalışmasında koyunun gündelik yaşam içerisinde istifade edilen bir hayvan olduğunun altını çizmiştir.

Şekil 5.1.19 Köpeğin kavram alanı grafiği

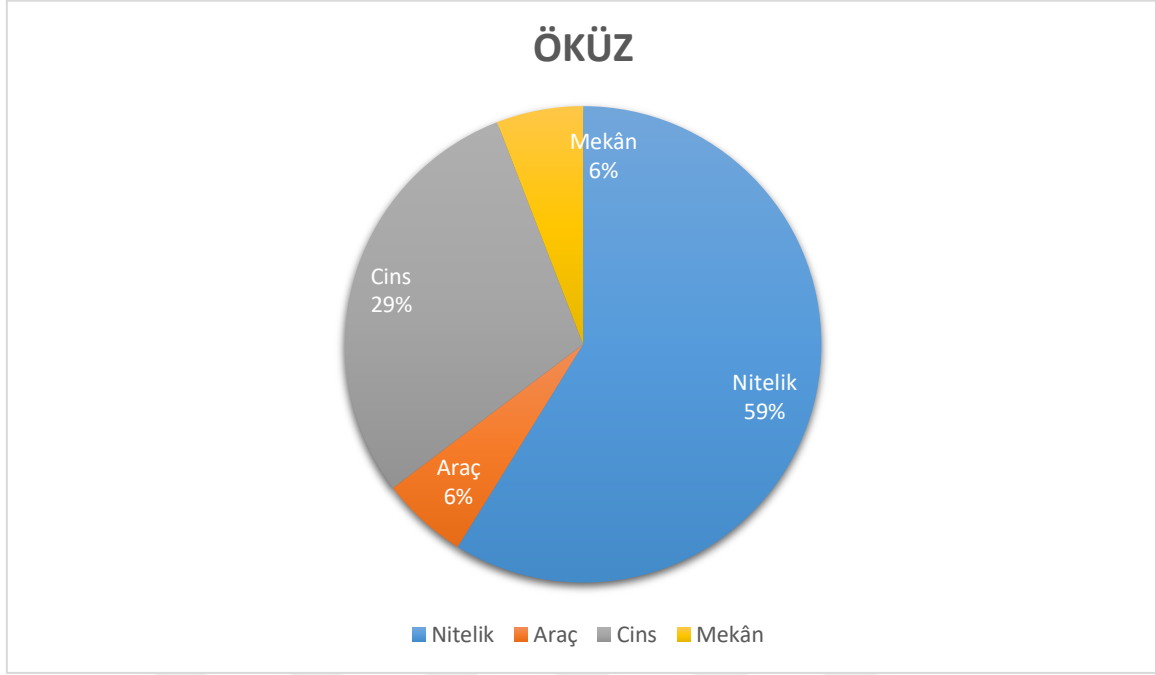
Köpek Türk kültüründe sadakatin sembolüdür. Türk mitolojisinde bekçi imajıyla karşımıza çıkmaktadır. TDK Güncel Türkçe Sözlükte 31 adet kalıp söz içerisinde yer almaktadır. Köpek kavram alanı içerisinde daha ziyade olumsuz manalarda kullanılmıştır. Söz gelimi Tablo 4.2.19'da huysuzluk, dalkavukluk, tepkisizlik, hakaret, kötü mekân ve yiyecekler için kullanılması bu durumun somut bir göstergesidir. Bunun yanında sadakat anlamının söz varlığı çıktılarında yer alması da sembolik açıdan önemlidir ve eski anlamlarını muhafaza ettiğinin bir göstergesidir. Çalışma neticesinde köpeğin kültürde ve kavram alanı çıktılarında hem olumlu hem de olumsuz anlamlarda kullanıldığı ortaya konulmuştur. Düşmez (2014, s.242) de yaptığı çalışmada köpeğin olumlu ve olumsuz profillerde yer aldığını belirtmiştir.

Şekil 5.1.20 Kurdun kavram alanı grafiği

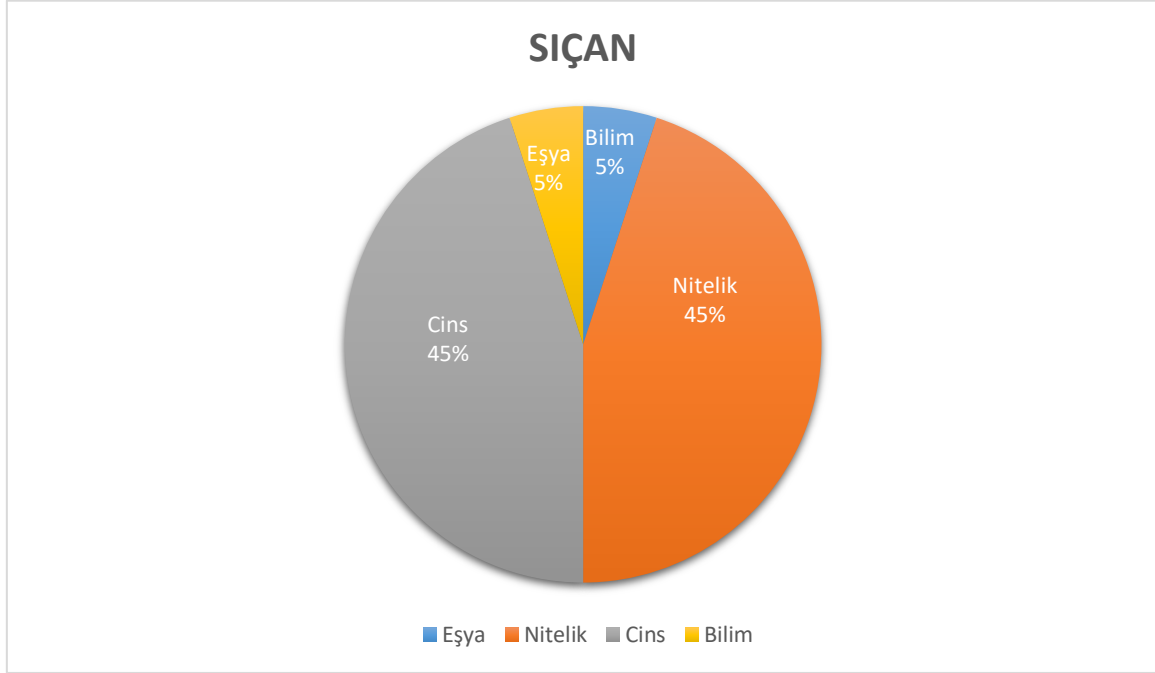
Kurt; Türkler için hanedanlığın, soyun ve gücün temsilidir ve Türklerin kılavuz ve ata olarak saygı gösterdiği bir hayvandır(Çınar, 2019, s.8) . Çalışma neticesinde Güncel Türkçe Sözlük'te kurtla ilgili 34 adet veri bulunmaktadır. Bu çalışmada kurtla ilgili Tablo 4.2.20'de tuzak kurma, oyalama, uzmanlık, tedbir, kaos, mitoloji, iltimas gibi kodlar elde edilmiştir. Türkler savaş ve savaş taktikleri konusunda kurttan etkilenmiştir. Bu bağlamda taktik hususunda ayrı bir kavram alanı bulunuyor olması dikkat çekicidir. Kurdun soyla ilişkili temalarda kalıp sözler oluşturduğu belirlenmiştir. Kurtla ilgili spesifik olarak böyle bir temanın karşımıza çıkması, kültürel bilinçaltının söz varlığına tesir ettiğinin bir belirtisidir. Kurt, genel anlamda kavram alanı ve söz varlığı unsurlarıyla paralellik göstermektedir. Kurdun ilişkili olduğu kelimeler ve kültürdeki sembolik durumu, Duman'ın (2024, s.222) çalışmasıyla da örtüşmektedir.

Şekil 5.1.21 Öküzün kavram alanı grafiği

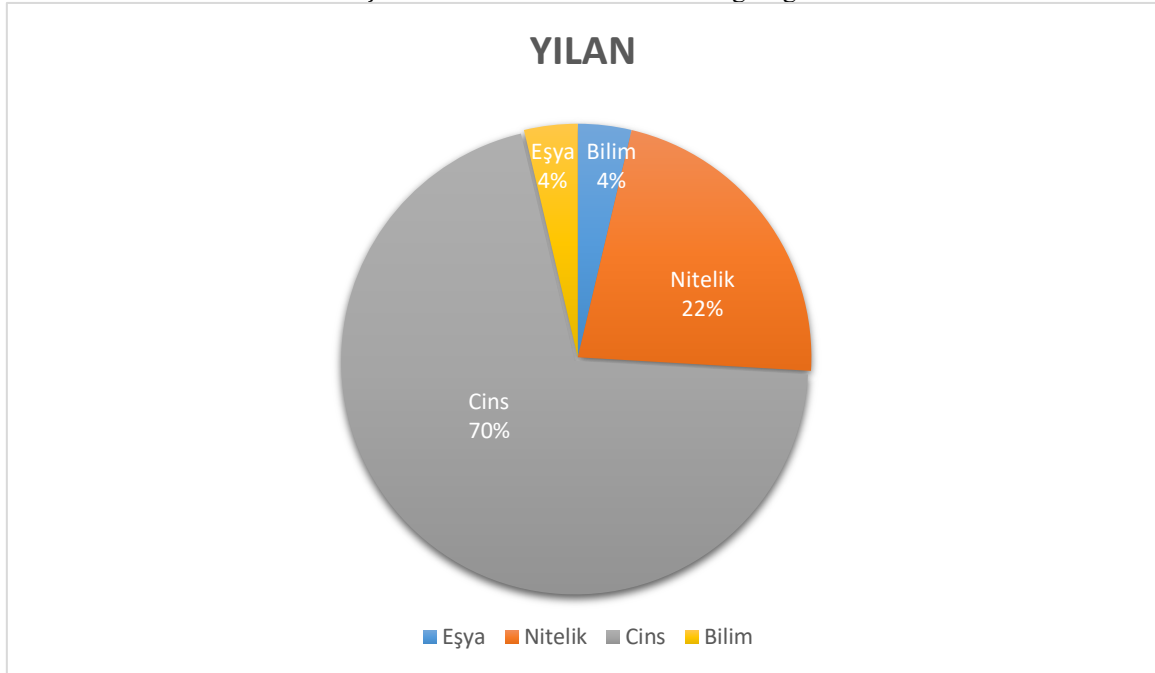
Öküzün Türk destan ve mitolojilerinde olumlu bir imajı yoktur. Yeraltı ve kötülüğün tanrısı Erlik Han'a işaret etmektedir. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te öküzle ilgili 17 adet veri bulunmaktadır. Öküzün nitelik olarak kullanıldığı kalıp ifadelerde olumsuz bir anlamı mevcuttur. Tablo 4.2.21'de boş boş bakmak, kıt beyinli, saflık, işe yaramazlık gibi anlamlarda kullanılmıştır. Öküzün Türk kültüründeki sembolik durumu ve kavram alanı tam olarak örtüşmemektedir. Her ikisinde de olumsuz imaj bulunsa da söz varlığı unsurlarında kötülüğe dair ifadeler içinde yer almamaktadır. Bozkır kültür dairesinde hayvancılıkla uğraşan Türkler için araba, ahır, bitki ve hayvan türleri olarak kullanılması geçmiş yaşantılarının bir yansımasıdır. Düşmez (2014, s.241) çalışmasında öküzün *Bölge Ağzları Sözlüğü*'nde sık kullanılan hayvanlardan olduğunu açıklamıştır. Bu çalışma için de benzer durum geçerlidir. Hayvancılıkla uğraşan Türklerce öne çıkan bir hayvan olması beklenen bir sonuçtur.

Şekil 5.1.22 Sıçanın kavram alanı grafiği

Sıçan, kurnazlığın sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 20 adet kalıp ifade içerisinde yer almaktadır. Kültürdeki sembolik manasıyla ilgili doğrudan bir kalıp söz bulunmamaktadır, bu sebeple kültürdeki yeri ve kavram alanı örtüşmemektedir. Tablo 4.2.22'de saklanmak, sığınak, yokluk gibi ortak kavram alanlarında kullanılması dikkat çekicidir. Zira fare insanlardan kaçan ve kuytu köşelerde yaşayan bir hayvandır.

Şekil 5.1.23 Yılanın kavram alanı grafiği

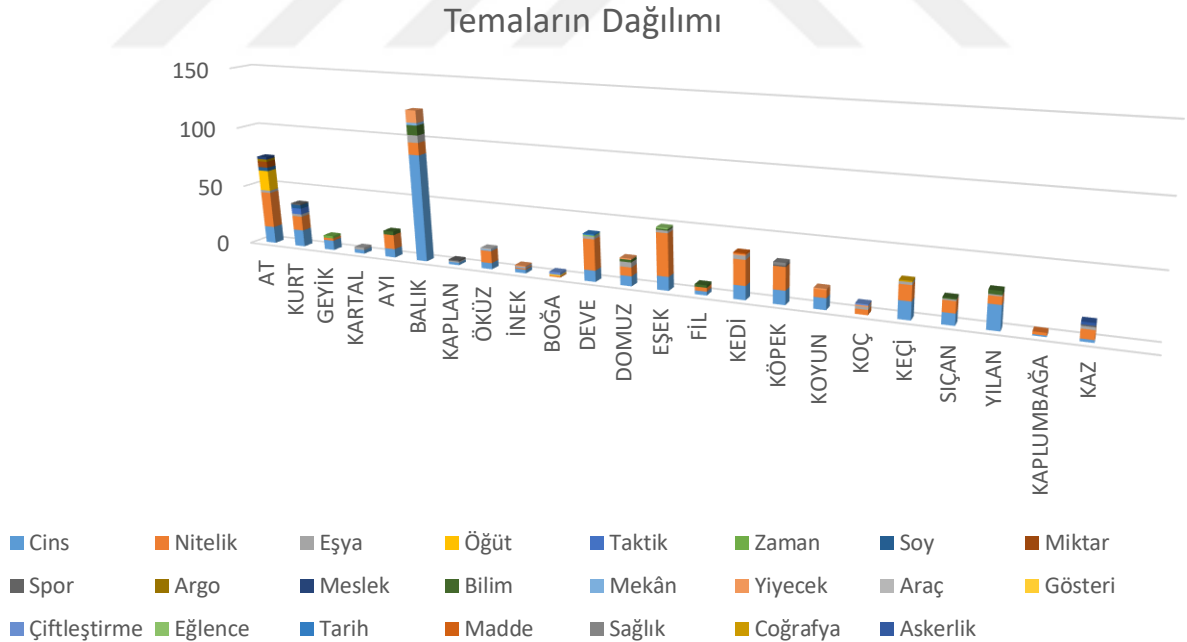

Yılanın Türk kültüründe olumsuz bir imajı mevcuttur. Yılan kötülüğün ve yeraltı dünyasının sembolü durumundadır. Yılanla ilgili TDK Güncel Türkçe Sözlük'te 29 adet kalıp söz bulunmaktadır. Söz varlığı içerisinde de olumsuz niteliklerde kullanılmıştır. Söz gelimi Tablo 4.2. 23'te soğukluk, art niyet, sinsilik gibi manalarda kullanılması, kültürdeki imajıyla kavram alanının paralel olduğunu göstermiştir. Düşmez'in (2014, s. 230- 239) de çalışmasında da yılan olumsuz profiller içerisinde yer almaktadır.

5.2 Sonuç

Pek çok milletin kültürü içinde hayvanlar mühim bir yer alır. Yapılan incelemeler ışığında hayvanların pek çok bakımdan irdelendiği görülmüştür. Ancak dilin zenginliğini ve kelime ilişkilerini ortaya koymak adına yapılan tematik bir kavram alanı çalışmasının olmadığı belirlenmiştir. Bu çalışmada Türk kültüründe öne çıkan, toplum hafızasında yer etmiş, yazılı ve sözlü kaynaklarda geçen 23 hayvan belirlenmiştir. Bu hayvan isimlerinin söz varlığı öğeleri içindeki durumu TDK Güncel Türkçe Sözlük'teki verilere göre ortaya konup içerik analizi tekniğiyle tematik bir sınıflandırma yapılarak kavram alanı belirlenmiştir.

Şekil 5.2.1 Temaların dağılım grafiği

Çalışma sonucuna göre hayvan isimlerinde en yaygın belirlenen genel temaların nitelik ve cins temaları olduğu ortaya konmuştur. Cins teması çoğunlukla kelimelerin gerçek anlamlarıyla kurulan, hayvan ya da bitki türlerini içeren birleşik kelimeler olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Hayvan adlarının söz varlığı içinde bitki adları içinde sıklıkla yer alması kültür ve tabiat ilişkisinin de bir göstergesidir. Nitelik temasındaysa anlamlar çoğunlukla mecazi olarak kullanılmaktadır. Bu durum da Türklerin soyut durumları, duyguları ve olayları ifade etmek üzere çeşitli devirlerden bu yana hemhâl oldukları hayvanları bir sembol durumuna getirmelerinin bir neticesidir. Kimi hayvanların kavram dünyası içinde yeni temaları oluşturduğu da belirlenmiştir.

Çoğu hayvanın kültürde var olmuş imajları doğrultusunda doğrudan ya da dolaylı olarak söz varlığı verilerine yansıdığı görülse de kimi hayvanın kültürel/sembolik durumu dışında kullanıldığı da ortaya konmuştur.

Elde edilen çalışma neticesinde bazı hayvanların tarih ve kültürde güçlü imajları olmasına karşın güncel kullanımda az unsur barındırması, geçmiş kullanımının ve işlekliliğinin azalmasından olmalıdır. Nitekim teknolojinin gelişmesiyle alet ya da hizmet aracı olarak kullanılan kimi hayvanın işlevi azalmıştır. Söz gelimi kartal, kaplan, boğa gibi hayvanlardan elde edilen veriler bu durumun göstergelerindedir. Bununla birlikte tarih ve kültür içinde köklü bir imajı olmayan kedinin güncel kullanımda bazı hayvanlara göre fazla söz varlığı barındırması, kedilerin sokak hayvanı veya ev hayvanı olarak hayatımıza girmesi gerekçesiyle olmalıdır.

Kültürel alanda, yazılı ve sözlü edebiyat ürünlerinde sık kullanılan hayvanların söz varlığı ve kavram alanı çeşitliliği de daha fazla olmuştur. Söz gelimi at, kurt, balık, deve, eşek gibi hayvanlar söz varlığı içinde sık kullanılmış hem de daha fazla tema oluşturmuştur.

Çalışma sonucuna göre:

- Balık, 122 adet söz varlığı unsuruyla en fazla öge barındıran hayvandır ve 6 adet tema oluşturmuştur.
- At, 72 adet söz varlığı unsuruyla ikinci sıradaki hayvandır ve 7 adet tema oluşturmuştur.
- Eşek, 48 adet söz varlığı unsuruyla üçüncü sıradaki hayvandır ve 5 adet tema oluşturmuştur.
- Deve, 38 adet söz varlığı unsuruyla dördüncü sıradaki hayvandır ve 5 adet tema oluşturmuştur.
- Kedi, 36 adet söz varlığı unsuruyla beşinci sıradaki hayvandır ve 5 adet tema oluşturmuştur.

- Kurt, 34 adet söz varlığı unsuruyla altıncı sıradaki hayvandır ve 6 adet tema oluşturmuştur.
- Köpek, 31 adet söz varlığı unsuruyla yedinci sıradaki hayvandır ve 4 adet tema oluşturmuştur.
- Keçi, 29 adet söz varlığı unsuruyla sekizinci sıradaki hayvandır ve 4 adet tema oluşturmuştur.
- Yılan, 29 adet söz varlığı unsuruyla dokuzuncu sıradaki hayvandır ve 4 adet tema oluşturmuştur.
- Ayı, 21 adet söz varlığı unsuruyla onuncu sıradaki hayvandır ve 3 adet tema oluşturmuştur.
- Domuz, 21 adet söz varlığı unsuruyla on birinci sıradaki hayvandır ve 5 adet tema oluşturmuştur.
- Sıçan, 20 adet söz varlığı unsuruyla on ikinci sıradaki hayvandır ve 4 adet tema oluşturmuştur.
- Öküz, 17 adet söz varlığı unsuruyla on üçüncü sıradaki hayvandır ve 4 adet tema oluşturmuştur.
- Koyun, 16 adet söz varlığı unsuruyla on dördüncü sıradaki hayvandır ve 3 adet tema oluşturmuştur.
- Geyik, 12 adet söz varlığı unsuruyla on beşinci sıradaki hayvandır ve 3 adet tema oluşturmuştur.
- Kaz, 11 adet söz varlığı unsuruyla on altıncı sıradaki hayvandır ve 5 adet tema oluşturmuştur.
- Fil, 8 adet söz varlığı unsuruyla on yedinci sıradaki hayvandır ve 3 adet tema oluşturmuştur.
- Koç, 7 adet söz varlığı unsuruyla on sekizinci sıradaki hayvandır ve 4 adet tema oluşturmuştur.
- İnek, 6 adet söz varlığı unsuruyla on dokuzuncu sıradaki hayvandır ve 4 adet tema oluşturmuştur.
- Kartal, 5 adet söz varlığı unsuruyla yirminci sıradaki hayvandır ve 2 adet tema oluşturmuştur.
- Boğa, 4 adet söz varlığı unsuruyla yirmi birinci sıradaki hayvandır ve 3 adet tema oluşturmuştur.

- Kaplan, 4 adet söz varlığı unsuruyla yirmi ikinci sıradaki hayvandır ve 3 adet tema oluşturmuştur.
- Kaplumbağa, 3 adet söz varlığı unsuruyla yirmi üçüncü sıradaki hayvandır ve 2 adet tema oluşturmuştur.

5.3 Öneriler

- Hayvan adlarıyla ilgili söz varlığı çalışmalarında ekseriyetle atasözü ve deyimler ele alınmıştır. Diğer söz varlığı öğelerinden olan birleşik kelime ve terimlerle ilgili çalışmalar da yapılmalıdır.
- Hayvan adlarıyla ilgili kavram alanı çalışmaları *artırılmalıdır*.
- Hayvan isimleriyle ilgili tematik çalışmalar farklı sözlükler referans alınarak çeşitlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aksan, D. (1971). Kavram alanı-kelime ailesi ilişkileri ve türk yazı dilinin eskiliği üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil (ana çizgileriyle dilbilim)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2021). *Türkçenin sözvarlığı* (3. baskı). Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (2013). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1 / atasözleri sözlüğü*. İnkılap Kitabevi.
- Altun, Z. (2019). *Türk kültüründe "kurt kavramı" üzerine bir inceleme*. 8(22).
- Arslan, E. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 51: Özel sayı 1*, 395-407.
- Bahadır, H. (2015). *Oğuznamelerde hayvan kültü ve işlevleri* | [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Beşkardeş, V., Uslu, Y. B., & Uslu, B. (2014). Geyik ile ilgili bazı türkçe terimler üzerine düşünceler. *Avrasya Terim Dergisi*, 2(1).
- Çinar, A. K. (2019). Bozkır kültür çevresinde kurt ve adlandırması. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 1(Volume 6), Article Volume 6. <https://doi.org/10.18299/cahij.82>
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin ana hatları*. Kabalcı Yayınevi.
- Doğan, L. (2001). Türk kültüründe hayvanlar ve hayvan isimleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12, Article 12.
- Duman, O. (2024). *Türk dünyası destanlarında hayvan sembolizmi* [Doktora Tezi]. Ankara Gazi Üniversitesi.
- Düşmez, Ö. A. (2014). *Türk atasözlerinde geçen hayvan adlarına göre kavram profilleri (bölge ağızlarında atasözleri ve deyimler adlı eser örneklemine)* [Yüksek Lisans Tezi]. ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ.
- Elçin, Ş. (2019). *Halk edebiyatına giriş*. Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk* (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk dil bilgisi*. Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Orhun abideleri* (47. bs.). Boğaziçi Yayınları.
- Erol, Ç. (2007). *Türkiye Türkçesinde kalıp sözler üzerine bir inceleme* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Gürsoy Naskali, E. (1995). *Türk kültüründe at ve çağdaş atçılık*. Türkiye Jokey Kulübü.

- Hatiboğlu, V. (1972). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü*. Engin Yayınevi.
- Kafesoğlu, İ. (2022). *Türk millî kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Korkmaz, Z. (2008). *Grammer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi* (4. Baskı). TDK.
- Magrelo, İ. (2011). Türkçede batı kökenli yabancı sözcükler. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 1(1), Article 1.
- Musaoğlu, D. M. (2003). Türkçede çeviri ve aktarma. *Bilig*, 24(1-22).
- Ögel, B. (1993). *Türk mitolojisi (1. Cilt)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. <http://archive.org/details/bahaeddin-ogel-turk-mitolojisi-cilt-1-ttk-yayinlari>
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi (2. Cilt)*. Türk Tarih Kurumu. <http://archive.org/details/bahaeddin-ogel-turk-mitolojisi-cilt-1-ttk-yayinlari>
- Özbay, M., & Melanlıoğlu, D. (2008). Türkçe eğitiminde kelime hazinesinin önemi. *Yüzüncü püsküYıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 30-45.
- Sallan Gül, S., & Kahya Nizan, Ö. (2020). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*. <https://doi.org/10.30794/pausbed.803182>
- Sönmez, V., & Alacapınar, G. F. (2020). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- TDK. (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>
- Trier, J. (1969). *Kelime alanları ve kavram alanları üzerine*. Atatürk Üniversitesi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri* (12. Baskı). Seçkin.
- Zengin, A. (2018). Buddhist and Manichaeist views on war on the Old Uyghur Turkish texts. *Istanbul University Faculty of Letters Journal of Turkish Language and Literature*, 175-216. <https://doi.org/10.26650/TUDED425625>
- Zeren, M. E. (2022). Göktürk ve Uygur dönemi yazıtlarında Budizm'in izleri ve etkileri. *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler I. Cilt*.